

Kun hän lyö, ”er schlägt”, mutta kun hän itkee, ”sie weint”

Sukupuolten määrällinen esiintyvyys ja sukupuolistereotyyppisyys kahden konekääntimen
tuottamissa käännöksissä

Neea Kangasniemi
Pro gradu -tutkielma
Monikielisen käännösviestinnän tutkinto-ohjelma, saksan kieli
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2025

Pro gradu -tutkielma

Monikielisen käännösviestinnän tutkinto-ohjelma, saksan kieli

Neea Kangasniemi

Kun hän lyö, ”er schlägt”, mutta kun hän itkee, ”sie weint”: Sukupuolten määrällinen esiintyvyys ja sukupuolistereotyyppisyys kahden konekääntimen tuottamissa

käännöksissä

Sivumäärät: 88 (tutkielma) + 38 (liitteet)

Käännösteknologian yleistyttyä on aiheellista tarkastella kriittisesti, millaisia kielimuotoja koneet tuottavat käännöksiin, ja millaista todellisuutta nykypäivän konekäännöksillä rakennetaan. Ilmaisia konekääntimiä hyödyntävien maallikoiden olisi hyödyllistä oppia tunnistamaan vinoutuneita käännöksiä sekä suhtautumaan kriittisesti kielelliseen epätasa-arvoon, jota käännöksissä saattaa esiintyä.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan yksikön kolmannen persoonan pronomien eli hän-pronomien kääntymistä suomesta saksaksi kahden eri konekääntimen, Google Kääntäjän ja DeepL:n ilmaisversion, joulukuussa 2023 tuottamissa käännöksissä. Tarkoituksena on tutkia, ovatko saksankieliset konekäännökset sukupuolen suhteen vinoutuneita, eli onko feminiini- ja maskuliinimuotojen määrällinen esiintyvyys epäsymmetristä ja kääntyvätkö pronominit sukupuolelleen stereotyyppisesti tietyissä konteksteissa. Tutkimuskysymykset on muotoiltu seuraavasti: esiintyvätkö henkilöviitteisten hän-pronomien maskuliini- ja feminiinimuodot määrällisesti tasavertaisesti Google Kääntäjän ja DeepL:n tuottamissa saksankielisissä konekäännöksissä? Ovatko kääntimien tuottamien saksankielisten hän-pronomien käännökset tulkittavissa sukupuolistereotyyppisiksi tietyissä konteksteissa?

Lähtötekstien aineistoksi valittiin Iida Rauman (2022) romaani *Hävitys: Tapauskertomus*, josta poimittiin tietyin kriteerein tekstikatkelmia, jotka käännettiin saksaksi kahdella edellä mainitulla ilmaisella konekääntimellä. Aineistosta teemoiteltiin tyypillisesti sukupuolistereotyyppisiksi miellettyjä konteksteja, ja tutkittiin, missä yhteyksissä hän-pronominin kääntyy feminiiniksi, missä maskuliiniksi. Lisäksi käännöksistä laskettiin sekä feminiini- että maskuliinipronomien määrälliset esiintymät, jotta voitiin verrata kummankin sukupuolen edustavuutta käännöksissä. Läpi analyysin vertailtiin myös konekääntimien tuottamia käännöksiä keskenään. Toissijaisesti pohdittiin myös mahdollisia syitä konekääntimien käännösratkaisujen takana, mutta siihen tämä tutkimusmetodi ei anna vastausta.

Tämän tutkimuksen perusteella sukupuolivinoumia ilmenee konekääntimien tuottamissa saksankielisissä käännöksissä kahdella eri tavalla: binäärisukupuolten epäsymmetrisenä määrällisenä esiintymisenä sekä sukupuolistereotyyppisyytenä. Kummallakin kääntäjällä on tässä aineistossa taipumus suosia hän-pronominin maskuliinimuotoja saksankielisissä käännöksissään: DeepL tuottaa selvästi enemmän feminiinimuotoja kuin Google Kääntäjä, mutta naisstereotyyppisissä konteksteissa, kuten esimerkiksi tunteellisuuteen liittyvissä merkitysympäristöissä. Jatkotutkimuksessa voisi hyödyntää laajempia aineistoja esimerkiksi korpustutkimuksen keinoin, tai tutkia vinoumia eri kielipareilla.

Avainsanat: konekääntäminen, neuroverkkokääntäminen, sukupuolivinoumat, edustukselliset vinoumat, sukupuolistereotyyppisyys, tasa-arvoinen kielenkäyttö, kaunokirjallisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Kieli, suku ja sukupuoli	11
2.1	Sukupuolen ilmaisu saksan kielessä	13
2.2	Sukupuolen ilmaisu suomen kielessä	17
2.3	Sukupuolineutraali kieli	19
3	Konekääntäminen	22
3.1	Sukupuolivinoumat	25
3.2	Aiempi tutkimus	28
4	Sukupuolistereotyytiat	31
4.1	Tunteellisuus	35
4.2	Väkivaltaisuus ja aggressio	38
5	Aineisto ja menetelmä	40
5.1	Aineisto	40
5.2	Menetelmä	41
5.2.1	Google Kääntäjä	44
5.2.2	DeepL Translator	45
6	Analyysi ja tulokset	47
6.1	Sukupuolten määrällinen esiintyvyys käännöksissä	47
6.2	Maskuliinistereotyytiat	49
6.2.1	Väkivaltaisuus ja aggressio	50
6.2.2	Akateemisuus, matemaattisuus, luonnontieteet	56
6.2.3	Tunteiden ilmaisu	59
6.3	Feminiinistereotyytiat	61
6.3.1	Perhe-elämä	61
6.3.2	Tunteellisuus	63
6.4	Yhteenveto	73
7	Loppupäätelmät	75
	Lähteet	78

Liitteet	89
Liite 1. Deutsche Kurzfassung	89
Liite 2. Tutkielmassa käytetty aineisto	103

1 Johdanto

Kieli- ja käännösala on murroksessa, ja kieliasiantuntijan rooli on muuttumassa tekoälyn kehityksen ja sen ohella lisääntyneen käännösteknologian käytön myötä. Alati lisääntyvä käännösteknologian käyttö herättää aiheellisesti huolta konekäännösten laadusta ja luo niin teknologioiden kehittäjille kuin käyttäjillekin vastuuta kielenkäytön eettisten näkökohtien huomioonottamisesta: tällaisia ovat esimerkiksi yhdenvertaisuus ja tasa-arvo eri ihmisryhmien välillä. Kieli voi olla syrjivää lukuisilla tavoilla eri ihmisryhmiä, yksilöitä ja vähemmistöjä kohtaan: se voi olla ableistista eli vammaisia henkilöitä syrjivää, rasistista, seksististä, epäselvää tai huonosti saavutettavaa (Vainikainen, 2022). Teknologian kehityksen myötä tulisi kiinnittää huomiota siihen, millaista kieltä automaatio tuottaa, millaista kieltä digitaalisissa ympäristöissä käytetään, ja miten tasa-arvo toteutuu niissä. Tässä tutkielmassa aihetta lähestytään sukupuolen näkökulmasta, eli arvioinnin kohteena ovat sukupuolten representaatiot kielessä, tarkemmin konekäännöksissä.

Engelbergin (2018, 13) mukaan seksistinen eli sukupuolisyryvä kielenkäyttö ”merkitsee muun muassa sukupuoleen perustuvaa alentamista, stereotypisointia ja näkymättömäksi tekemistä, joka asettaa sukupuolet eriarvoiseen asemaan ja joka toteutetaan enemmän ja vähemmän vakiintunein kielellisin keinoin.” Tyypillisesti tällainen kielellinen syrjintä kohdistuu enemmän naisiin ja sukupuolivähemmistöihin: useissa kielissä hallitsee vahvasti miesprototyyppisyys ja sukupuolten binäärinen jako (Engelberg, 2018, 13), mikä johtaa sekä naisten että muunsukupuolisten aliedustukseen. Mieskeskeisyys kielessä juontaa juurensa entiseen patriarkaaliseen yhteiskuntajärjestykseen, jossa miessukupuoli nähtiin arvokkaampana, normina, naissukupuoli puolestaan toissijaisena ja miehistä riippuvaisena (Diewald & Steinhauer, 2020, 15–16).

Länsimaissa on keskusteltu jo vuosikymmenet sukupuolineutraalin kielen tarpeesta ja keinoista integroida sitä kieleen (Diewald & Steinhauer, 2020, 15). Keskustelu sukupuolineutraalin kielen tarpeellisuudesta on kehittynyt feminististen aaltojen mukana, kun aiempaa mieskeskeistä yhteiskuntajärjestystä on alettu kyseenalaistamaan. Naisten nostaminen yhteiskuntarakenteessa tasa-arvoiseksi miesten rinnalle toi tarpeen puuttua myös miessukupuolta suosiviin kielijärjestelmiin ja mieskeskeisiin kielellisiin rakenteisiin, jotta naiset saataisiin näkyvämmäksi myös kielenkäytössä. (mts. 47.) Miesten ensisijaisuus näkyy kielessä edelleen sekä rakenteen tasolla esimerkiksi maskuliinimuotojen geneerisenä käyttönä, että semantiikan tasolla myös suomenkaltaisissa, yleisesti näennäisesti sukupuolineutraalina

pidetyissä kielissä. Esimerkiksi hän-pronominin on nykysuomen sanakirjoissa useammin kuvattu viittaamaan mieheen (Engelberg, 2018, 26). Myös vieraiden kielten, jotka sisältävät sekä maskuliini- että feminiinimuotoisen pronominin, sanakirjoissa maskuliinimuoto on tyypillisesti kuvattu primäärisenä vastineena hän-pronominille (mts. 27). Useiden tutkimusten perusteella hän-pronominin tulkitaan arkielämässään monen muun näennäisesti sukupuolineutraalin viitteen tavoin useammin miesviitteiseksi (esim. Engelberg, 1993; Braun, 1997; Engelberg, 2016), eli yhteiskunnassamme vaikuttaa edelleenkin ainakin jossain määrin olevan vallalla taipumus mieltää mies prototyyppiseksi ihmiseksi.

Kielenkäytössä syrjintää voi ehkäistä inklusiivisella kielellä, joka on nimensä mukaisesti huomioonottavaa, mahdollisimman monia ihmisiä ja ihmisryhmiä edustavaa kieltä, joka ei yleistä tai stereotypisoi (Vainikainen, 2022, 9). Sukupuolen moninaisuus on nykyään kenties näkyvämpää kuin koskaan ennen, mikä korostaa tarvetta inklusiiviselle kielenkäytölle sekä haastaa perinteistä kaksijakoista sukupuolijärjestelmää. Kielen sukupuoli-ilmaisujen tasa-arvoistamiseen on kehitetty useita strategioita, kuten neutraalistaminen, jollaista voi olla esimerkiksi tiettyyn sukupuoleen viittaavien ammattinimikkeiden muuntaminen neutraalimmaksi (esimies vs. esihenkilö) tai inklusiivisten pronominien käyttö henkilöistä puhuttaessa (esim. englannissa *he/she* vs. *they*), ja feminisaatio, jolla pyritään vähentämään maskuliinimuotojen geneeristä käyttöä kielessä tuomalla naissukupuolta eksplisiittisesti esiin feminiinimuodoilla (Sczesny ym., 2016, 3).

Kielen sanotaan olevan kieliyhteisön, yhteiskunnan ja kulttuurin peili (Diewald & Steinhauer, 2020, 48): kielenkäytöllä voidaan siis heijastella tietynlaisia yhteiskunnan arvoja, jolloin kielellä on mahdollista luoda erilaisia rooleja ja hierarkioita ihmisryhmille riippuen siitä, miten puhumme heistä. Kieli on myös keskeinen osa yksilön identiteettiä, jolla määritellään itseä suhteessa yhteiskuntaan (mts. 48), lisäksi kielellä rakennetaan ja jäsennetään sosiaalista todellisuutta (Mälkiä, 1998, 176). Kieli ei siis yksiselitteisesti ole vain viestinnän väline, vaan keskeinen osa-alue todellisuuden rakentumisessa: edellä mainituista syistä on tärkeää, että kaikki yksilöt saavat kokea olevansa edustettuna käyttämässämme kielessä.

Käännösteknologian lisääntyneen käytön myötä on siis tärkeää tarkastella kriittisesti, millaista todellisuutta konekääntämisen tuottamalla käännöksillä tällä hetkellä luodaan.

Konekääntimet ovat yksi keskeisimmistä käännösteknologisista saavutuksista, ja niiden toiminta perustuu täysin automaattiseen tietokoneen suorittamaan käännösprosessiin ilman ihmisen osallistumista siihen (Hutchins, 1995). Viime vuosina polttava puheenaihe on ollut

konekäänninten tuottamien käännosehdotusten sisältämät vinoumat, jotka saattavat pahimmillaan johtaa ihmisiä ja ihmisyyttä loukkaavien asenteiden, kuten rasismien ja haitallisten sukupuolistereotyyppien, leviämiseen tai joidenkin ihmisryhmien, kuten erilaisten vähemmistöjen, esilläolon heikkenemiseen. Tässä asiayhteydessä vinoumat ovat koneiden tuottamia tai toisintamia epäsymmetrioita ja/tai vääristymiä, jotka saattavat aiheuttaa syrjintää ja ennakkoluuloja (vrt. Prates ym., 2019, 6364). Vinoumia voi päätyä järjestelmiin tosielämän kielenkäytön kautta järjestelmän toisintaessa joko tahattomasti tai tarkoituksella yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme piileviä ennakkoluuloja ja haitallisia asenteita, tai ne saattavat syntyä vasta järjestelmän sisällä sen tekniseen toimintaan liittyvistä puutteista tai virheistä johtuen. Vinoumia voi muodostua myös järjestelmän tosielämän käytössä loppukäyttäjien hyödyntäessä sitä. (Friedman & Nissenbaum, 1996, 334–335.)

Teknisten järjestelmien sisältämiä vinoumia on tutkittu runsaasti luonnollisen kielen prosessoinnin sekä konekääntämisen kentillä, ja todennäköistä on, että vinoumia päätyy järjestelmiin pääasiassa niiden koulutukseen käytettävän datan kautta (Farkas & Németh, 2022, 1). On siis tärkeää ymmärtää, että vinoumat eivät aina yksiselitteisesti ole järjestelmien itsensä vika, sillä koulutusdata voi jo lähtökohtaisesti sisältää syrjiviä rakenteita tai olla liian yksipuolista. Tästä syystä on järkevää kiinnittää huomiota siihen, miten ja mihin tarkoituksiin itse käytämme kieltä: vastuu tasa-arvoisesta ja syrjimättömästä kielenkäytöstä on myös meillä itsellämme, ja on tarpeellista pohtia, millaista todellisuutta haluamme kielenkäytöllämme rakentaa. Tässä tutkielmassa vinoumia ja niiden päätymistä järjestelmiin tarkastellaan erityisesti neuroverkkokäänninten näkökulmasta, sillä tutkimuksessa käytetyt Google Kääntäjä sekä DeepL ovat sellaisia. Neuroverkkokäänninten toiminta perustuu neuroverkkoihin, valtaviin kaksikielisiin korpuksiin ja syväoppimiseen (Forcada, 2017). Neuroverkkokäänninten toimintaperiaatteita, mahdollisuuksia ja rajoituksia kuvataan tarkemmin luvussa 3 Konekääntäminen.

Sukupuolivinoumat ilmenevät konekäännöksissä käytännössä aliedustuksena tai stereotyyppinä (Crawford, 2017). Aliedustuksella tarkoitetaan tiettyjen ihmisryhmien (sukupuolen näkökulmasta usein naisten tai muunsukupuolisten) vähäistä esilläoloa kielessä, stereotyyppiset käännökset puolestaan ilmentävät haitallisia yleistyksiä tietyistä ihmisryhmistä (Savoldi ym., 2021, 846). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan molempia ilmiöitä: miten sukupuolet esiintyvät määrällisesti käänöksissä (ali-, tai yliedustus) ja millaisissa yhteyksissä (stereotyyppiat).

Suurimpien konekäänninyritysten tarjoamien tilastotietojen perusteella konekääntimien loppukäyttäjämääräksi voi nykyään arvioida jopa miljardi ihmistä (Nurminen, 2021, 23). Tietoisuutta käännösehdotusten sisältämistä vinoumista olisi siis aiheellista lisätä, jotta ilmaisten kääntimien todennäköisin käyttäjäkunta, niitä arkikäytössä hyödyntävät maallikot, osaisivat tunnistaa vinoutuneita käännösehdotuksia ja suhtautua kriittisesti kielelliseen epätasa-arvoon ja epäsymmetriseen sukupuolen ilmaisuun käännöksissä. Edustukselliset vinoumat voivat potentiaalisesti johtaa käännösten yksipuolistumiseen ja tiettyjen ihmisryhmien olemassaolon häivyttymiseen, stereotyyppiset vinoumat puolestaan voivat luoda tai ylläpitää vääristyneitä mielikuvia eri ihmisryhmistä vahvistaen ennakkoluuloja.

Tutkielman tavoitteena on selvittää, sisältävätkö kahden ilmaisen, vapaasti netissä käytettävissä olevan konekääntimen, Google Kääntäjän ja DeepL:n, suomesta saksaan tuottamat käännökset sukupuolivinoumia. Tutkimuksen kohteena ovat yksikön kolmannen persoonan pronominit eli hän-pronominit: tarkoituksena on tutkia, millaisia käännöksiä kääntimet tuottavat näille pronomineille eri konteksteissa, kun lähtökielenä on kieliopillisesti sukupuolineutraalit pronominit sisältävä suomen kieli ja kohdekielenä kieliopillisesti kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään nojaava saksan kieli, jossa hän-pronominille on olemassa sekä maskuliini- että feminiinivaihtoehto (*er, sie*). Saksan kieleen on luotu myös joitakin sukupuolineutraaleja hän-pronomineja, kuten esimerkiksi *dey, hen, nin* ja *xier* (Verein für geschlechtsneutrales Deutsch e. V. [Sukupuolineutraalin saksan kielen yhdistys], n.d.), mutta ne eivät ole juurikaan laajalti käytössä virallisissa yhteyksissä¹ ja siksi eivät ole ollenkaan edustettuna konekäänninten käännösehdotuksissa.

Työssäni tarkastelen, suosivatko kääntimet saksankielisissä käännöksissä erityisesti jompaakumpaa sukupuolta asiayhteydestä riippumatta (ali- tai yliedustus), ja esiintyvätkö pronominit sukupuolelleen stereotyyppisiksi mielletyissä konteksteissa (stereotyyppisyys). Tarkoituksena on suorittaa myös vertailua kahden eri konekääntimen tuottamien käännösten välillä: mitä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia niistä löytyy. Tutkimuskysymykset voi tiivistää seuraavasti:

¹ Tuorein ohjeistus sukupuolineutraalista kielenkäytöstä on saksan kielenhuoltoon keskittyvän instanssin Rat für deutsche Rechtschreibung [Saksan kielen oikeinkirjoitusneuvosto] antama suositus (2023), jossa jokseenkin ympäröivästi todetaan, että kaikkia ihmisiä tulisi kohdella oikeudenmukaisesti ja tasa-arvoisesti kielenkäytössä sukupuolen ilmaisuuden suhteen. Lausunnossa selvitetään, että sukupuolisensitiivisten tekstien tulisi olla muun muassa asiasisällöltään asiallisia, ymmärrettäviä ja luettavia, eivätkä ne saa vaikeuttaa kirjoitetun saksan kielen oppimista. Suosituksena on myös välttää erikoismerkkin, kuten asteriskin tai kaksoispisteen, käyttöä ilmentämässä kaikkia sukupuoli-identiteettejä.

1. Esiintyvätkö hän-pronominin sekä maskuliini- että feminiinimuodot määrällisesti tasavertaisesti Google Kääntäjän ja DeepL:n tuottamissa saksankielisissä konekäännöksissä?
2. Ovatko kääntimien tuottamien saksankielisten henkilöviitteisten hän-pronominien käännökset tulkittavissa sukupuolistereotyyppisiksi tietyissä konteksteissa?

Tutkimuksen tavoitteena on siis tarkastella konekäännösten sukupuolivinoutuneisuutta ja siten lisätä tietoutta ilmiön laajuudesta kieliparissa suomi-saksa. Toissijaisesti pohdin myös, mistä käänninten käännösvalinnat saattaisivat johtua; todellisia perusteita käännösvalintoihin on kuitenkin mahdotonta määritellä pääsemättä konekäänninjärjestelmän sisään, sillä järjestelmän toimintamekanismeja ei tällä tutkimusmenetelmällä pystytä todentamaan.

Ilmiön tutkimiseen olen valinnut 14 tekstikappaletta suomenkielisestä Iida Rauman romaanista *Häivitys: Tapauskertomus* (2022), lisäksi aineistoon kuuluu kustakin tekstikappaleesta konekääntimillä (DeepL ilmaisversio ja Google Kääntäjä) tuotetut saksankieliset konekäännökset, jotka on luotu joulukuussa vuonna 2023. Lähtötekstiksi oli mielekästä valita kaunokirjallinen teos siksi, että arvioni mukaan kertova ja kuvaileva tekstityyppi sisältää todennäköisimmin hän-pronomeineja. Teoksen kerronnassa on lisäksi ainutlaatuinen piirre, joka sopii erityisen hyvin tässä tutkielmassa tutkittavan ilmiön tarkasteluun: päähenkilöstä ei puhuta koko nimellä, vaan hän on yksinkertaisesti vain ”A”. Semanttisesti sukupuoleton A-kirjain ei tarjoa konekääntimille tietoa kyseessä olevan henkilön sukupuolesta, toisin kuin sukupuolittuneet erisnimet, jotka kääntimet saattaisivat tunnistaa: kääntimien täytyy siis hakea sukupuolivihjeitä ympäröivästä kontekstiympäristöstä voidakseen valita maskuliini- tai feminiinimuodon. Kun minimoidaan erisnimien mahdollinen vaikutus konekääntimien valintoihin, voidaan sukupuolistereotyyppien ilmenemistä tietyissä asiayhteyksissä arvioida luotettavammin. DeepL ja Google Kääntäjä valittiin käännöstyökaluiksi enimmäkseen siksi, että ne ovat suosittuja, yleisesti käytettyjä ja ilmaisia (DeepL tietyin rajauksin). Maksuttoman ominaisuutensa ansiosta ne ovat kaikille saavutettavia, jolloin käyttäjäryhmä ei rajoitu pelkästään ammattilaiskääntäjiin tai muihin kielialan ammattilaisiin, vaan niitä käyttävät todennäköisemmin ns. maallikot arkielämän konteksteissa.

Tutkimusmenetelmänä on vertaileva tekstianalyysi, jossa verrataan paitsi suomenkielistä lähtötekstiä sen saksankielisiin, kahden eri kääntimen tuottamiin konekäännöksiin, myös näiden konekääntimien tuottamia käännöksiä keskenään. Tutkimuskysymyksiin pyritään

löytämään vastaus laadullisin menetelmin, eli analyysissä otetaan huomioon kokonaisvaltaisesti aineiston sisältämät merkitysympäristöt ja kielellinen ilmaisu. Lähtötekstiaineiston keräämisessä kiinnitettiin huomiota siihen, millaiset kontekstiympäristöt ovat olennaisia tämän tutkimuksen teorianäkökulmasta: tarkoituksena oli tunnistaa ja kerätä tekstikappaleita, joissa esiintyy joko yksi tai useampi hän-pronimi, ja joissa on tunnistettavissa jonkinlainen jompaankumpaan sukupuoleen tyypillisesti yhdistetty stereotypia. Analyysivaiheessa konekäännöksistä tutkittiin, missä yhteyksissä pronominin käännökseksi oli valikoitunut maskuliinimuoto *er* ja missä yhteyksissä feminiinimuoto *sie*, ja esiintyivätkö sukupuolet määrällisesti tasavertaisesti käännöksissä.

Tämän tutkielman johdantoa seuraa ensimmäinen teorialuku, jossa tuodaan esiin kielen ja sukupuolen suhdetta keskittyen suomen ja saksan kielijärjestelmiin sekä niiden sukupuolta ilmaiseviin rakenteisiin. Toisessa teorialuvussa selvitetään konekäänninten toimintaa, sukupuolivinoumia sekä aiempaa tutkimusta teemoista, joita tämä tutkielma edustaa. Kolmannessa teorialuvussa esitellään erilaisia sukupuolistereotypioita, joita yhteiskunnassamme on, ja joita myös tämän tutkielman aineistossa ilmenee. Aineisto ja menetelmä -luvussa esitellään tämän tutkielman tutkimusmenetelmä, aineisto ja käytetyt konekääntimet tarkemmin. Analyysiluvussa aineistoa tarkastellaan perusteellisesti tutkimuskysymysten valossa, lopuksi keskeiset analyysin tulokset tiivistetään ja vedetään yhteen. Loppupäätelmissä kerrataan vielä keskeiset tutkimustulokset vastaten tutkimuskysymyksiin, selvitetään tutkimuksen rajoitteet ja annetaan ehdotuksia jatkotutkimukselle.

2 Kieli, suku ja sukupuoli

Kielen ja sukupuolen suhdetta tarkasteltaessa on mielekästä määritellä sukupuolen erilaiset ilmentymät kielenkäytössä. Diewald & Steinhauer (2020) jaottelevat suvun ja sukupuolen neljään eri kategoriaan: biologiseen sukupuoleen (saks. *Sexus*), kieliopilliseen sukuun (*Genus*), semanttiseen sukupuoleen (*semantisches Geschlecht*) sekä sosiaaliseen sukupuoleen (*Gender, soziales Geschlecht*).

Biologinen sukupuoli on ihmisen biologisesti faktuaalinen sukupuoli, joka on useimmille ihmisille syntyessä määräytynyt (Diewald & Steinhauer, 2020, 80). Sukupuolijärjestelmältään binäärijakoiset kielet nojaavat kieliopin tasolla biologisen sukupuolen käsitteeseen. Kaksijakoisen järjestelmän riittävyttä on perusteltu sillä, että yli 90 % ihmisistä kokee kuuluvansa joko miehiin tai naisiin (mts. 57).

Kieliopillinen suku on puhtaasti kieliopillinen luokka, jossa kielen substantiivit kategorisoidaan eri sukuihin. Saksan kielessä kaikilla substantiiveilla, sekä elollisilla että elottomilla, on kieliopillinen suku. Henkilöviitteiset sanat jaetaan maskuliiniin ja feminiiniin binäärijärjestelmän mukaisesti, ns. kolmas sukupuoli ei kielellisesti juurikaan edustu. (Diewald & Steinhauer, 2020, 55–57.)

Semanttinen sukupuoli on sidoksissa sanojen semanttiseen tarkoitukseen, eli kyse on sanojen tarkoituksesta ja sisällöstä. Esimerkiksi sanalla äiti on semanttinen merkitys ’naispuolinen (lasten vanhempi)’, sanalla ori semanttinen merkitys ’uros(hevonen)’. Koska semanttinen sukupuoli ottaa huomioon myös kielenulkoiset seikat, se ei esimerkiksi sarkasmin ja ironian tapauksissa välttämättä täsmää biologiseen sukupuoleen. (Diewald & Steinhauer, 2020, 54–55.)

Sosiaalinen sukupuoli on ”yhteiskunnallinen ja kulttuurinen kategoria, johon liittyvät stereotyyppiset oletukset ja odotukset miesten sekä naisten sosiaalisista rooleista ja ominaisuuksista”. Sosiaalisen sukupuolen voi siis mieltää sosiaalisesti konstruktiksi, joka ei ole kielellinen kategoria eikä välttämättä ole sidoksissa yksilön biologiseen sukupuoleen. Sosiaalisen sukupuolen määrittämiseen voivat vaikuttaa sekä vallalla olevat sukupuolistereotyyppit että yksilön oma kokemus sukupuoli-identiteetistään. (Diewald & Steinhauer, 2020, 78.)

Sukupuolen ilmaisuun kielessä liittyy kiinteästi tasa-arvon ja sukupuolineutraaliuden käsite: edustetaanko sekä binäärejä että ei-binäärejä sukupuolia tasavertaisesti puhutussa ja

kirjoitetussa kielessä, sekä käytetäänkö heistä korrekteja termejä, jotka vastaavat heidän itsensä kokemaa sosiaalista sukupuolta eivätkä ole syrjiviä. Tarve kielen tasa-arvoistamiseen kumpuaa jo vuosikymmenien takaa, jolloin huomattiin, että käytetty kieli suosii usein pääasiassa miehiä (Diewald & Steinhauer, 2020, 15). Maskuliinia suosivan kielenkäytön juuret ovat syvällä historiassa, siinä patriarkaalisessa ajassa, jolloin yhteiskuntajärjestyksessä miehet olivat hallitsevassa asemassa. Maskuliinimuotojen suosimisessa pätee vahvasti ajatustapa, jossa miehet ovat ensisijainen sukupuoli, normi, jopa prototyyppinen ihminen, mikä asettaa naissukupuolen toissijaiseen asemaan. Tällä voi luonnollisesti olla negatiivisia vaikutuksia naisten näkyvyyteen ja vaikutusmahdollisuuksiin yhteiskunnassa. (mts. 15–16.) Feministilingvistiikka onkin 1970-luvulta lähtien kritisoinut kielen miesvaltaisuutta, kun aiemmin se on ollut itsestäänselvä ja luonnollinen asia (mts. 19). Varhaisimpia feministisen kielitieteen vaikuttajia saksalaisella kielikentällä ovat Senta Trömel-Plötz sekä Luise F. Pusch, jotka käynnistivät 1970-luvulla keskustelun saksan kielen mieskeskeisyydestä ja syrjivistä kielellisistä rakenteista (Diewald & Nübling, 2022, 7). Vaikka sukupuolten arvojärjestykseen perustuva ajattelu elää monin paikoin yhä, useissa länsimaisissa yhteiskunnissa tällaisia ajattelutapoja pidetään yleisesti vanhentuneina ja ristiriitaisina nykyajan tasa-arvokäsitysten kanssa.

Tässä tutkimuksessa kohteena olevat saksan ja suomen kieli eroavat toisistaan siinä, miten niiden kielioppijärjestelmissä kuvataan sukupuolta. Gyax ym. (2019) ovat jaotelleet 15 kieliopillista järjestelmää viiteen eri kieliryhmään² sen perusteella, miten suku(puoli) ilmenee niissä kielen rakenteen tasolla. Kyseisessä jaottelussa on keskitytty vain kieliopillisen sukujärjestelmän vertailuun, joten se ei välttämättä muutoin kuvasta kieliryhmien yhtäläisyyksiä ja eroja muiden kielen ominaisuuksien suhteen. Tämän tutkimuksen kannalta erityisen olennaisia ovat kaksi ryhmää: kieliopillisesti suvulliset kielet (*grammatical gender*

² Ryhmät on luokiteltu seuraavasti: 1. Kieliopillisesti suvulliset kielet (*grammatical gender languages*), joissa sekä elottomilla että elollisilla substantiiveilla on suku, ja elollisten substantiivien suku perustuu pitkälti tarkoitteen sukupuoleen tai sukupuoli-identiteettiin; esim. ranska, espanja, saksa; 2. Kieliopillisesti suvulliset kielet, joissa sekä elottomilla että elollisilla substantiiveilla on suku, mutta valtaosassa ihmisiin viittaavista substantiiveista kieliopillinen suku ei perustu tarkoitteen sukupuoleen tai sukupuoli-identiteettiin (*languages with a combination of grammatical gender and natural gender*); esim. norja, hollanti; 3. Luonnollisen suvun kielet (*natural gender languages*), joissa elottomilla eikä elollisilla substantiiveilla ei ole kieliopillista sukua, eivätkä useimmat ihmisiin viittaavat substantiivit ilmennä tarkoitteen sukupuolta tai sukupuoli-identiteettiä, mutta persoonapronominit jakautuvat feminiiniin ja maskuliiniin; esim. englantti; 4. Kieliopillisesti lähes suvuttomat kielet (*genderless languages with a few traces of grammatical gender*), joissa tarkoitteen sukupuoli tai sukupuoli-identiteetti ei pääasiassa ilmene ihmisiin viittaavissa substantiiveissa tai persoonapronomineissa, mutta kielissä on joitakin sukupuolta ilmentäviä kielioppirakenteita kuten sukupuolittuneita verbimuotoja; esim. orija, baski; 5. Kieliopillisesti suvuttomat kielet (*genderless languages*), joissa kieliopillista sukua ei ole ollenkaan eivätkä persoonapronominit ilmennä tarkoitteen sukua tai sukupuoli-identiteettiä; esim. turkki, suomi. (Gyax ym., 2019, 3-4.)

languages), jota saksa edustaa, sekä kieliopillisesti suvuttomat kielet (*genderless languages*), jota suomi edustaa.

2.1 Sukupuolen ilmaisu saksan kielessä

Saksa on indoeurooppalaiseen kielikuntaan kuuluva kieliopillisesti suvullinen kieli. Tämänkaltaisissa kielissä kaikilla substantiiveilla, sekä elollisilla että biologista sukupuolta ilmentämättömillä elottomilla, on kieliopillinen suku (Gygax ym., 2019, 2). Saksan kielessä näitä sukuja on kolme: maskuliini (*der*), feminiini (*die*) ja neutri (*das*). Tämä kieliopillinen suku vaikuttaa kielen rakenteen tasolla substantiiviin liittyvien artikkeleiden, pronomien ja adjektiivien taivutukseen. Kaikilla näillä sanaluokilla on omat taivutusmuotonsa jokaiselle kieliopilliselle suvulle. (Gallmann ym., 2017, 138.) Suku ilmenee vain substantiivin yksikkömuodossa, monikkomuodossa kaikkien substantiivien artikkeli on *die*. Elottomilla substantiiveilla suvun määräytyminen vaikuttaa semanttisesti mielivaltaiselta (Gygax ym., 2019, 3), mutta indoeurooppalaisten kielten historiaa tarkastellessa on löydettävissä loogisia periaatteita, joiden mukaan substantiivit jakautuvat eri sukukategorioihin (ks. esim. Scholten, 2019). Persoonapronomien yksikkömuodot perustuvat jo aiemmin mainittuun kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään: yksikön kolmannen persoonan maskuliinimuoto on *er*, feminiinimuoto *sie*. Monikon kolmas persoona on sukupuolta ilmentämätön *sie*.

Elollisilla substantiiveilla kieliopillinen suku pääasiassa vastaa kyseessä olevan tarkoitteen semanttista sukupuolta, esimerkiksi *der Vater* 'isä' ja *die Mutter* 'äiti', mutta tähän on joitakin poikkeuksia (Gygax ym., 2019, 3). Diewald ja Nübling (2022, 6) nostavat esiin, että kieliopillisen suvun ja semanttisen sukupuolen epävastaavuus ilmenee lähinnä tietyissä naisiin viittaavissa sanoissa: nuoret ja naimattomat naiset ovat suvultaan neutreja (*das Mädchen* 'tyttö', *das Fräulein* 'neiti, naimaton nainen'), mutta aikuisten ja naimisissa olevien naisten kieliopillinen suku vastaa semanttista sukupuolta (*die Frau* 'rouva, vaimo', *die Braut* 'morsian'). Diewald ja Nüblingin mukaan vastaavanlainen ilmiö on havaittavissa myös homoseksuaaleja miehiä koskevissa viitteissä: koska heitä on pidetty stereotyyppisesti naismaisina, ovat heihin viittaavat sanatkin feminiinisukuisia (*die Tunte, die Tucke* 'naismainen homo').

Saksan kielessä on olemassa myös sellaisia ihmisviitteisiä sanoja, joissa tarkoitteen semanttinen sukupuoli ei ilmene lekseemistä. Tällaisia sanoja ovat substantivoidut adjektiivit (*der/die Alte* 'vanha mies/nainen') ja partisiipit (*der/die Studierende* 'miesopiskelija/naisopiskelija'), joissa lekseemi on identtinen sekä feminiini- että

maskuliinimuodossa, ja sukupuoli ilmenee vain kieliopillisesta suvusta. (Diewald & Nübling, 2022, 6.) Feminiini- ja maskuliinimuotoja on mahdollista muodostaa myös johdoksilla: miespuoliseen henkilöön viittaavia sanoja voi luoda suffiksilla *-er* (*die Witwe, der Witwer* 'leski'), naispuoliseen viittaavia suffiksilla *-in* (*der Student, die Studentin* 'opiskelija') (mts. 161).

Geneerinen maskuliini on yksi tutkituimmista sukupuoliin liittyvän kielenkäytön ilmiöistä (Diewald & Steinhauer, 2020, 88). Geneerinen maskuliini on maskuliinimuodon yleistävää käyttöä, jossa mahdolliset ihmisviitteet esitetään miespuolisina. Ilmiön voi havaita saksan kielessä kolmessa eri tilanteessa:

- 1) kun viitataan henkilöön, jonka sukupuoli ei ole tiedossa
- 2) kun viitataan henkilöön, jonka sukupuolta ei pidetä relevanttina
- 3) kun viitataan suurempaan joukkoon, jonka sukupuolijakauma ei ole tiedossa tai joka sisältää miehen/miehiä. (Braun ym., 1998, 265.)

Geneerinen maskuliini käytännössä vastaa muodoltaan täysin spesifiä maskuliinia, eli muotoa, jolla viitataan eksplisiittisesti miehiin. Kielitieteen piireissä on herännyt jo vuosikymmeniä sitten huoli siitä, miten tämänkaltainen kielenkäyttö mahdollisesti heikentää naisten näkyvyyttä ja vastaavasti korostaa miesten esilläoloa, ja feministilingvistiikka onkin kritisoinut erityisesti kieliopillisesti suvullisten kielten mieskeskeisyyttä eli androsentrisyyttä. Koska maskuliinisilla kielimuodoilla voidaan viitata sekä miesjoukkoon että joukkoon, jossa on sekä miehiä että naisia, maskuliinimuotojen käyttö on periaatteessa sopivaa aina, kun joukossa on yksikin mies (Braun ym., 2005, 6). Erityisesti saksalainen feministilingvistikko Luise F. Pusch (1984, 44) on kritisoinut tämänkaltaista mieskeskeisyyttä, jossa yhdenkin miehen sisältyminen tarkoitejoukkoon aiheuttaa maskuliinimuodon käytön kielen rakenteen tasolla. Geneerisen maskuliinin käyttö on tässä tapauksessa epäsymmetristä, sillä maskuliinilla voi tällöin viitata joukkoon, joka sisältää joko pelkästään miehiä, yhtä paljon miehiä ja naisia, enemmän miehiä tai enemmän naisia. Feminiinimuotoa voi käyttää ainoastaan pelkkiä naisia sisältävästä joukosta. Puschin mukaan aidosti sukupuolineutraaliksi voisi luonnehtia vasta sellaista kielimuotoa, jolla voi viitata tasapuolisesti kaikkiin edellä mainittuihin ryhmiin (Pusch, 1984, 45).

Useat geneeristä maskuliinia koskevat tutkimukset eri kieliympäristöistä osoittavat, että sen tulkinnasta on usein geneerisyys kaukana: geneerisesti maskuliinit muodot käsitetään

semantiikan tasolla useammin spesifisti miehiin viittaaviksi (esim. Banaji & Hardin, 1996; Braun, 1998; Stahlberg & Sczesny, 2001; Gygax ym., 2008). Kielimuodon käyttöä on perusteltu sillä, että tässä tapauksessa maskuliini on puhtaasti kieliopillinen kategoria ja täten sukupuolen suhteen semanttisesti neutraali, mutta vastakkaisten näkemysten mukaan kielessä käytetyllä kieliopillisella suvulla ja biologisella sukupuolella on semanttinen yhteys, jota ei voi jättää huomiotta (Braun ym., 2005, 4). Maskuliinimuodon geneerisellä käytöllä ei näytä olevan edes vankkaa historiallista perustetta, vaan se on suhteellisen tuore kielen ilmiö 1960-luvulta (Diewald & Steinhauer, 2020, 22).

Banaji ja Hardin (1996) tutkivat koehenkilöiden reaktioaikoja englanninkielisillä substantiivi-pronominipareilla, joissa substantiivit edustivat stereotyyppisesti maskuliinisia, feminiinisiä sekä sukupuolineutraaleja ammattinimikkeitä. Reaktioajat olivat lyhyempiä, kun pronominien ilmaisema sukupuoli vastasi sukupuolta, johon ammattinimike stereotyyppisesti yhdistetään. Reaktioajat olivat lyhyempiä, kun 'mies'-liitteisiin ammatteihin (esim. *fireman* 'palmies') liittyi maskuliinipronomini ja vastaavasti pidempiä, kun niihin liittyi feminiinipronomini. Jopa joidenkin sukupuolineutraalien ammattinimitysten yhteydessä (esim. *chairperson* 'puheenjohtaja') reaktioajat olivat pidempiä, kun niihin liittyi feminiinipronomini, eli ammatit assosioitiin usein miehiseksi. Vaikka tutkimustuloksissa ei voi täysin sulkea pois mahdollista sukupuolistereotyypioiden vaikutusta (Banaji & Hardin, 140, 1996), antaa tutkimus viitteitä siitä, että eksplisiittisesti miehiin viittaavat muodot tulkitaan ensisijaisesti miehiseksi, ei kumpaan tahansa sukupuoleen viittaaviksi.

Braun (1998) puolestaan toteutti kaksi saksankielistä tutkimusta, joissa arvioitiin henkilöviitteisten substantiivien eri muotoilujen vaikutusta lukijan mielikuviin sukupuolesta maskuliinistereotyyppisissä, feminiinistereotyyppisissä sekä sukupuolineutraaleissa konteksteissa. Molemmissa koetilanteissa koehenkilöt lukivat sanomalehtiartikkelin kaltaisen tekstin (ensimmäisessä kokeessa artikkeli käsitteli tieteellistä kongressia, toisessa kokeessa urheiluseuran kokousta), jossa monikkomuotoiset henkilöviitteiset substantiivit olivat joko geneerisessä maskuliinimuodossa (*die Wissenschaftler* 'tiedemiehet') tai sukupuolineutraalissa muodossa (*die wissenschaftlich Tätigen* 'tutkijat'), tai molemmat sukupuolet mainittiin eksplisiittisesti (*Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler* 'tutkijat'). Ensimmäisessä kokeessa koehenkilöille näytetyt tekstit edustivat sekä naisstereotyyppisiä että miesstereotyyppisiä konteksteja, toiseen kokeeseen lisättiin myös sukupuolineutraali konteksti: esimerkiksi toisessa kokeessa käytettyjen tekstien urheiluun liittyvät kontekstit olivat jääkiekko (miehille tyypillinen), voimistelu (naisille tyypillinen) ja sulkapallo

(sukupuolineutraali). Tekstin lukemisen jälkeen koehenkilöitä pyydettiin arvioimaan tekstissä osallisena olevien naisten ja miesten prosenttiosuutta. Käytetyn kielimuodon vaikutuksen lisäksi tarkasteltiin siis myös sitä, vaikuttaako tietylle sukupuolelle tyypillinen asiayhteys sukupuolen tulkintaan. Kokeiden perusteella molempien sukupuolien mainitseminen sekä naisiin stereotyyppisesti liitettävä asiayhteys lisäävät todennäköisyyttä sille, että naissukupuoli edustuu enemmän lukijan mielikuvissa, geneerinen maskuliini sekä neutraalimuodot puolestaan liitetään todennäköisemmin miessukupuoleen.

Stahlberg ja Sczesny (2001) toteuttivat kolme erilaista empiiristä tutkimusta, joissa vertailtiin eri kielimuotojen vaikutusta sukupuolten edustettavuuteen vastaajien mielikuvissa.

Ensimmäisessä tutkimuksessa tutkittavilta kysyttiin kyselylomakkeessa lempihahmoja, esimerkiksi lempimuusikkoja tai lempiurheilijoita. Kysymykset oli muotoiltu kyselylomakkeissa kolmella eri tavalla: substantiiveista käytettiin joko geneeristä maskuliinimuotoa (*liebster Romanheld* 'mieluisin romaanisankari'), sukupuolineutraalia muotoa (*liebste heldenhafte Romanfigur* 'mieluisin sankarillinen romaanihahmo') tai molemmat sukupuolet mainittiin (*liebste Romanheldin, liebster Romanheld* 'mieluisin romaanisankari'). Toisessa tutkimuksessa vastaajilta kysyttiin, keitä poliitikkoja he haluaisivat ehdolle seuraaviin eduskuntavaaleihin. ”Poliitikko”-sanasta käytettiin osassa kysymyslomakkeissa geneeristä maskuliinimuotoa, osassa sekä maskuliini- että feminiinimuotoa. Kolmannessa tutkimuksessa vastaajia pyydettiin mainitsemaan ensimmäisenä mieleen tulevia henkilöitä kategorioista urheilijat, laulajat, poliitikot ja juontajat. Lomakkeissa käytettiin kolmea erilaista kielimuotoa: geneeristä maskuliinia (*Politiker*), molempien sukupuolten mainitsemista (*Politikerinnen und Politiker*) sekä ns. Binnen-I-muotoa, joka edustaa molempia sukupuolia (*PolitikerInnen*). Kaikkien tutkimusten tulokset olivat yhteneviä: vastaajat mainitsivat naispuolisia henkilöitä eniten, kun kysymyksenasettelussa käytettiin sukupuolineutraalia muotoa, Binnen-I-muotoa tai mainittiin molemmat sukupuolet. Geneeristen maskuliinimuotojen käyttö kysymyksissä siis ohjasi vastaajien mielikuvia kohti mieshenkilöitä.

Gygax ym. (2008) tutkivat sukupuolistereotyyppien sekä mahdollisen geneerisen maskuliinin yhteisvaikutusta sukupuolipresentaation rakentumisessa kolmella eri kielellä. Saksan, ranskan ja englannin kielillä toteutetussa tutkimuksessa vastaajat lukivat kaksi virkettä: ensimmäinen virke sisälsi monikkomuotoisen ihmisryhmään viittaavan substantiivin, joka oli tulkittavissa joko maskuliinistereotyyppiseksi (esim. insinöörit), feminiinistereotyyppiseksi (esim. sairaanhoitajat) tai neutraaliksi (esim. naapurit), ja toisessa virkkeessä viitattiin ryhmään

tavalla, josta ilmeni joidenkin henkilöiden sukupuoli (esim. *Die Sozialarbeiter liefen durch den Bahnhof. Wegen der schönen Wetterprognose trugen mehrere der Frauen keine Jacke.* 'Sosiaalityöntekijät kävelivät rautatieaseman läpi. Hyvän sääennusteen vuoksi useilla naisilla ei ollut takkeja.'). Saksan ja ranskan kielillä, joissa on kieliopillinen suku, ensimmäisen virkkeen ihmisryhmä esitettiin geneerisessä maskuliinimuodossa (esim. saks. *die Sozialarbeiter*, ransk. *les assistants sociaux*), englannin kielessä, jossa substantiiveilta puuttuu kieliopillinen suku, ihmisryhmä ei ilmentänyt tiettyä sukupuolta (*social workers*). Vastaajille näytettiin virkkeet yksi kerrallaan, ja jälkimmäisen kohdalla piti päättää, onko se luonnollinen jatko ensimmäiselle virkkeelle; toisin sanoen, sopiiko toisessa virkkeessä esitetty henkilöiden sukupuoli ensimmäisessä virkkeessä mainittuun ihmisryhmään. Tulosten perusteella sekä ranskan että saksan kielessä, joissa on kieliopillinen suku, vastaajat perustivat mielikuvansa ensimmäisessä virkkeessä mainitun ihmisryhmän sukupuolesta todennäköisemmin kieliopilliseen sukupuoleen kuin stereotypiaan. Näin ollen näissä kielissä käytetty maskuliinimuoto vinoutti osallistujien mielikuvia kohti miehistä representaatiota eikä ihmisryhmään liittyvällä sukupuolistereotypialla ollut suurta vaikutusta mielikuvaan henkilöiden sukupuolesta. Vastaavasti englannin kielessä, jossa ihmisryhmään viittaavat sanat eivät kieliopin tasolla ilmentäneet tiettyä sukupuolta, vastaajien mielikuvat ensimmäisen virkkeen ihmisryhmän sukupuolesta perustuivat sukupuolistereotypioihin. Käytännössä siis saksan ja ranskan kielten vastaajat pitivät edellä mainittuja sosiaalityöntekijöitä todennäköisemmin miehinä käytetyn maskuliinimuodon takia, englannin kielen vastaajat puolestaan naisina ammattiin liitetyn sukupuolistereotypian takia.

Useat tähänastiset empiiriset tutkimukset viittaavat samaan suuntaan: geneeristä maskuliinia ei aina mielletä täysin sukupuolineutraaliksi, vaan se assosioidaan ensisijaisesti miehiin. Koska geneerisen maskuliinin ongelmiin on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota, on täysin mahdollista, että se tulee menettämään merkitystään tulevaisuuden kielenkäytössä. Tuoreimmat tutkimukset aiheesta olisivat tarpeen, jotta voitaisiin arvioida, onko nykyajan sukupuolisensitiivisemmällä ilmapiirillä mahdollisesti vaikutusta ihmisten mielikuviin taroitehenkilöiden sukupuolista geneerisiä muotoja käytettäessä.

2.2 Sukupuolen ilmaisu suomen kielessä

Suomi on suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään kuuluva kieli, joka määritellään kieliopillisesti sukupuolettomaksi kieleksi (*genderless language*). Substantiiveilla ei ole sukujärjestelmää kuten saksassa eikä persoonapronomineja ole jaoteltu sukupuolen mukaan: suomen hän-

pronomini on mielekäs kaikille sukupuolille, eikä feminiinille ja maskuliinille ole erillisiä muotoja. Sukupuolta voidaan ilmaista leksikaalista sukupuolta osoittavien substantiivien (esim. nainen, tyttö, poika, mies) avulla, yhdyssanoja muodostamalla sekä johdoksilla. (Engelberg, 2000, 112.) Suomen kielessä on lisäksi neljä feminiinisuffiksia naispuolisille sanoille: -tAr (opettajatar), -kkO (karjakko), -skA (professorska) ja -nna (rovastinna) (Kyrölä, 1990).

Suomen kaltaiset kieliopillisesti sukupuolettomat kielet tarjoavat näennäisesti enemmän vaihtoehtoja sukupuolineutraalin kielenkäytön toteuttamiseen, mutta täysin ongelmattomia eivät nekään ole (Hellinger & Bußman, 2002, 20). Kieliopillisen suvun puuttumisen vuoksi suomea on yleisesti helppo pitää sukupuolineutraalina kielenä, ja siksi siinä ilmenevään seksistiseen kielenkäyttöön on tyypillisesti kiinnitetty vähemmän huomiota verrattuna esimerkiksi saksan kieleen (Engelberg, 2000, 111). Geneerinen maskuliinisuus ilmenee suomen kielessä hieman eri tavoin kuin saksan kielessä, ja siksi sen käyttö saattaa vaikuttaa näennäisesti vähäisemmältä ja vaikeammin havaittavalta. Suomessa geneerinen maskuliinisuus näkyy kielen rakenteen tasolla sanoissa ja ilmaisuissa, joihin on liitetty semanttisesti miestä tarkoittava sana: esimerkkejä tällaisista ilmaisuista ovat tietyt ammattisanat (esimies), vakiintuneet ilmaisut (jokamiehen oikeudet), johdokset (isännöidä) sekä idiomit (miesmuistiin). (mts. 114.)

Engelbergin (2016) tutkimusten perusteella miessukupuolta korostavat ilmaisut ja jopa morfologisesti neutraalit ihmisviitteet tulkitaan herkemmin miehiseksi. Suomen geneeris-maskuliiniset ilmaisut (esim. ’-mies’-loppuiset ammattisanat kuten lakimies) tulkitaan ensisijaisesti miehiin viittaaviksi verrattuna sukupuolineutraaleihin vastineisiinsa (juristi). Lisäksi sellaiset sukupuolineutraaleiksi tulkitut ihmisviittaukset kuten ”ihminen” tai ”tyypillinen suomalainen” tulkitaan herkemmin miestä kuin naista tarkoittaviksi. Myös hän-pronomini tulkitaan useammin miehiin viittaavaksi silloin, kun sukupuoli ei ilmene asiayhteydestä. Tämänkaltaiset tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, ettei kieliopillisen suvun puuttuminen kielen rakenteen tasolla poista sukupuolten selkeää eriytyneisyyttä toisistaan semanttisella tasolla. Suomen kaltaisessa kielessä mieskeskeisyyden aiheuttama ns. *male bias* saattaa olla niin piilossa olevaa, ettei siihen kiinnitetä huomiota. Tällöin sitä on vaikeampi haastaa, ja se saattaa potentiaalisesti jopa kasvattaa naisten leksikaalista, semanttista ja käsitteellistä näkymättömyyttä (Engelberg, 2000, 128).

2.3 Sukupuolineutraali kieli

Kielen sukupuolittuneisuutta on mahdollista tasa-arvoistaa kahdella eri strategialla: neutralisoimalla ja feminisoimalla. Sanojen neutralisoinnilla pyritään korvaamaan sukupuolittuneita ilmaisuja sukupuolta ilmentämättömiksi. (Sczesny ym., 2016, 3.) Sekä suomen että saksan kielessä tätä ilmennetään korvaamalla sukupuolineutraalimmilla vastineilla sanoja, joissa on rakenteen tasolla spesifi sukupuoliviite (suom. esim. *lehtimies – journalisti*, saks. esim. *Anfängerkurs – Grundkurs* 'alkeiskurssi'). Saksan kielessä ihmisiin viittaavia ilmaisuja voi neutraloida myös substantivoitujen partisiippien ja adjektiivien avulla (Diewald & Steinhauer, 2020, 129). Nämä sanat on muodostettu joko partisiippi I -muotojen pohjalta (*studieren > studierend > die Studierenden* 'opiskelijat'), partisiippi II -muotojen pohjalta (*wählen > gewählt > die Gewählten* 'valitut') tai adjektiivien pohjalta (*krank > die Kranken* 'sairaot'). Vaikka tämänkaltaisten sanojen yksikkömuotojen runko on identtinen sekä maskuliini- että feminiinimuodossa (esim. *der/die Studierende*) ja sukupuolierottelu tehdään vain artikkelin avulla (mts. 129), vain monikkomuotoja voi pitää aidosti sukupuolineutraaleina.

Feminisointistrategialla pyritään siihen, että naiset tulevat mainituksi eksplisiittisesti (Sczesny ym., 2016, 3). Feminisointistrategiaa ei pysty soveltamaan suomen kieleen kieliopillisen suvun puuttumisen takia, vaan se on käytännöllisempi saksan kaltaisissa suvullisissa kielissä (Engelberg, 2000, 128). Saksassa naissukupuoli on mahdollista saada näkyviin monikkumuodoissa mainitsemalla molemmat sukupuolet (*Lehrer und/oder Lehrerinnen* 'opettajat'), lyhentämällä (*Lehrer/-innen*) tai kirjoittamalla feminiiniliitteen i-kirjain isolla, nk. Binnen-I-muodolla (*LehrerInnen*) (Diewald & Steinhauer, 2020, 117–125). Huomioitavaa on, että feminisoiduilla muodoilla pyritään lähinnä nostamaan naisten näkyvyys yhtäläiseksi miesten rinnalle, joten edellä mainitut muodot eivät implisiittisesti sisällä sukupuolivähemmistöjen edustusta. Löhrin (2022) toteuttaman, muunsukupuolisille suunnatun kyselytutkimuksen mukaan he tuntevat itsensä vähiten edustetuiksi, kun käytetään molempien sukupuolien mainintaa tai Binnen-I-muotoa, ja eniten edustetuiksi, kun käytetään neutralisoituja muotoja ja sukupuolitähteä.

Saksan kielessä on myös lukuisia typografisia keinoja sukupuolen ilmaisuun. Sukupuolitähti (*Genderstern*) sijoittuu sanan keskelle ennen feminiinipäätettä (*Lehrer*innen*). Kirjoitustapa on omaksuttu esimerkiksi Saksan vihreiden puolueessa sukupuolineutraaliksi kielenkäyttökeinoksi, jolla edustetaan kaikki mahdolliset sukupuolet ja sukupuoli-identiteetit.

Muita kielellisiä keinoja kaikkien sukupuolten edustamiseen ovat alaviiva (*Lehrer_innen*), kaksoispiste (*Lehrer:innen*) sekä ”keskipiste” (*Lehrer-innen*). Edellä mainittuja keinoja ei suositella saksan kielen virallisissa oikeinkirjoitussäännöissä, mutta erityisesti sukupuolitähden käytön vakiinnuttamisesta keskustellaan Rat für deutsche Rechtschreibungin [Saksan kielen oikeinkirjoitusneuvosto] istunnoissa tiiviisti. (Diewald & Steinhauer, 2020, 126–127.)

Sukupuolineutraaleita vastineita on kritisoitu vaikeammin luettaviksi ja ymmärrettävimmiksi monimutkaisemman kirjoitusasunsa perusteella (Pöschko & Prieler, 2018, 7), ja jopa kognitiivisen psykologian alalla on pohdittu kirjoitusasun vaikutusta lukijan tiedonkäsittelyyn luettavasta tekstistä (Braun ym., 2007, 185). Braun ym. (2007) sekä Pöschko ja Prieler (2018) tutkivat, vaikuttaako sukupuolineutraalien vastineiden käyttö tekstin ymmärrettävyyteen, luettavuuteen tai lukijoiden mielikuvaan tekstin laadusta. Kummassakaan tutkimuksessa ei ilmennyt merkittäviä eroja luettavuudessa tai ymmärrettävyydessä geneeristen maskuliinimuotojen käyttöön verrattuna. Myös vertailu sukupuolitähden ja yleistävien maskuliinimuotojen välillä on osoittanut, ettei sukupuolitähden käyttö vaikuta negatiivisesti tekstin ymmärrettävyyteen tai koettuun esteettisyyteen (Friedrich ym., 2021, 8).

Tämänkaltaiset tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, että perustelut maskuliinimuotojen yleistävälle käytölle alkavat heikentyä. Sukupuolisensitiivisen kielenkäytön yhteiskunnallisiakaan vaikutuksia ei tule jättää huomiotta: Horvath ja Sczesny (2015) havaitsivat, että saksankielisissä johtotehtäviin liittyvissä työpaikkailmoituksissa ammattinimikkeestä käytetty kielimuoto vaikutti naishakijoiden koettuun pätevyyteen kyseiseen työhön. Naishakijoiden koettiin sopivan korkea-arvoisiin virkoihin mieshakijoita huonommin, kun työpaikkailmoituksessa käytettiin vain maskuliinimuotoa (esim. *Geschäftsführer* ’toimitusjohtaja’), ja vastaavasti mieshakijoiden kanssa yhtä hyvin, kun ilmoituksessa käytettiin sekä feminiini- että maskuliinimuotoa (*Geschäftsführerin/Geschäftsführer*). Naiset koettiin siis sopivampina virkoihin silloin, kun ammattinimikkeeseen viitattiin symmetrisesti molemmilla sukupuolilla (Horvath & Sczesny, 2015, 21).

Saksan kieleen ei ole ainakaan vielä vakiintunut formaaliin käyttöön sukupuolineutraaleja yksikön kolmannen persoonan pronomineja, vaan niiden käyttö vaikuttaisi jäävän enimmäkseen vähemmistöryhmien itsensä vastuulle. Esimerkiksi kuvataiteilija Illi Anna Heger on omatoimisesti luonut saksan kieleen myös ei-binääreille sukupuolille sopivat hän-pronominit *xier* ja *sier* (Illi Anna Heger, n.d.), ja Verein für geschlechtsneutrales Deutsch e.

V. [Sukupuolineutraalin saksan kielen yhdistys] on ehdottanut yhdeksi vaihtoehdoksi *en*-pronomia (Verein für geschlechtsneutrales Deutsch e. V., n.d.). Saksan liittovaltion perustuslakituoimioistuin on myöntänyt kolmannen sukupuolen olemassaolon, mutta vielä on epäselvää, millaisia nimityksiä ja termistöä tähän kategoriaan kuuluvista ihmisistä tulisi käyttää virallisissa asiayhteyksissä, jotta nimitykset eivät olisi syrjiviä, vaan ottaisivat huomioon erilaiset sukupuoli-identiteetit. Suositeltavaa olisi aina ensisijaisesti kysyä henkilöltä itseltään, miten hän haluaa itseään puhuteltavan ja millaisia pronomineja hän haluaa itsestään käytettävän. (Diewald & Steinhauer, 2022, 61, 63.)

3 Konekääntäminen

Konekääntämisellä tarkoitetaan käännösten tuottamista tietokoneohjelmien avulla.

Konekääntäminen voi olla täysin automaattista ja autonomista ilman, että ihminen osallistuu prosessiin, tai ihmisavusteista, jolloin ihminen voi esimerkiksi jälkiedittää konekääntimen tuottamaa tekstiä. (Hutchins, 1995)

Konekääntimien historia on monikymmenvuotinen, sillä ensimmäiset pyrkimykset kehittää konekäänninjärjestelmiä ulottuvat 1940-luvulle, aikaan, jolloin ensimmäinen elektroninen tietokone keksittiin (Koehn, 2020, 33). Käännösteknologioiden kehitysvauhti on ollut vaihtelevaa eri vuosikymmeninä: alkuinnostuksen jälkeen Yhdysvalloissa tapahtui merkittävä takaisku kääntimien kehitykselle vuonna 1966, kun Yhdysvaltain konekääntämistä tutkiva komitea Automatic Language Processing Advisory Committee (ALPAC) julkaisi raportissaan, ettei näe välitöntä potentiaalia konekäänninjärjestelmillä, vaan tutkimuksen tulisi jatkossa suuntautua ihmiskääntämistä tukeviin työkaluihin. ALPAC-raportti hidasti konekääntämisen tutkimusta etenkin Yhdysvalloissa, Euroopassa ja Venäjällä.

Käännösteknologioiden edistämistä kuitenkin jatkettiin ympäri maailman panostamalla tietokoneavusteisen kääntämisen kehittämiseen, ja esimerkiksi käännösmuistin keksiminen ajoittuu 1960- ja 1980-lukujen välille. (Sin-wai, 2023, 4.)

1950–1980-luvuilla hallinneet varhaisimmat konekäänninjärjestelmät olivat sääntöpohjaisia: käänninten toiminta perustui niihin syötettyihin sanasto- ja kielioppisääntöihin (Melby, 2019, 419). Kielioppisääntöjen luominen manuaalisesti on kuitenkin paitsi työlästä myös epäkäytännöllistä, sillä samat säännöt eivät päde kaikissa kielissä (Liu & Zhang, 2023, 208). 1990-luvulla rinnalle kehitettiin tilastopohjaiset konekääntimet, jotka vähitellen alkoivat korvaamaan sääntöpohjaisia kääntimiä (Melby, 2019, 420). Tilastopohjaiset järjestelmät perustuvat valtavan kokoisiin rinnakkaiskorpuksiin sekä todennäköisyysmalleihin, eli käännin tuottaa todennäköisimmän käännöksen rinnakkaistekstin avulla (Liu & Zhang, 2023, 208). Tilastopohjaisia kääntimiä seurasivat neuroverkkopohjaiset kääntimet, jotka ovat alkaneet syrjäyttää edeltäviä konekäännösmenetelmiä (Koehn, 2020, 40).

Neuroverkkokääntimien toiminta perustuu keinotekoiseihin neuroverkkoihin, joita koulutetaan laajoilla korpuksilla. Tilastopohjaisten kääntimien tavoin neuroverkkojärjestelmien toiminta perustuu todennäköisyyksiin, mutta niiden vahvuutena tilastollisiin menetelmiin verrattuna on

kyky ottaa huomioon tekstin kontekstia laajemmin. Neuroverkkojärjestelmät kääntävät tekstin syvien neuroverkkojen, käännoismallien sekä koneoppimisen avulla. (Forcada, 2017, 292.)

Neuroverkot koostuvat useista kerroksista ja tuhansista neuronienkaltaisista yksiköistä, joiden väliset yhteydet aktivoituvat eri vahvuuksilla ja painotuksilla. Neuroverkkokääntimet perustuvat encoder-decoder-rakenteeseen³: kun neuroverkot prosessoivat lähtökielen tekstiä, syötettä, syntyvän tulosteen tulisi olla mahdollisimman lähellä koulutusdatassa esiintyvää, mieluiten ammattilaiskääntäjän tuottamaa vertailukäännöstä. Neuronien välisten yhteyksien painotuksia ja voimakkuutta säädellään niin kauan, että saavutetaan haluttu lopputulos: tämä on käytännössä neuroverkkojen kouluttamista. Koulutusvaiheessa painotukset muuntuvat sen mukaan, kuinka lähellä tai kaukana toivotusta vertailukäännöksestä ollaan, ja pyrkimyksenä on, että tuloste, eli syntyvä käänno, on mahdollisimman lähellä vertailukäännöstä. (Forcada, 2017, 295–296.)

Neuroverkkokäännintien käännoistulokset ovat olleet varsin lupaavia tilastopohjaisten käännointien tuotoksiin verrattuna, vaikka neuroverkkokäännintien rakenne on yksinkertaisempi (Bentivogli ym., 2016). Siinä missä tilastopohjaisten käännointien rakenne koostuu useasta eri osaprosessista, jotka vaativat säätämistä ja sääntöjen luomista manuaalisesti erikseen, neuroverkkomallit oppivat kääntämään automaattisesti koulutusdatasta, jolloin niiden yksinkertaisempi toimintaperiaate ja rakenne mahdollistaa käännoosprosessin optimoinnin yhdellä kertaa (Yang ym., 2018, 146). Automatisoitu oppiminen laajoista koulutuskorpuksista luonnollisesti myös vähentää kielitietelijöiden ja insinöörien tarvetta osallistua toimintaprosessiin (Wang ym., 2018, 2255). Koneoppiminen mahdollistaa myös sen, ettei muistiin tarvitse tallentaa valtavaa määrää yksittäisiä sanoja tai fraaseja jokaiselle kieliparille, joten tilastopohjaisiin malleihin verrattuna neuroverkkomallit tarvitsevat myös huomattavasti vähemmän muistia (Jean ym., 2015). Lisäksi neuroverkkokääntimissä käytetyt huomiomekanismit mahdollistavat tehokkaamman sanojen keskinäisen riippuvuuden käsittelemisen (Yang ym., 2018, 146), eli ne kykenevät huomiomaan tekstin osan tai lauseen tulkinnassa myös kaukana toisistaan sijaitsevat sanat.

Tässä tutkimuksessa käytetyt Google Kääntäjä sekä DeepL hyödyntävät neuroverkkojärjestelmiä. Vaikka niiden toimintaperiaate on samankaltainen, ne eivät silti

³ Encoder lukee ja koodaa syötteen (tässä tapauksessa lähtökielisen tekstin) matemaattiseksi vektoriksi, jota järjestelmä pystyy käsittelemään. Decoder puolestaan tuottaa tästä koodatusta vektorista tulosteen (tässä tapauksessa valmiin käännoksen). (Bahdanau ym., 2016, 1.)

todennäköisesti tuota täysin identtisiä käännösehdotuksia: tämä voi johtua kääntimien erilaisesta arkkitehtuurista, erilaisten kieli- ja käännösmallien käytöstä sekä erilaisen ja erilaajuisen koulutusdatan käytöstä. DeepL:n nettisivuilla mainitaan kääntimen mekanismien perustuvan joiltain osin Transformer-arkkitehtuuriin⁴ (DeepL Blog, 2021), mutta yhtiön perustaja Kutyłowski kieltää kääntimen perustuvan täysin Transformeriin ja suuriin kielimalleihin sekä kieltäytyy paljastamasta tarkempia tietoja kääntimen tarkasta toimintatavasta (Shrivastava, 2023). Google on avoimempi käyttämiensä teknologioiden suhteen, ja kertoo Kääntäjän arkkitehtuurin koostuvan Transformer-pohjaisesta encoderista sekä RNN-pohjaisesta decoderista (Caswell & Liang, 2020).

Tehokkuudestaan ja lupaavasta käännöslaadustaan huolimatta neuroverkkokääntimien toimintaperiaatteeseen liittyy edelleen useita haasteita. Koehn (2020, 293) esittää merkittävimmäksi ongelmaksi kääntimien toisinaan heikon kyvyn suoriutua sellaisen datan käsittelystä, joka ei vastaa niiden koulutuksessa käytettyä dataa. Ylipäänsä monet käytettyyn koulutusdataan liittyvät ongelmat saattavat saada käännösmallit käyttäytymään epävakaasti (Koehn, 2020, 293): jos data on puutteellista ja liian vähäistä, konekäännin suoriutuu kääntämisestä heikommin (mts. 295), sillä on vaikeuksia tunnistaa ja erotella kielen eri rekistereitä (mts. 294) sekä vaikeuksia käyttää harvoin esiintyviä sanoja (mts. 289). Data saattaa myös sisältää kohinaa, eli se on ”vioittunut” keräämis- tai käsittelyvaiheessa (García ym., 2013, 629), eivätkä käännösmallit pysty prosessoimaan tietoja oikein, mikä voi heikentää käännöstulosten laatua ja tarkkuutta (Koehn, 2020, 299). Tällaista kohinaa voi olla esimerkiksi lauseiden väärä järjestys rinnakkaiskorpuksessa, jolloin lähtö- ja kohdekielen lauseet eivät vastaa toisiaan, tai väärällä kielellä kirjoitetut lauseet kaksikielisessä rinnakkaiskorpuksessa (mts. 301). Koneoppimiseen liittyy vahvasti myös ns. *black box* -ongelma⁵, joka ilmiönä kuvaa neuroverkkokääntimien tapauksessa kielimallien monimutkaista rakennetta sekä käännösmekanismien läpinäkymättömyyttä ja toisaalta myös sitä, että kielimalleihin käsiksi pääsy on usein vaikeaa (Dobson, 2023, 432).

⁴ Transformer on Googlen tutkijoiden kehittämä neuroverkkoarkkitehtuuri, joka perustuu huomiomekanismeihin (Uszkoreit, 2017). Huomiomekanismien kehittäminen on ollut merkittävä virstanpylväs neuroverkkoarkkitehtuurien kehittämisessä, sillä mekanismit kykenevät ottamaan huomioon samanaikaisesti kaikki yksittäisen lauseen sanat riippumatta niiden järjestyksestä (Vaswani ym., 2017, 2), jolloin käännin tulkitsee viittaussuhteita ja kontekstia laajemmin käännöstä luodessa. Aikaisemmin paljolti käytetyt RNN-mallit käsittelevät käännettävää tekstiä sana kerrallaan, mikä vaikeuttaa sanojen riippuvuussuhteiden tulkintaa etenkin pitkissä virkkeissä (Cho ym., 2014).

⁵ *Black box* kuvaa terminä sananmukaisesti mustaa, läpinäkymätöntä laatikkoa, joka on vertauskuva sellaisille järjestelmien mekanismeille, joita emme näe (Glanville, 2007).

Neuroverkkojärjestelmien kouluttaminen on myös aikaa vievää ja työlästä, lisäksi se vaatii suuria määriä energiaa (Forcada, 2017, 302).

Konekääntimet eivät ole potentiaalistaan huolimatta toistaiseksi kyenneet korvaamaan ihmistä käännöstyössä, sillä nopeudestaan ja suorituskyvystään huolimatta ne suoriutuvat edelleen heikohkosti esimerkiksi kaunokirjallisuudelle ominaisen tekstin tuottamisesta. Yksi tyypillisimmistä konekäänninten haasteista on kielen monimerkityksisyyden tulkitseminen morfologian, syntaksin ja sanojen sisällön sekä niiden välisten suhteiden tasolla: esimerkkejä tällaisista koneelle vaikeatulkintaisista rakenteista ovat idiomit, vaihtelevat sanajärjestyssäännöt eri kielissä, anaforiset viittaukset sekä erilaiset diskurssirakenteet (Koehn, 2020, 5–8). Koneilta luonnollisesti puuttuu yleinen maailmantietous sekä kyky ajatella itsenäisesti, ihmisellä vastaavasti on kyky ymmärtää monimerkityksisyyttä suhteuttamalla sen tulkintaa omaan pohjatietoonsa sekä laajempiin asiayhteyksiin (mts. 12).

3.1 Sukupuolivinoumat

Sosiaalisessa kontekstissa sukupuolivinoumillla kuvataan sukupuolten eriarvoisuutta ja epäsymmetrisyyttä, jonka perusteella tapahtuu tiettyjen sukupuolten suosimista tai syrjintää (Llorens ym., 2021). Tietokonejärjestelmissä vinouma tarkoittaa ilmiötä, jossa järjestelmät tuottavat systemaattisesti ja perusteettomasti yksilöitä ja ihmisryhmiä syrjiviä tai toisaalta tiettyjä ryhmiä suosivia lopputuloksia (Friedman & Nissenbaum, 1996, 332), eli nimenomaan sukupuoleen liittyvät vinoumat ilmenevät konekäännöksissä sukupuolten epäsymmetrisenä tai epäedustavana esiintymisenä (vrt. Savoldi ym., 2021, 846). Tämä voi näkyä käännöksissä käytännössä edustuksellisinä haittoina, jotka voidaan jakaa kahteen kategoriaan: aliedustukseen sekä stereotypioihin (Crawford, 2017).

Aliedustuksella viitataan yleensä nimenomaan naissukupuolen alhaiseen esiintyvyyteen sekä ei-binääristen sukupuolten totaaliseen puuttumiseen kielessä. Kyseisten ryhmien vähäinen esilläolo teksteissä häivyttää heidän sukupuoli-identiteettinsä näkyvyyttä ja saattaa johtaa virheellisiin tulkintoihin siitä. Stereotypiat puolestaan luovat haitallisia yleistyksiä ihmisryhmistä, kun tiettyihin sukupuoliin liitetään esimerkiksi tiettyjä ammatteja tai ominaisuuksia. (Savoldi ym., 2021, 846.) Edustukselliset haitat aiheuttavat usein myös allokatiivisia haittoja, jolloin vinoumat vaikuttavat negatiivisesti yksilön tai ryhmän mahdollisuuksiin käyttää olemassa olevia resursseja (Crawford, 2017). Esimerkkinä allokatiivisesta haitasta konekääntimien suhteen Savoldi ym. (2021, 847) esittävät tilanteen, jossa naispuolinen henkilö kääntää elämäkertansa konekääntimellä ja joutuu käyttämään

paljon aikaa virheellisten maskuliiniviitteiden korjaamiseen. Vääriä sukupuoliviitteitä tuottava järjestelmä voi mahdollisesti estää kokonaan tiettyjen ihmisryhmien hyötymisen kyseisestä resurssista.

Friedman ja Nissenbaum (1996, 334–335) määrittelevät kolme erilaista tapaa, joilla vinoumia voi päätyä järjestelmiin:

1. Tosielämän vinoumat (*preexisting bias*) ovat yhteiskunnan käytänteissä ja asenteissa valmiiksi olemassa olevia syrjiviä rakenteita. Yksilöt tai instituutiot voivat tietoisesti tai tiedostamatta tuoda tosielämässä olevia vinoumia järjestelmään esimerkiksi koulutusdatan kautta, jolloin järjestelmä vahvistaa ja toisintaa tosielämän eriarvoistavia asenteita.
2. Tekniset vinoumat (*technical bias*) syntyvät järjestelmän tekniseen toimintaan liittyvistä puutteista tai virheistä, kuten algoritmien toiminnasta. Käytettyjen ohjelmistojen, mallien ja koulutusmenetelmien toiminnassa saattaa ilmetä epäsymmetrioita ja epäoikeudenmukaisuuksia.
3. Käytössä ilmenevät vinoumat (*emergent bias*) syntyvät aina järjestelmän tosielämän käytössä. Tällaisia vinoumia voi syntyä, jos järjestelmää käytetään eri tarkoitukseen tai eri kohderyhmille kuin se on suunniteltu, tai jos käyttöönoton jälkeen on tullut uutta tietoa, jota ei ole integroitu järjestelmään.

Sukupuolivinoumien tutkiminen ja arviointi on haastavaa erityisesti siksi, että sukupuolta ilmaistaan eri kielissä ja kulttuureissa eri tavalla, eikä kielirajoja ylittäviä, johdonmukaisia ja yksimielisiä arviointiperusteita tai ratkaisuja ole ainakaan vielä pystytty määrittämään (Costa-jussa, 2019, 496). Vinoumat ilmenevät niin monimuotoisilla tavoilla, että on varsin epätodennäköistä löytää yksi, kaikkiin konekäänninjärjestelmiin sekä kieliin sopiva yleistettävä ratkaisu, sillä paljon riippuu siitä, miten vinoumat käsitteellistetään, mitä kieliyhdistelmiä käytetään sekä millaisia korpuksia ovat (Savoldi ym., 2021, 856–857). Sukupuolivinoumien ilmenemistä on kuitenkin yritetty vähentää lukuisilla keinoilla, kuten muuntelemalla järjestelmään syötettävää dataa, oppimisalgoritmeja ja mallien tuottamia tulosteita (Savoldi ym., 2021, 854). Vanmassenhove, Hardmeier ja Way (2019) hyödynsivät tutkimuksessaan kulloisenkin puhujan sukupuolen merkitsemistä (*gender tagging*) jokaiseen lähtötekstin lauseeseen mallin koulutus- sekä päättelyvaiheissa (*training and inference time*). Tutkimuksen perusteella sukupuolimerkintöjen lisääminen järjestelmään parantaa

merkittävästi käännöslaatuja joissakin kielipareissa (Vanmassenhove ym., 2019).

Huomioitavaa kuitenkin on, että menetelmään tarvitaan metatietoa tekstissä puhuvien tai esiintyvien henkilöiden sukupuolesta, jota ei välttämättä aina ole saatavilla, ja automatisoitu sukupuolen määrittely voisi puolestaan johtaa järjestelmän tuottamiin virheellisiin tulkintoihin henkilöiden sukupuolesta (Savoldi ym., 2021, 854–855). Stafanovičs ym. (2020) tutkivat myös samankaltaista sukupuolen merkitsemistä, mutta lauseiden sijaan he annotoivat tiedon kulloisenkin kohteen sukupuolesta yksittäisiin sanoihin koulutusdatassa. Tavoitteena oli vähentää neuroverkkojärjestelmän nojautumista sukupuolistereotyyppioihin käännöksissä silloin, kun sukupuolitieto on saatavilla⁶. Viiden kieliparin testaamisen perusteella sukupuolimerkintöjen käyttö vähensi järjestelmän tukeutumista stereotyyppioihin ja paransi sukupuolten kääntämisen tarkkuutta jonkin verran (Stafanovičs ym., 2020, 635). Costa-jussà ja de Jorge (2020) puolestaan tutkivat, saivatko he järjestelmän sukupuolivinoumia vähennettyä luomalla datasettejä (kielipari englanti-espanja), joissa naiset ja miehet ovat tasapuolisesti esillä. Näiden datasettien avulla hienosäädettiin käytettyjä malleja, ja tulosten perusteella sekä käännöslaatu että naisten määrällinen esiintyvyys paranoivat (Costa-jussà & de Jorge, 2020, 33). Vinoumia vähentäviä menetelmiä on tutkittu edellä mainittujen lisäksi laajalti, mutta tietävästi mikään yksittäinen ratkaisu ei vielä ole osoittautunut kaikkiin järjestelmiin, käännösprosessin vaiheisiin tai kieliin sopivaksi.

Vanmassenhove, Shterionov ja Way (2019) nostavat esiin, että vinoutuneet lopputulokset eivät aina johdu pelkästään vinoumista itse datassa, vaan myös järjestelmien taipumuksesta vahvistaa niitä. Kaikki syrjintä ei ole yksiselitteisesti järjestelmien tuottamaa, mutta järjestelmät saattavat olla väline tosielämän syrjivien rakenteiden toisintamiselle. Costa-jussà (2019, 496) mukaan käyttämämme kielen sukupuolineutraalistaminen olisi olennainen keino vinoumien vähentämisessä, koska sillä tavoitin koulutusdatasta saataisiin tasa-arvoisempaa ja puolueettomampaa, eivätkä järjestelmät toistaisi tosielämän mahdollisesti haitallisia asenteita. Friedman ja Nissenbaum (1996, 332–333) kuitenkin korostavat, että yksittäiset, satunnaisista häiriöistä johtuvat epäoikeudenmukaisuudet järjestelmässä eivät vielä kerro sen vinoutuneisuudesta, vaan syrjinnän tulee olla systemaattista, jotta se voidaan määritellä vinoumaksi.

⁶ Neuroverkkokäänninjärjestelmillä on taipumus tukeutua stereotyyppioihin käännöksissään silloinkin, kun lause sisältää viitteitä kohteen sukupuolesta (Stanovsky ym., 2019).

3.2 Aiempi tutkimus

Sukupuolivinoumat ovat viime vuosina olleet kasvavissa määrin tutkimuksen kohteena luonnollisen kielen käsittelyn alalla (Costa-jussà, 2019, 495). Suuri osa sukupuolivinoumiin keskittyneestä tutkimuksesta sijoittuu tietokone-lingvistiikan alalle ja liittyy konekäänninjärjestelmien tekniseen toimintaan, mutta ilmiötä on tutkittu myös kieli- ja käännöstieteen sekä yhteiskuntatieteiden näkökulmasta. Tässä alaluvussa esittelen muutaman tutkimuksen, joissa ei niinkään keskitytä vain käänninjärjestelmien tekniseen toimintaan, vaan tarkastellaan vinoumia käännöstulosten kautta.

Prates ym. (2020) tutkivat Google Kääntäjän käännösehdotusten sukupuolijakaumaa kääntämällä yksinkertaisia ”hän on... [ammattisana]” -alkuisia lauseita 12 eri sukupuolineutraalista kielestä (ts. kielistä, joissa hän-pronomini ei ilmennä sukupuolta) englannin kieleen (jossa hän-pronomini ilmentää maskuliinia tai feminiiniä binäärijärjestelmään perustuen) ja tarkastelemalla, miten sukupuolet edustuvat käännöksissä eri ammattien yhteydessä. Tuloksia verrattiin tilastoihin eri ammattien sukupuolijakaumista Yhdysvalloissa, jotta saatiin tietää, edustavatko ne tosielämää, vai ovatko käännökset mahdollisesti vinoutuneita jommankumman sukupuolen eduksi tai haitaksi. Tutkimuksen perusteella käännökset eivät edustaneet tosielämän sukupuolijakaumaa eri ammattiteissa: ne eivät heijastaneet naispuolisten työntekijöiden todellista jakaumaa vaan aliarvioivat naisten esiintymistiheyden, ja käännöstuloksissa näkyi vahva miessukupuolen ensisijaisuus (Prates ym., 2020, 6378).

Farkas ja Németh (2022) tutkivat Google Kääntäjän käännösehdotusten sukupuolistereotyyppisyyttä ammattisanojen osalta kieliparissa unkarin-englanti samankaltaisella tutkimusasetelmalla kuin Prates ym. (2020). He käännättivät unkarista englantiin lauseita, joissa he yhdistivät unkarin kielen sukupuolta ilmentämättömän hän-pronominin *ő* ammattisanoihin (*ő egy... ’hän on...[ammattisana]’*), ja tarkastelivat, minkä ammattien yhteydessä pronomini kääntyy englannin maskuliinimuodoksi *he* ja milloin feminiinimuodoksi *she*. Käännöksiä verrattiin tosielämän tilastoihin sukupuolten edustuksesta eri ammattiteissa Unkarissa ja Yhdysvalloissa, sekä lisäksi erääseen unkarilaiseen kyselytutkimukseen, jossa oli kartoitettu ihmisten käsityksiä ammattien feminiinisyydestä ja maskuliinisuudesta, ts. ammattien sukupuolistereotyyppisyyttä. Tässä tutkimuksessa haluttiin tarkastella, missä määrin sukupuolen käännökset ammattisanojen yhteydessä kohtaavat sekä tilastojen että koettujen stereotyyppien kanssa. Tulosten perusteella käännökset olivat paljon

vinoutuneempia tilastoihin verrattuna kuin kyselytutkimukseen verrattuna (Farkas & Németh, 2022, 9–10), eli käänöksissä ammatteihin yhdistetyt sukupuolet vastasivat enemmän kyselytutkimuksen stereotypioita kuin tosielämän statistiikkaa. Tulokset olivat merkittävästi vinoutuneempia naisten kuin miesten suhteen (mts. 10.), ts. Google Kääntäjä käänsi hän-pronominin huomattavasti useammin maskuliinimuodolla *he* silloin kun sopivampi pronomini olisi ollut *she*.

Piazzolla ym. (2023) tarkastelivat sukupuolen kääntymistä englannista espanjaan, italiaan ja ranskaan eri sanaluokkien kautta kolmella konekääntimellä; DeepL:llä, Google Kääntäjällä sekä ModernMT:llä. Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia paitsi sukupuolta ilmentävien ilmausten kääntymistä, myös käänösten laatua ja näiden suhdetta toisiinsa vertailemalla kääntimien tuottamia käänöksiä MuST-SHE⁷-vertailukäänöksiin (Piazzolla ym., 2023, 8). Käänösten laadun arviointiin käytettiin BLEU-mittaria.⁸ Käänösten maskuliini- ja feminiini-ilmaisujen määrää tarkastellessa tuli ilmi, että kaikki konekääntinjärjestelmät suosivat selvästi miessukupuolta, ja DeepL on ainoa kääntin, joka kääntää todennäköisimmin oikein myös feminiini-ilmaisuja (mts. 10). Esimerkiksi Google Kääntäjän käänöksissä miessukupuoli oli parhaimmillaan käännetty oikein 94,6 % tapauksista (kielipari englanti-ranska), naissukupuoli huonoimmillaan 9,2 % tapauksista (kielipari englanti-italia). Käänöksissä oli nähtävissä myös stereotyyppien vaikutus: kaikki kääntimet käänsivät systemaattisesti naissukupuolen väärin miesstereotyyppiseksi miellettyjen ammattien yhteydessä, kuten tieteilijä, professori, tutkija ja asiantuntija. (mts. 12.) Tutkimuksen tulokset osoittavat selkeästi, että kaikissa kolmessa tutkimuksessa käytetyssä konekääntinjärjestelmässä on eriasteisia sukupuolivinoumia, lisäksi niiden käänösehdotuksissa ilmenee miessukupuolen ensisijaisuus. Parhaiten feminiinimuotojen kääntämisestä suoriutui DeepL. Tulosten perusteella todettiin myös, ettei kääntimen kyky kääntää sukupuolta oikein välttämättä korreloi käänöksen laadun kanssa. (mts. 17.)

⁷ MuST-SHE on Bentivogli ym. (2020) julkaisema monikielinen korpus, joka sisältää sukupuoleen liittyvillä merkinnöillä annotoitua ääni-, transkriptio- ja käänösdataa kielipareissa englanti-ranska, englanti-italia ja englanti-espanja. Sitä voidaan hyödyntää erityisesti konekääntämisen sukupuolivinoumien tarkastelussa (Bentivogli ym., 2020, 6924).

⁸ BLEU (*BiLingual Evaluation Understudy*) on konekäänösten automaattiseen arviointiin kehitetty mittari, joka vertaa konekäänöstä ihmisten tuottamaan vertailukäänökseen ja pisteyttää sen vastaavuuden perusteella (Callison-Burch ym., 2006, 249–250). Mitä korkeampi pistemäärä, sitä vastaavampi ja näennäisesti laadukkaampi käänös: Callison-Burch ym. (2006, 249) kuitenkin toteavat, ettei BLEU ole yksiselitteisesti paras tapa mitata käänöksen laatua, sillä se saattaa arvioida monimerkityksisten ilmaisujen kaikki mahdolliset käänösvaihtoehdot yhtä hyväksi, eli myös sellaiset, jotka eivät semanttisesti vastaa alkuperäistä tarkoitusta.

Rescigno ym. (2020) arvioivat sukupuolten ilmenemistä DeepL:n, Google Kääntäjän sekä Bing Microsoft -kääntäjän tuottamissa käännöksissä englannista espanjaan, italiaan ja ranskaan. Tutkimuksessa tarkasteltiin sukupuolen kääntymistä persoonallisuuteen liittyvien adjektiivien, ammattisanojen sekä kaksisukupuolisten substantiivien (*bigender noun*) yhteydessä, ja siinä haluttiin selvittää, miten kääntimet käsittelevät luonnollisia sukupuoli-ilmiöitä. Tutkimuksessa käytetty datasetti sisälsi 136 adjektiivia, 107 ammattinimikettä sekä 30 yleistä kaksisukupuolista substantiivia. Tarkastelun kohteena oli sekä yksittäisiä sanoja ilman kontekstia (adjektiivit ja ammattisanat) että lyhyitä virkkeitä (kaksisukupuoliset substantiivit). Data syötettiin kolmeen eri konekääntimeen, ja käännöksistä analysoitiin sukupuolimuotoja (maskuliini, feminiini) vertaillen kaikkia kolmea käännintä sekä kaikkia kolmea kohdekieltä. Tuloksissa otettiin huomioon vain ensimmäinen kääntimen tarjoama käännös, ei kaikkia vaihtoehtoja. Google Kääntäjällä eri sukupuolet esiintyivät tasaisimmin sekä yksittäisten adjektiivien että substantiivien käännöksissä, mutta kokonaisten virkkeiden käännöksissä se oli kolmesta kääntimestä vahvimmin vinoutunut maskuliinimuotojen suuntaan. Bingin käännöksissä feminiinimuodot olivat huonoiten edustettuna (vain 1,5 % feminiinimuotoja), ja esimerkiksi ammattinimikkeistä 86,7 % kääntyi maskuliinimuotoon (poikkeuksena esimerkiksi sairaanhoitaja italiassa, ranskassa ja espanjassa ja meikkaaja/maskeeraaja ranskassa ja espanjassa, jotka kääntyivät feminiiniksi). DeepL:n käännösehdotukset olivat lähempänä Bingin kuin Google Kääntäjän tuloksia, tosin DeepL tuotti selvästi enemmän feminiinimuotoja. Kaikki kääntimet suosivat selvästi eniten maskuliinimuotoja kaikissa kielissä, eli käännösehdotukset olivat vinoutuneita sukupuolten määrällisen symmetrisyyden suhteen kielestä riippumatta. (Rescigno ym., 2020.)

Koska konekääntimet eivät ymmärrä kielenulkoista todellisuutta vaan niiden toiminta perustuu matemaattisiin malleihin, tuotettuihin käännöksiin valikoituu tietty sukupuoliviite kouluttamiseen käytetyn datan pohjalta sekä algoritmien toiminnan vaikutuksesta. Kääntimet eivät pysty suuressa osassa tapauksia kääntämään sukupuolta luotettavasti, jos lähtötekstissä ei esiinny eksplisiittisesti selkeitä vihjeitä kyseessä olevien henkilöiden sukupuolesta. Edellä esiteltyjen tutkimusten tulokset osoittavat, että sukupuolitiedon puuttuessa tai ollessa vähäistä kääntimillä on taipumus nojautua käännösvalinnoissaan joko maskuliinimuotoihin tai yleisesti vallalla oleviin sukupuolistereotyyppioihin (esim. naisstereotyyppiset ammatit).

4 Sukupuolistereotyytiat

Stereotypia on yksinkertaistettu yleistys jostakin ihmisryhmästä tai -luokasta, joka painottuu yleensä negatiivisiin ja epäsuotuisiin ominaisuuksiin (Colman, 2009). Sukupuoliin liittyvät stereotyytiat ovat siis yleistettyjä uskomuksia miesten ja naisten kollektiivisista ominaispiirteistä, kuten luonteenpiirteistä ja käytösmalleista, jotka voi yleistää koko sukupuoleen. Ridgeway ja Correll (2004) kuvaavat sukupuolistereotyytioita myös termillä hegemoniset kulttuuriset uskomukset, sillä stereotyytioiden sisältö vaihtelee kulttuurin ja ajan mukana. Koska tällaiset uskomukset määrittelevät miesten ja naisten erityispiirteitä sekä odotettuja käytösmalleja, voidaan niitä pitää keskeisinä sukupuolijärjestelmäämme ylläpitävinä tekijöinä (Ridgeway & Correll, 2004, 511).

Huomion kiinnittäminen sukupuoleen on ihmiselle luontaista toimintaa. Automaattinen sukupuolen luokittelu on ihmiselle ominainen, sosiokognitiivinen prosessi, jonka avulla kategorisoimme toisen ihmisen mieheksi tai naiseksi. Ihmisellä on luontainen taipumus tarkastella muita ihmisiä ja heidän ominaisuuksiaan suhteessa itseensä sosiaalisissa tilanteissa, joten sukupuolen luokittelu binäärästi on hyvin yksinkertainen keino sijoittaa itsensä joko samaan tai eri joukkoon kuin toinen ihminen. (Ridgeway & Correll, 2004, 514.) Sukupuoli onkin yleensä ensimmäinen ominaisuus, jonka perusteella määrittelemme itsemme ja muut sosiaalisissa suhteissa (mts. 514), ja jopa kolmen kuukauden ikäiset vauvat erottavat toisistaan mies- ja naiskasvat ja oppivat ensimmäisenä elinvuotenaan kategorisoimaan henkilöt mies- ja naispuolisiksi (Quinn ym., 2002, 1109). Lukuisat tutkimukset osoittavat, että luokittelemme sekä tiedostamatta että tietoisesti kaikkien niiden ihmisten sukupuolia, joiden kanssa olemme tekemisissä (esim. Blair & Banaji, 1996; Brewer & Lui, 1989, Stangor ym., 1992).

Jäsenämme siis sekä tietoisesti että tiedostamatta maailmaa jatkuvasti ympärillämme – tähän liittyvät vahvasti myös kulttuuriset uskomukset siitä, mikä on ominaista kullekin sukupuolelle. Tutkimusten mukaan stereotyytiat aktivoituvat automaattisesti sosiaalisissa suhteissa sukupuolta kategorisoitaessa (Blair & Banaji, 1996, 1158) ja siksi ne ovat käytännössä aina implisiittisesti olemassa yksilöitä ja heidän käyttäytymistään tarkastellessa (Ridgeway & Correll, 2004, 515).

Tyypillisesti miesten ja naisten keskeisimpinä eroina pidetään miesten testosteronin aiheuttamaa, merkittävämpää voimakkuutta naisiin verrattuna sekä naisten kykyä tulla raskaaksi ja synnyttää lapsi: nämä perustavanlaatuiset evolutiiviset erot sukupuolten välillä peilautuvat helposti vielä nykyajanakin sosiaalisiin rooleihin (Ellemers, 2018, 277). Yleisin

miehiä ja naisia erottava stereotyyppinen jako perustuukin yhteisöllisyys-toimijuus-vastakkainasetteluun. Naisia kuvataan tyypillisesti enemmän yhteisöllisiksi, jolloin heihin liitetään sellaisia ominaisuuksia kuten epäitsekkyyys, muista huolehtiminen ja tunteellinen herkkyyys, miehiä taas kuvataan toimijoiksi, jotka ovat itsenäisiä, määrätietoisia ja kyvykkäämpiä johtamaan. Sosiaalisen rooliteorian mukaan stereotyyppiat kumpuavat suurelta osin miesten ja naisten tosielämän (nykyaikana useissa kulttuureissa jo vanhanaikaisina pidetyistä) sukupuolittuneista sosiaalisista rooleista: miehet työskentelevät todennäköisemmin korkeamman statuksen ja vastuun ammateissa, naiset taas ovat todennäköisemmin enemmän vastuussa lapsista ja kodista. (Eagly & Steffen, 1984, 736.) Kun näemme näiden stereotyyppien toteutuvan tosielämässä, ne vahvistuvat, ja ajan kuluessa mahdollisesti jatkavat elämistään itsensä toteuttavina ennusteina.

Tutkimusten mukaan tietyt hormonit ja tietyt käytäytymismallit eivät kuitenkaan korreloi suoraan keskenään: vaikka mieshormoni testosteronia perinteisesti pidetään aggressiivisten tunteiden aiheuttajana, se voi myös saada aikaan huolenpidon tunteita (Eisenegger ym., 2011). Nykyaikaiset tutkimukset eivät ole onnistuneet myöskään todistamaan, että miesten ja naisten aivot toimisivat perustavanlaatuisesti eri tavalla: tämänhetkinen tutkimustieto osoittaa ennemminkin siihen suuntaan, että sukupuolten ominaisuudet eriytyvät ulkoisten sosiaalisten tekijöiden seurauksena pitkin elämää, eli sen perusteella, miten tytöt ja pojat kasvatetaan (Ellemers, 2018, 278).

Sukupuolistereotyyppiat voivat vaikuttaa konkreettisesti yksilöiden valintoihin, kuten esimerkiksi naisten ammatinvalintaan ja urakehitykseen. Nimenomaan naisiin kohdistuvat stereotyyppiat saattavat merkittävästi haitata naisten menestymistä työelämässä laskemalla heidän itsevarmuuttaan tai aiheuttaen epätasa-arvoista kohtelua heitä kohtaan. Esimerkiksi kiinnostusta ja kyvykkyyttä matematiikkaan on perinteisesti pidetty enemmän miehiin liittyvänä ominaisuutena (Nosek ym., 2002, 45), mikä vaikuttaa merkittävästi naisten suhtautumiseen omiin matemaattisiin kykyihinsä jopa mahdollisesti estäen naisten hakeutumisen matemaattisille, luonnontieteellisille ja teknisille aloille (Ellemers, 2018, 290). Naiset myös nähdään stereotyyppisesti vähemmän kyvykkäinä lähes kaikilla tieteen aloilla miehiin verrattuna (Leslie ym., 2015, 262). Työnhaussa naisia ja miehiä saatetaan lähtökohtaisesti pitää eriarvoisina, sillä naisten ja miesten identtiset CV:t ja hakemuskirjeet eivät aina johda molempien sukupuolten kohdalla samankaltaisiin työtarjouksiin, vaan miehiä saatetaan pitää automaattisesti pätevämpinä (Moss-Racusin ym. 2012, 16474). Ylipäätään

naisia ylennetään tai valitaan arvovaltaisiin tehtäviin paljon epätodennäköisemmin uransa aikana (Ellemers, 2018, 279).

Mahdollinen äitiys vaikuttaa myös naisten kohteluun työelämässä. Kun työssäkävivistä naisista tulee äitejä, heidät nähdään huomattavasti vähemmän pätevinä työelämässä: heidän pätevyytensä ja toimijuutensa ikään kuin vaihtuu äitiyden tuomaan yhteisöllisyyteen ja lämpöön. Työssäkäyviä äitejä halutaan myös keskimäärin palkata, kouluttaa ja ylentää vähemmän kuin lapsettomia naisia. Samaa ilmiötä ei kuitenkaan ole havaittavissa miessukupuolen suhteen, sillä isäksi tulevien miesten ammatillinen pätevyys ei kärsi isyydestä, vaan heidät nähdään pätevän lisäksi lämminhenkisinä yksilöinä. Lapsia omaavien naisten oletetaan myös ottavan töistä vapaata enemmän perhe-elämän vuoksi tai jopa irtisanoutuvan kokonaan, mutta miesten suhteen tällaista ennako-oletusta ei ole. Lapsettomia naisia pidetään yleisesti kunnianhimoisempina ja epäsosiaalisempina, perheenäitejä taas ystävällisempinä ja rakastavampina. (Cuddy, Fiske & Glick, 2004, 704–707.) Äitien ja lapsettomien naisten välillä näyttää vallitsevan vahva yhteisöllisyys-toimijuus-vastakkainasettelu: nainen ei stereotyyppisesti voi samaan aikaan olla sekä ammatillisesti pätevä uraohjus että kiltti ja rakastava perheenäiti. Vaikka miehiä työelämässä suosivat vinoumat eivät yksittäin tarkasteltuna vaikuttaisi merkittävältä, niiden vaikutuksilla on taipumus kasautua elämänkaaren aikana johtaen mahdollisesti täysin erilaisiin urapolkuihin ja sosiaalisiin vaikutuksiin miehellä ja naisella, joilla on keskenään identtinen sosiaalinen tausta (Ridgeway & Correll, 2004, 520).

Stereotypiat eivät pelkästään aiheuta tietynlaisia odotuksia tietyn sukupuolen edustajien käytökselle, ominaisuuksille tai pätevyydelle, vaan vaikuttavat myös suoritusten arviointiin (Ridgeway & Correll, 2004, 518). Miehen tuottamaa tuotetta pidetään hieman todennäköisemmin parempana kuin naisen tuottamaa etenkin silloin, kun se liittyy perinteisesti maskuliinisiksi miellettyihin toimialoihin kuten insinöörialoihin tai johtajuuteen (Swim & Sanna, 1996, 514–515). Kun tuote liittyy stereotyyppisesti feminiinisempään alaan kuten sosiaalialoihin, tiettyä sukupuolta suosiva vinouma häviää tai jopa suosii hieman naisia (mts. 515).

Hentschel ym. (2019) toteuttamassa kyselytutkimuksessa tutkittiin yhdysvaltalaisien miesten ja naisten käsityksistä itsestään sekä muista oman ja vastakkaisen sukupuolen edustajista. Tulosten perusteella sukupuolistereotypiat elävät vielä sekä miesten että naisten arvomaailmoissa, sillä kumpikin sukupuoli arvioi miehet itsevarmemmaksi ja paremmin

johtajuuteen sopivammaksi sukupuoleksi, ja naiset huolehtivammaksi, sosiaalisemmaksi ja tunteellisemmaksi sukupuoleksi. Tuloksissa on nähtävissä naisten irtautumista perinteisistä sukupuolirooleista, sillä he arvioivat itsensä keskimäärin itsenäisemmiksi ja johtajuuteen sopivammaksi kuin miehet arvioivat heidät. Kuitenkin naiset arvioivat itsensä näillä asteikoilla alemmas kuin miehet ja jopa alemmas kuin muut naiset. Tulokset siis viittaavat siihen suuntaan, että naisilla on todellakin taipumusta rajoittaa itse omia mahdollisuuksiaan ja suhtautua vähättelevästi omiin kykyihinsä.

Sukupuolistereotyyppien olemassaoloa ja vaikutuksia on tutkittu myös saksalaisessa yhteiskunnassa. Tietynlaisten odotusten luominen eri sukupuolia kohtaan sekä niiden vaikutukset minäkäsitykseen eivät ala vasta aikuisuudessa, vaan ne ovat usein nähtävissä jo lapsuudessa: esimerkiksi koulumaailmassa stereotyyppit aiheuttavat tietynlaisia odotuksia tyttöjen ja poikien kyvyille, mikä näkyy sekä oppilaiden käsityksessä omista kyvyistään että opettajien käytöksessä (Wolter ym., 2015; Wolter & Hannover, 2016; Heyder ym., 2020). Esimerkiksi Heyder ym. (2020, 183) Saksassa toteuttama kyselytutkimus, jossa vastaajina olivat 16-17-vuotiaat koululaisnuoret, toi ilmi, että nuorten naisten uskomus siitä, etteivät he olisi tarpeeksi lahjakkaita matematiikassa (ns. muuttumaton asenne) vaikutti negatiivisesti heidän sisäiseen motivaatioonsa sekä minäkäsitykseensä omista kyvyistään kyseisessä oppiaineessa. Myös opettajat saattavat vahvistaa stereotyyppioita käytöksellään opetuksessa, mikä vaikuttaa oppilaiden käyttäytymiseen ja itsevarmuuteen. Wolter ym. (2015) tutkivat esikouluopettajan stereotyyppisten asenteiden vaikutusta tyttöjen ja poikien lukutaidon kehittymiseen sekä lukumotivaatioon peruskoulun ensimmäisellä luokalla, ja saivat selville, että esikouluopettajan stereotyyppinen suhtautuminen lukutaitoon (tytöt lahjakkaampia lukemisessa) vaikutti kielteisesti poikien motivaatioon, mutta tyttöihin tällä ei ollut juurikaan vaikutusta.

Voisi siis yleistää, että ihmisillä on taipumus itse ylläpitää erinäisiä sukupuolistereotyyppioita toimimalla niiden asettamien odotusten mukaisesti: tässä kohtaa on hyvä suunnata katse tämänkin tutkimuksen teemaan, kielenkäyttöön, jolla on merkittävä osa sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa. Käyttämällä sukupuolistereotyyppioita korostavaa kieltä ylläpidämme mahdollisesti sekä binäärisille että ei-binäärisille sukupuolille haitallisia rakenteita, ja siksi tällaiseen kielenkäyttöön tulisi suhtautua kriittisesti ja yrittää löytää vaihtoehtoisia tapoja tasa-arvoisempaan kielenkäyttöön.

Vaikka useat näkökulmat näyttävät puoltavan sitä, että naissukupuoleen kohdistuu enemmän haitallisia ja alentavia ajatusmalleja, eivät miehetkään ole turvassa stereotyyppien vaikutuksilta. Koska yhteisöllisyys ja huolenpito liittyvät stereotyyppisesti enemmän naisiin, vähentää se miesten mielenkiintoa ja osallistumista tämänkaltaisia ominaisuuksia vaativiin ammatti- ja perherooleihin (Croft ym., 2015). Wong ym. (2017) meta-analyysin mukaan miesten mukautuminen maskuliinisiin normeihin kuten itsevarmuuteen ja valta-asetelmaan naisiin nähden heikensi heidän sosiaalista toimintakykyään ja aiheutti heille mielenterveysongelmia, kuten masennusta ja yksinäisyyttä.

Sukupuolistereotyyppiat eivät ainoastaan edusta miesten ja naisten sukupuolten välisiä eroja, vaan luovat myös erilaisia odotuksia ja viitekehyksiä, miten heidän tulisi eri tilanteissa käyttäytyä (Ellemers, 2018, 276). Vaikka stereotyyppiat saattavat olla sinänsä hyödyllisiä esimerkiksi tarkastellessa, miten eri ihmisryhmät eroavat toisistaan, niiden vaikutus on kuitenkin pääasiassa negatiivinen (mts. 278). Universaaleina ja totena pidetyt kuvaukset tietystä sukupuolesta tarjoavat yksinkertaistetun version tosielämästä häivyttäen yksilöiden henkilökohtaisia ominaispiirteitä ja näin mahdollisesti estävät yksilön tasa-arvoisen arvioinnin ja sosiaalisen kohtelun (mts. 278). Stereotyyppioilla on taipumus muuttua itseään toteuttaviksi ennusteiksi, siksi niitä ei ole helppo murtaa tai poistaa kokonaan, vaikka yhteiskunnallisella muutoksella niitä saataisiin heikennettyä (Ridgeway & Correll, 2004, 528). Stereotyyppien haitallisuuden tiedostaminen sekä niiden jatkuva haastaminen ovat ensiaskel järjestelmän horjuttamiseen: siksi haluan tässä tutkimuksessa tarkastella konekäänninten tuotosten avulla, millaista potentiaalia teknologisoituvalla yhteiskunnalla voi olla sukupuolistereotyyppien vahvistamiseen tai heikentämiseen. Seuraavissa alaluvuissa nostan vielä erikseen esille kaksi tämän tutkimuksen aineistossa eniten esiintynyttä stereotyyppiä: perinteisesti naisiin liitetyn tunteellisuusstereotyyppian sekä perinteisesti miehiin liitetyn fyysisen vahvuuden, aggression ja väkivaltaisuuden stereotyyppian.

4.1 Tunteellisuus

Naisiin liitettyihin lämmön, huolehtivaisuuden ja yhteisöllisyyden stereotyyppisiin normeihin liittyy kiinteästi käsitys tunteellisuudesta. Uskomus naissukupuolen huomattavammasta tunteellisuudesta miehiin verrattuna on yksi keskeisimmistä sukupuolirooleihin liittyvistä stereotyyppioista (Birnbaum ym., 1980, 435): naisten uskotaan kokevan ja ilmaisevan tunteita voimakkaammin, useammin ja huonommalla itsekontrollilla kuin miehet (Fabes & Martin, 1991, 532). Vaikka naisia pidetään tyypillisesti tunteellisempänä sukupuolena, poikkeuksen

tähän tekee vihan tunteen kokeminen, joka mielletään yleisesti maskuliiniseksi (Shields, 2002, 11).

Tunnekokemusten sukupuolieroja on tutkittu laajalti, mutta tulokset eivät ole johdonmukaisia, sillä tunteiden kokemiseen vaikuttavat yksilöiden persoonallisuus sekä lukuisat sosiaaliset, kulttuuriset ja tilannekohtaiset muuttujat, että tunteiden kulloinenkin kommunikatiivinen tehtävä (Brody & Hall, 2008, 395). Tunteellisuuden mittaaminen tieteellisesti (ja täten sen vertailu luotettavasti naisten ja miesten välillä) on myös ongelmallista, sillä kaikki yksilöt eivät tunne kaikkia mahdollisia tunteita samalla universaalilla tavalla. Tunteiden tuntemisen sekä niiden ilmaisun erotteleminen on myös haastavaa, sillä on vaikeaa todentaa, tuntevatko miehet ja naiset tunteet biologisesti eri tavalla, vai ilmaisevatko he niitä vain eri tavalla. Lisäksi tunneskaalan kehittymistä lapsuudesta aikuisuuteen on vaikea arvioida, eli sitä, miten tunteiden kokeminen vaihtelee iän myötä. (Fabes & Martin, 1991, 533.)

Naiset ja miehet saatetaan lähtökohtaisesti kasvattaa lapsesta asti eri tavalla orientoituen erilaisiin sosiaalisiin rooleihin ja tavoitteisiin, joihin vaikuttavat myös ympäröivä kulttuuri ja sen määräämät sukupuoliroolit (Brody & Hall, 2008, 395). Sosialisaatioteoriat kannattavat tätä käsitystä: niiden mukaan lapsia mahdollisesti rohkaistaan jo lapsuusaikana joko eksplisiittisesti opettamalla tai hienovaraisesti kannustamalla omaksumaan tietynlaisia sukupuoliroolien mukaisia käyttäytymismalleja, eli lapset sosiaalistetaan näihin rooleihin. Vanhemmat saattavat vahvistaa vaikutusta esimerkiksi huomioimalla alitajuisesti enemmän sellaisia lapsensa tunteita, jotka ovat sukupuoliroolien mukaisia. (Chaplin, 2015, 3.) Sosiaalikonstruktioonisissa teorioissa puolestaan keskitytään yksittäisiin sosiaalisiin tilanteisiin: käyttäytymismalleja rakennetaan jatkuvasti uusissa tilanteissa, eli kulloinenkin konteksti ja kulttuuriympäristö vaikuttavat eri sukupuolten tunteiden ilmaisuun. Näiden teorioiden mukaan tunteet eivät siis ole yksilön staattinen ominaisuus, vaan ne muotoutuvat vuorovaikutustilanteissa (mts. 4), joten tunteiden ilmaisu saattaa olla yksilöstä ja sen sukupuolesta riippumatta myös täysin tilanne- ja ympäristökohtaista.

Useat tutkimukset tukevat ajatusta siitä, että naisten koettu huomattavampi tunteellisuus perustuisi sukupuolten erilaiseen tapaan ilmaista tunteitaan, mikä puolestaan saattaa olla jo varhaisessa lapsuudessa opittu toimintatapa (Barrett ym., 1998, 575). Naiset ja miehet saattavat myös arvottaa tunteita eri tavalla: vaikka hetkittäisissä tunteen kokemuksissa ei olisi eroja sukupuolten välillä, naiset saattavat tietoisesti ajatella enemmän tunteitaan, jakaa tunnekokemuksiaan muiden kanssa ja antaa enemmän arvoa omille tunnereaktioilleen miehiin

verrattuna. Näin naisilla on mahdollisesti selkeämpi kuva omasta tunne-elämästään, jolloin he myös pitävät itseään yleisesti tunteellisempina kuin miehet. (mts. 573.) Barrett ym. (1998) pitävät mahdollisena, että uskotut sukupuolierot tunteikkuudessa voivat olla pitkälti sosiaalisesti rakennettuja ja kulttuuristen stereotyyppien ohjaamia, eivätkä siihen perustuvia, että miehet ja naiset kokisivat tunteita eri tavalla tai intensiteetillä.

Naisten ja miesten tunnekokemuksista on tehty lukuisia tutkimuksia, mutta ne eivät yksiselitteisesti todista merkittäviä eroja miesten ja naisten tunteellisuudessa. Barrett ym. (1998) tutkivat, onko naisten ja miesten välillä huomattavia eroja tunteiden kokemisessa tai niiden ilmaisuissa sosiaalisissa konteksteissa. Tutkijat keräsivät viikon ajalta osallistujien itsearviointeja tunteiden kokemisesta erilaisissa tilanteissa: osallistujat arvioivat tunteikkuuttaan sekä retrospektiivisesti eli aiempiin tapahtumiin peilaten, että nykyhetkessä, jolloin he arvioivat tunteitaan välittömästi sosiaalisen vuorovaikutustilanteen jälkeen. Tutkimuksessa havaittiin, että eroja tunnereaktioiden kokemisessa oli lähinnä retrospektiivisessä itsearvioinnissa, jossa naiset kuvasivat itseään yleisesti emotionaalisemmiksi kuin miehet (Barrett ym., 1998, 571). Vastaavanlaista eroa ei kuitenkaan juurikaan ollut yksittäisten tunteiden kokemisessa silloin, kun osallistujat arvioivat tunnekokemuksiaan heti vuorovaikutustilanteiden jälkeen, tosin naiset kuvasivat yleisellä tasolla kokevansa tunteita vahvemmin (mts. 571).

Myös Robinson ym. (1998) ovat saaneet samankaltaisia tuloksia, joiden mukaan miehet ja naiset muistavat tunteidensa olleen retrospektiivisessä tarkastelussa sukupuolistereotyyppisempiä kuin ne todellisuudessa tietynä hetkenä olivat. Givon ym. (2023) tutkivat yhdeksässä eri kokeessa naisten ja miesten tunnereaktioita heidän katsellessaan tunteita herättäviä kuvia. Myönteisten tunteiden kokemisessa ei havaittu sukupuolieroja, mutta naiset tuottivat todennäköisemmin negatiivisia tunteita: tämän tutkimuksen perusteella naiset saattavat siis olla herkempiä negatiiviselle informaatiolle (Givon ym., 2023, 32480). Weigard ym. (2021) halusivat tutkia, onko tunteiden vaihtelevuudella eroa hormonaalista ehkäisyä käyttävien ja käyttämättömien naisten sekä miesten välillä. Tutkimuksessa haluttiin selvittää väitettä, jonka mukaan naiset olisivat emotionaalisesti ailahtelevaisempia, koska hormonitasot vaihtelevat kuukautiskierron mukaan. Osallistujat vastasivat päivittäin 75 päivän ajan kyselylomakkeeseen, jossa he refleктоivat päivän positiivisia ja negatiivisia tunteita. Tulosten perusteella tunteet vaihtelivat päivittäin lähes saman verran sekä hormonaalista ehkäisyä käyttävien että käyttämättömien

naisten välillä, eikä merkittäviä eroja tunteiden heittälyssä sukupuolten välillä löytynyt (Weigard ym., 2021, 9).

Uskomukset naisten tunteellisuudesta voivat potentiaalisesti haitata heidän menestymistään työelämässä, etenkin johtajarooleissa. Useat tutkimukset viittaavat siihen suuntaan, että naisjohtajien päätöksentekoa pidetään useammin tunnepohjaisena verrattuna miehiin, vaikka kummankin sukupuolen tekemä päätös olisi identtinen. Lopputuloksena naisen tekemää päätöstä saatetaan pitää lähtökohtaisesti huonompana, koska sen uskotaan perustuvan tunteisiin. Stereotyyppinen oletus naisten tunteellisuudesta aiheuttaa siis ylitulkintaa naisen toiminnasta ja käyttäytymisestä, vaikka tunteita ei millään tavalla selkeästi osoitettaisi. (Brescoll, 2016, 421.) Aiemmin tuotiin esiin, kuinka naisten korostuneet toimijuuteen liitetyt piirteet ja urakeskeisyys saattavat vähentää heidän yhteisöllisiksi koettuja piirteitään (hellyys, ystävällisyys, empaattisuus) muiden ihmisten silmissä, mutta vastaavasti liika tunteellisuus saattaa vähentää heidän uskottavuuttaan etenkin työelämässä. Jatkuva tasapainoilu sopivan tunteellisuuden näyttämisen ja sen piilottamisen välillä saattaa vaikuttaa negatiivisesti naisten kognitioon, mikä voi johtaa jopa alisuoriutumiseen työtehtävissä (Brescoll, 2016, 423).

4.2 Väkivaltaisuus ja aggressio

Väkivaltaisuuden ja aggressioon liitetty narratiivi on tyypillisesti mieskeskeinen, ja tilastojen mukaan miehet suorittavatkin väkivaltaisia tekoja merkittävästi useammin kuin naiset (Staniloiu & Markowitsch, 2012, 1032). Esimerkiksi Suomessa vuonna 2021 suurimmassa osassa poliisille ilmoitetuista väkivaltarikoksista tekijä oli miespuolinen: pahoinpitelyrikoksissa epäillyistä 80 % oli miehiä, henkirikoksissa 95 % (Näsi & Koltola, 2022, 40–41). Väkivaltaisuus liitetään perinteisesti miessukupuoleen erityisesti sukupuolihormoni testosteronin takia (Eliot, 2020, 66), mutta tiede ei edelleenkään ole yksimielisesti pystynyt todistamaan selkeää yhteyttä juuri testosteronin ja aggressiivisen käytöksen välillä (ks. esim. Carré & Archer, 2018; Geniole ym., 2020). Miesten ja naisten väkivaltaisuuden eroja onkin pyritty selittämään biologiaan liittyvien syiden lisäksi sosiaalisilla syillä (Eliot, 2020, 66): esimerkiksi Potegal ja Archerin (2004) mukaan vanhemmat suhtautuvat suopeammin poikalastensa vihan ja kiukun tunteisiin verrattuna tyttölapsiin, lisäksi poikalapsia nuhdellaan todennäköisemmin pelon tai surun tunteista.

Barker (2016) puoltaa näkökulmaa, jonka perusteella sukupuolittunut väkivalta saattaa olla yhteydessä miesten rooliin sosiaalisissa ympäristöissä. Barker (2016) käyttää termiä *patriarkaalinen väkivalta* miesväkivallan sijaan korostaakseen sitä, kuinka väkivalta

käsitteenä kietoutuu yhteiskunnan monimutkaisiin valtasuhteisiin, eikä pelkästään miessukupuolen genetiikkaan. Aiemmasta historiasta tuttu patriarkaalinen yhteiskuntajärjestys voi edelleen ilmentyä miesten mahdollisista valtasuhteista sekä naisia että toisia miehiä kohtaan, ja tämänkaltaiset rakenteelliset epätasapainot voivat johtaa miesten väkivaltaisuuden korostumiseen (Barker, 2016). Sosiaalisen ympäristön ja sosiaalisten suhteiden vaikutusta väkivaltaisuuteen puoltavat myös esimerkiksi Suomen rikollisuutta koskevat tilastot, joiden mukaan väkivaltarikollisuus koskee enimmäkseen pientä, sosiaalisesti syrjäytynyttä ja päihkeitä väärinkäyttävää väestönosaa (Näsi & Koltola, 2022, 37).

Oletus miessukupuolen väkivaltaisuudesta ja aggressiivisuudesta aiheuttaa potentiaalisesti monia haittoja miehille itselleen. Tällä oletuksella voi olla negatiivinen vaikutus miesten kykyyn käsitellä ja ilmaista erilaisia tunteita: jos miesten tunteiden näyttämistä ei pidetä sopivana muutoin kuin aggression kautta ja esimerkiksi itkeminen mielletään epämiehekkääksi, voi se haitata miesten tunneilmaisun tervettä kehittymistä. Ennakko-oletus miesten väkivaltaisuudesta saattaa myös johtaa yleiseen pelkoon koko miessukupuolta kohtaan ja sen myötä tarpeettomaan syrjintään, lisäksi väkivallan kohteeksi joutuneen miehen kokemusta saatetaan vähätellä, sillä uhrin roolia ei välttämättä pidetä juuri miehelle ominaisena. Jos miehet uskovat, etteivät voi itse vaikuttaa omaan käytökseensä tai hallita tunteitaan, he saattavat tietoisesti yrittää mukautua aiemmin mainittuun toimijuusrooliin, johon kuuluu keskeisesti esimerkiksi riskinotto ja aggressiivisuus.

5 Aineisto ja menetelmä

5.1 Aineisto

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu 14 tekstikappaleesta, jotka on poimittu tietyin kriteerein Iida Rauman romaanista *Hävitys: Tapauskertomus* (2022), sekä näiden tekstikappaleiden kahden konekääntimen (DeepL ilmaisversio ja Google Kääntäjä) tuottamista käännöksistä. *Hävitys: Tapauskertomus* on 400-sivuinen kaunokirjallinen teos, jossa kirjailija kuvaa omien kokemustensa pohjalta lasten ja nuorten rakenteellista sortamista sekä heihin kohdistuvaa henkistä ja fyysistä väkivaltaa koulumaailmassa. Kirja jakautuu kolmeen osaan, jotka on nimetty roomalaisin numeroin (I-III), eikä tarinaa ole muutoin jaksotettu esimerkiksi väliotsikoin. Ensimmäinen osa käsittelee pitkälti päähenkilön A elämää nykyajassa sekä hänen suhdettaan entiseen luokkalaiseensa Iraan, johon hänellä oli mutkikas viharakkaussuhde. Toisessa osassa kuvaillaan tarkasti A:n peruskouluajan tapahtumia, ja kolmannessa osassa palataan nykyaikaan käsittelemään A:n ja Iran suhdetta toisiinsa sekä kouluaikaisiin tapahtumiin.

Teoksen tapahtumat sijoittuvat Kaarinaan ja Turkuun: kirjailija kuvailee päähenkilö A:n kautta raadollisesti kokemuksiaan 1990-luvun kaarinalaisessa peruskoulussa, jossa joutui sekä opettajien että toisten oppilaiden kiusaamisen kohteeksi. Kerronnassa nivoutuu yhteen kuvaus niin yksilön kuin ympäristönkin sortamisesta ja suoranaisestä tuhoamisesta, ja siihen yhdistetään yksityiskohtaista kuvailua Turun rappioituvasta kaupunkimaisemasta. Teoksessa yhdistellään kulttuurihistoriallisia faktoja menneisyydestä nykyaikaan ja näin pyritään osoittamaan, kuinka heikompia on aina sorrettu jollain tekosyyllä, ja kuinka sortaminen ulottuu kokonaisuun kaupunkiyhteisöihin ja lopulta koko ekosysteemiin. Teoksen pääteemaksi voi nimetä hävityksen kaikissa muodoissaan, eri yhteiskunnan tasoilla, eri aikakausilla. Teoksen takakannessa kuvataan seuraavasti: ”Ihmisestä, joka melkein tuhottiin, kaupungista, joka on tuhottu moneen kertaan, planeetasta, jota tuhotaan juuri nyt.” (Rauma, 2022).

Teos valikoitui lähtötekstiksi ensinnäkin siksi, että se on suomenkielinen ja suomalaisesta kulttuuritaustasta, ei käännös vieraskielisestä teoksesta. Tällä minimoidaan riski siihen, että alkuperäistekstiä olisi mahdollisesti käytetty konekääntimien koulutusdatassa, jolloin teksti olisi jo konekääntimelle tuttua, ja käännöksissä sukupuoli kääntyisivät oikein. Toiseksi, *Hävitys: Tapauskertomus* -romaanin kerronnassa on yksi tämän tutkimuksen metodin kannalta hyödyllinen erityispiirre: tarinan päähenkilöllä ei ole kokonaista etunimeä, vaan

hüntä kuvataan yksinkertaisesti kirjaimella ”A”. Vaikka teoksen lukijalle tulee tarinan edetessä ilmi, että kyse on naispuolisesta henkilöstä, konekääntimelle kirjain ”A” ei todennäköisesti ole viittaus sen enempää nais- kuin miespuoliseenkaan henkilöhahmoon, ja näin jompaankumpaan sukupuoleen yhdistettävissä olevat erisnimet eivät ohjaa liikaa konekääntimen valintoja.

Valitun ilmiön tutkimiseen kaunokirjallinen proosa on asiatekstejä luonnollisempi valinta, sillä kaunokirjallisuuden erityispiirteeksi luettava kertova ja kuvaileva tekstityyppi mahdollistaa todennäköisesti kattavamman hän-pronominien sekä sukupuolistereotyyppisiksi miellettyjen piirteiden ja toimintojen löytymisen. Virallista tai neutraalia asiatyyliä edustavat tekstit ovat tyypillisesti esimerkiksi hallinnon asiakirjoja, tiedotteita, uutisia, tietokirjoja tai käyttöohjeita (Kielitoimiston ohjepankki, n.d.), ja on perusteltua olettaa, että näistä tekstilajeista löytyisi vähemmän aineistoa halutun ilmiön tutkimiseen. Tarkoituksena ei kuitenkaan ollut kerätä mahdollisimman laajaa aineistoa esimerkiksi korpustutkimuksen keinoin, vaan tavoitteena oli tutkia ja analysoida ilmiötä laadullisin menetelmin konekääntimien yksittäisiä ratkaisuja tarkastelemalla, eikä saada aikaiseksi tilastollista yleistettävyyttä. Tutkimusaineiston rajoitteet liittyvätkin suurelta osin yksittäisen kirjan tarjoamaan rajalliseen aihepiiriin: yksittäinen kaunokirjallinen teos ei välttämättä tarjoa laajaa otantaa tietystä ilmiöstä etenkin, jos teoksen teema ei suoranaisesti liity tutkittavaan aiheeseen (tässä sukupuolistereotyyppiä). Laajemmalla aineistolla ja tilastollisella tutkimusmenetelmällä olisi mahdollista saada kattavampaa tilastollista tietoa ilmiön yleisyydestä. Tässä tutkimuksessa käytetyllä laadullisella menetelmällä haluttiin pyrkiä analysoimaan ilmiötä yksittäisten käännösratkaisujen kautta.

Lähtötekstikatkelmien tekijänoikeudet kuuluvat kirjailijalle, ja niiden käyttöä tässä tutkimuksessa perustellaan tekijänoikeuslaissa määritellyllä sitaattioikeudella: ”Julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa.” (Tekijänoikeuslaki 404/1961, 22 §). Tutkimuksessa ei ole käännetty kokonaista teosta, vaan lyhyitä katkelmia tutkimusaiheen puitteissa. Teoksesta siteeratut lähtötekstikatkelmat on aina selvästi erotettu omasta tekstistäni sekä konekäännöksistä, ja teoksen tekijä on mainittu siteerausten yhteydessä asianmukaisella tavalla.

5.2 Menetelmä

Tutkielman tarkoituksena on laadullisen tutkimuksen keinoin selvittää, miten konekääntimet kääntävät yksikön kolmannen persoonan pronomineja (hän-pronomineja, saks. *vastineet*

er/sie) pronominijärjestelmältään sukupuolineutraalista suomen kielestä kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään perustuvaan saksan kieleen, ja ovatko nämä käännohdotukset tulkittavissa yleisesti tiedettyjä sukupuolistereotyyppioita tukeviksi. Sukpuolistereotyyppioiden lisäksi huomiota kiinnitetään myös kummankin sukupuolen määrälliseen esiintyvyyteen käännohdoksissa, eli siihen, suosivatko kääntimet selvästi jompaakumpaa sukupuolta.⁹ Tutkimusmenetelmänä on vertaileva tekstianalyysi, jossa verrataan sekä lähtötekstiä käännohdksiin että kahden eri konekääntimen tuottamia käännohdksiä keskenään.

Tutkimusasetelma on aineistolähtöinen, jossa teoriatausta ohjasi teoksen lukemista ja aineiston keräämistä, mutta luokittelut tuotettiin vasta analyysivaiheessa aineistoon perustuen. Tutkimuksessa kytketään sukupuolivinoumien ilmentymät, eli ali-/ylidustus ja stereotyyppiat, suomen ja saksan kielellisten sukupuolijärjestelmien eroihin sekä niissä ilmenevään sukupuolten hierarkkisuuuteen. Analyysissä sivutaan myös toissijaisesti konekääntimien toimintaperiaatetta ja sitä, miten vinoumia ylipäänsä päätyy konekääntinjärjestelmiin.

Tutkimusmateriaalin kerääminen aloitettiin edellisessä luvussa mainitun teoksen huolellisella läpiluvulla kiinnittäen huomiota niihin kohtiin, jotka ovat tutkimuksen teorianäkökulman kannalta oleellisia ja mielenkiintoisia tutkittavia. Tarkoituksena oli siis tunnistaa ja kerätä elementtejä tekstin rakenteellisella tasolla (hän-pronominin), jotka yhdistyvät sisällöllisesti tutkimuksen teorianäkökulmaan (sukupuolistereotyyppiat). Seuraavaksi materiaaliksi valitut tekstikatkelmat kopioitiin fyysisestä teoksesta tietokoneella kirjoittamalla ja käännettiin saksaksi kahdella eri konekääntimellä, DeepL ilmaisversiolla sekä Google Kääntäjällä. Nämä käännohdokset tuotettiin joulukuussa 2023.

Neuroverkkokonekääntimien toimintaperiaatteen huomioon ottaen ei ollut mielekäästä käännohdattaa vain yksittäisiä lauseita tai hyvin lyhyitä tekstikatkelmia, sillä kontekstille relevanttia informaatiota saattaa löytyä jonkin verran aikaisemmasta tai vastaavasti myöhemmästä kohdasta tekstiä, eikä välttämättä heti yksittäisen tarkasteltavan sanan läheisyydestä. Vastaavasti liian pitkien tekstikatkelmien käyttäminen ei todennäköisesti olisi palvellut tutkittavan ilmiön tarkastelua, sillä on kuitenkin epätodennäköistä, että konekääntin kääntäisi pronominin tekstissä merkittävästi aiemmin tai myöhemmin esiintyvän tiedon

⁹ Koska formaaliin saksan kieleen ei ole vakiintunut sukupuolineutraalia vastinetta perinteiseen binäärijärjestelmään perustuville persoonapronomineille, jo ennen analyysiä suljettiin pois mahdollisuus siihen, että kääntimet tarjoaisivat muuta käännohdvaihtoehtoa kuin *er* tai *sie*. Tässä yhteydessä kahdesta sukupuolesta puhuttaessa viitataan vain biologisiin sukupuoliin, sillä muunsukupuolisten edustus on konekääntimien käännohdvaihtoehdossa käytännössä poissuljettu.

perusteella. Edellä mainituista syistä materiaaliksi valitut lähtötekstikatkelmat on valittu osittain kappaleiden rajojen perusteella, osittain arvioimalla, minkä verran lauseita tulisi hän-pronominin ympärillä olla, jotta käännin saa tarpeeksi tietoa asiayhteydestä ja tutkimusasetelma olisi myös konekääntimille reilu.¹⁰ Lähtötekstikatkelmien pituudet vaihtelevat 136 sanasta 280 sanaan. Käännettävät tekstikatkelmat valittiin kahden kriteerin perusteella: ensinnäkin, kappaleen tuli sisältää ainakin yksi hän-pronomini, ja toiseksi, ainakin yhden pronominin yhteydessä tuli olla tekstin rakenteellisella tasolla jokin yleisesti tiedetty sukupuolistereotypia (ks. luku 4 Sukupuolistereotypiat, jossa käsitelty spesifimmin eri sukupuoliin liitettyjä yleisesti stereotyyppisiksi miellettyjä ominaisuuksia).

Analyysivaiheessa tarkasteltiin, missä yhteyksissä pronominin käännökseksi oli valikoitunut maskuliinimuoto *er* ja missä yhteyksissä feminiinimuoto *sie*. Lisäksi kahden eri konekääntimen tuottamia käännöksiä vertailtiin keskenään: oliko kummankin sukupuolen määrällinen esiintyvyys eri kääntimien käännöksissä sama ja oliko pronominit käännetty kummankin kääntimen tapauksessa samalla tavalla samoissa asiayhteyksissä. Analyysissä hyödynnettiin kvantifointia, eli pronominien esiintymät laskettiin aineistosta ja esitettiin taulukoin numeraalisessa muodossa, jotta voitiin tarkastella kummankin sukupuolen esiintyvyyksiä saksankielisissä kohdeteksteissä. Stereotyyppioita tarkastellessa havainnot jaettiin kahteen kategoriaan, maskuliinistereotyyppioihin sekä feminiinistereotyyppioihin, jotka ryhmiteltiin vielä tarkempiin alaluokkiin. Maskuliinistereotyyppioiden kohdalla otettiin huomioon mahdollinen geneerisen maskuliinin vaikutus. Lopuksi analyysin tuloksista tehtiin yhteenveto.

Kaunokirjallisten tekstien kääntäminen vaatii yleensä tekstin tulkintaa ja kielenulkoisen todellisuuden ymmärtämistä sekä kykyä tuottaa kuvailevaa, vivahteikasta kieltä, siksi konekääntimet eivät välttämättä tuota tyyllillisesti sujuvia käännöksiä tämänkaltaisista teksteistä. Tämän aineiston konekäännökset eivät siis täyttäne laadukkaalle käännökselle asetettuja laatustandardeja kaikilta osin, mutta koska tutkimuksen aiheena ja päämääränä ei muutoin ole konekääntimien käännösten laadun arvioiminen, analyysissä ei keskitytä arvostelemaan käännösten kielellistä onnistuneisuutta kaunokirjallisten piirteiden suhteen tai oikeellisuutta muilta osin, kuin se on tutkittavan ilmiön perusteella tarpeen. Tässä tutkimuksessa on luonnollisesti rajattu pois myös muiden sanaluokkien tarkastelu, jotka

¹⁰ Kirjan kerronnan tajunnanvirtamaisen tyylin takia yksittäiset kappaleet saattoivat olla jopa useamman sivun mittaisia, joten kaikissa tapauksissa ei ollut tarkoituksenmukaista ottaa mukaan koko tekstikappaletta.

kieliopin tasolla voivat ilmentää sukupuolta (esim. henkilöviitteiset substantiivit, muut pronomini luokat), sillä tutkimuskohde rajautuu tutkimuskysymyksen perusteella vain yksikön kolmannen persoonan pronominiin käännöksiin.

5.2.1 Google Kääntäjä

Google Kääntäjä on sekä nettiselaimella että sovelluksella toimiva ilmainen, Googlen kehittämä konekäännin, jonka kielivalikoimaan kuuluu 133 kieltä. Google Kääntäjä lienee 2000-luvun tunnetuin konekäännin, ja etenkin sen nykyhetkellä tarjoamat monipuoliset käyttömahdollisuudet tekevät siitä mielekkään apuvälineen yksityishenkilöiden käännöstarpeisiin. Kääntäjä tarjoaa paitsi perinteistä tekstikatkelmien kääntämistä kieleltä toiselle, myös kokonaisten dokumenttien, nettisivujen, tekstiä sisältävien kuvien, puheen ja käsin kirjoitetun tekstin kääntämistä (Google, n.d.).

Kääntimen toimintaperiaate alkoi vuonna 2016 muuttua aiemmasta tilastollisesta kääntämisestä neuroverkkoihin perustuvaksi. Google Neural Machine Translation (GNMT) on Googlen oma neuroverkkojärjestelmä, joka lupaa täsmällisempiä ja kielellisesti sujuvampia tuloksia myös morfologisesti rikkaampien kielten kääntämisessä. Väitetyksi GNMT-järjestelmän tarkkuus on hyvin lähellä keskiverron kaksikielisen ihmiskääntäjän tarkkuutta, ja käännösvirheiden määrä on jopa 60 % alhaisempi käytetyimpien kieliparien käännöksissä verrattuna kääntimen aikaisempaan tilastolliseen toimintaperiaatteeseen. (Wu ym., 2016.)

Constantine (2019) testasi Google Kääntäjän kykyä kääntää kaunokirjallista tekstiä Voltairen ranskankielisestä tuotannosta englanninkieliseksi. Kääntäjä tuotti suureksi osaksi ymmärrettävää tekstiä, mutta sillä oli odotetusti haasteita etenkin monimutkaisten virkkeiden viittaussuhteissa sekä monimerkityksisissä ilmaisuissa. Suurimmaksi ongelmaksi Constantine nimeää ”kääntimen kyvyttömyyden ymmärtää alkuperäistä tekstiä sekä tekstiä, jota se itse tuottaa”. Artikkelinsa kirjoittamisen jälkeen hän käännätti uudestaan lauseita, joista Kääntäjä oli suoriutunut heikoimmin, ja kahden viikon aikaikkunassa käännösten laatu oli jo hieman parantunut. Tämä antaa viitteitä siitä, että Kääntäjän neuroverkot oppivat suhteellisen nopeasti ja pyrkivät jatkuvasti parantelemaan käännöksiään.

Googlen tekoälyn eettisen käytön periaatteisiin sisältyy tavoite vinoumien ehkäisystä, ja tämä ulottuu myös Kääntäjän toimintaperiaatteisiin. Kääntäjän toimintamallia on kehitetty niin, että käännösten mahdollisia sukupuolivääristymiä on saatu vähennettyä jonkin verran. Vuonna

2018 julkaistiin sukupuolikohtaisten käännösten ominaisuus, joka tarjoaa lähtökieleltään sukupuolineutraaleille termeille sekä maskuliini- että feminiinikäännösvaihtoehdot. (Johnson, 2020.) Ominaisuus on edistysaskel kohti tasa-arvoisempia käännöksiä, jotka eivät perusteettomasti suosi vain yhtä sukupuolta, mutta se on saatavilla toistaiseksi vain osalle kielistä (esimerkiksi englantiin, mutta ei saksaan) sekä on hyödynnettävissä vain lyhyisiin teksteihin.

5.2.2 DeepL Translator

DeepL Translator on vuonna 2017 julkaistu, verkossa sekä mobiilisovelluksella toimiva konekäännin. Käännin julkaistiin alun perin ilmaisversiona, jota on täydennetty sittemmin hyödyllisiä lisäominaisuuksia tarjoavalla, maksullisella DeepL Pro -versiolla. Käännin tarjoaa käännöksiä 31 kielellä, ja tekstiä pystyy kääntämään joko suoraan kääntimeen kirjoittamalla tai dokumentteja lataamalla. Käännettävissä sanojen sekä dokumenttien määrässä on kuitenkin rajoituksia etenkin ilmaiseksi käytettäessä, maksullisella tilauksella nämä rajoitukset vähenevät. Google Kääntäjän tavoin myös DeepL Translatorin käännösprosessit perustuvat neuroverkkoihin.

Kääntimen lisäksi DeepL tarjoaa myös muita palveluita sekä yksittäisille kuluttajille että yrityksille. Kääntimen sanasto-ominaisuuden (*Glossary*) avulla käyttäjä voi koota kaksikielistä sanakirjaa haluamistaan termeistä, tekoälypohjainen *DeepL Write* -palvelu puolestaan oikolukee ja korjaa kirjoitettua tekstiä reaaliajassa. Lisäksi yritys tarjoaa puheesta tekstiksi -palvelua (*DeepL Voice*) sekä ohjelmointirajapintaratkaisuja, joiden avulla DeepL:n käännöstoimintoja voi integroida esimerkiksi yritysten sovelluksiin tai palveluihin. (DeepL, n. d.)

Takakusagi ym. (2021) on tutkinut DeepL:n täsmällisyyttä lääketieteellisen artikkelin kääntämisessä kieliparissa japani-englanti. Tutkimusasetelmassa sädehoitoon liittyvä japaninkielinen artikkeli käännettiin ensin DeepL:n avulla englanniksi, ja tämän jälkeen kolme ihmiskääntäjää käänsovät artikkelin takaisin japaniksi näkemättä alkuperäistä tekstiä. Lopuksi tuomarit arvioivat takaisinkäännetyt tekstin oikeellisuutta. Sekä kääntäjät että tuomarit olivat sädehoidon ammattilaisia. Vertailu sekä alkuperäisen että takaisinkäännetyt artikkelin välillä osoitti, että konekääntimen täsmällisyys oli korkealla tasolla siitä huolimatta, että kielen rakenne on erilainen japanissa ja englannissa. Odotetusti eniten vaikeuksia kääntimelle tuottivat sanaliitot ja epäselvät subjekti-predikaatti-viittaussuhteet.

Useissa tutkimuksissa on vertailtu myös Google Kääntäjän ja DeepL:n käänntösten laatua, ja tulokset ovat vaihtelevia käännettävän tekstin aihealueesta ja kieliparista riippuen.

Esimerkiksi Hidalgo-Ternero (2020) tutki idiomien kääntämistä kieliparilla espanja-englanti, ja molemmat kääntimet suoriutuivat lähes yhtä hyvin sekä idiomien yleisesti käytettyjen muotojen kääntämisestä että niiden nominaalimuotoisten varianttien kääntämisestä (Google Kääntäjä 86 %, DeepL 89 %). Esperança-Rodier ja Frankowski (2021) puolestaan vertailivat monisanaisten ilmausten (esimerkiksi idiomit, kollokaatiot, sananlaskut, termit) kääntämistä tarkastelemalla 154 ranskankielisen lauseen käänntöksiä puolaksi sekä DeepL:llä että Google Kääntäjällä. Heidän tutkimuksessaan DeepL suoriutui Google Kääntäjää paremmin: vaikka DeepL:llä oli taipumus tehdä tyylillisiä virheitä käänntöksissä ja jättää joitakin ilmauksia kokonaan kääntämättä, Google Kääntäjä teki merkittävästi enemmän virheitä kaikissa määritellyissä virhekategorioidissa. Aleksa Varga ja Grlić (2023) puolestaan vertasivat kääntimien kyvykkyyttä kääntää lakitekstejä englannista saksaan. He käänntivät DeepL:llä sekä Google Kääntäjällä kaksi lyhyttä Euroopan unionin lakitekstiä ja arvioivat kohdetekstien laatua nojaten Kirchhoff ym. (2012) määrittelemiin virhetyyppeihin sekä vertailemalla niitä ammattilaiskääntäjän tuottamaan käänntökseen. Konekääntimien tuottamassa laadussa ei keskenään ollut merkittäviä eroja ja ne suoriutuivat etenkin semantiikan tasolla hyvin, mutta tekstin morfologisella, syntaktisella ja pragmaattisella tasolla oli virheitä. DeepL:n tekemien virhetyyppien perusteella sen käänntökset vaikuttivat olevan hieman lähempänä ihmisen tuottamaa käänntöstä, kuin Google Kääntäjän käänntökset. (Aleksa Varga & Grlić, 2023, 95.)

6 Analyysi ja tulokset

6.1 Sukupuolten määrällinen esiintyvyys käännöksissä

Sukupuoli-ilmausten tasa-arvoisen kääntämisen tarkasteluun liittyy kiinteästi käsitys kummankin (biologisen) sukupuolen määrällisestä esiintyvyydestä aineistossa. Teorialuvussa tuotiin esiin esimerkkejä kielen miesvaltaisuuden perustuvista rakenteista ja ajattelutavoista, ja tässä aluvussa tarkastellaan, ovatko molemmat sukupuolet määrällisesti tasavertaisesti edustettuna käännöksissä. Seuraavissa taulukoissa esitetään numeraalisesti saksankielisten kohdetekstien sisältämät hän-pronominien esiintymät. Taulukossa 1 on esitetty tarkat lukumäärät kummankin konekääntimen käännösten osalta, taulukossa 2 on laskettu maskuliini- ja feminiinimuotojen esiintyvyys prosentuaalisesti kokonaispronominimäärästä. Suomenkielisissä lähtöteksteissä hän-pronominia on yhteensä 123.

Tilastoissa on huomattavissa, etteivät lähtö- ja kohdetekstien pronominien määrät vastaa toisiaan, vaan aineistoon kuuluvien tekstikatkelmien käännöksissä on enemmän pronomineja kuin suomenkielisissä lähtöteksteissä. Tämä selittyy enimmäkseen suomen ja saksan kielen rakenteen eroavaisuuksista syntaksin tasolla: saksassa subjektien pakollisuus on ehdottomampaa (Doval, 2011, 243), suomen kielessä subjektin ellipsi ja nolla-anafora ovat tyypillisempiä (Hakulinen & Laitinen, 2008). Myös Google Kääntäjän ja DeepL:n käännösten kokonaispronominimäärät ovat keskenään hieman eriävät, mikä osoittaa, etteivät kääntimet käännä kaikkia lauserakenteita täysin identtisellä tavalla, ja eroavaisuuksia saattaa olla esimerkiksi siinä, miten kaunokirjallisuudelle ominaista tekstiä kääntimet osaavat tuottaa.

Taulukko 1. Henkilösubstantiiveihin viittaavien hän-pronominien lukumäärä kohdeteksteissä

	Google Kääntäjän käännökset	DeepL:n käännökset
er	128	104
sie	22	58
yhteensä	150	162

Taulukko 2. Sukupuolten prosentuaalinen edustavuus kohdeteksteissä

	Google Kääntäjän käännökset n = 150 %	DeepL:n käännökset n = 162 %
maskuliini	85	64
feminiini	15	36
yhteensä	100	100

Kohdetekstin persoonapronominien laskemisessa otettiin huomioon muutama seikka, joiden perusteella pronomini valittiin tilastoihin. Luvut sisältävät paitsi hän-pronominien saksankieliset vastineet perusmuodossaan *er/sie*, myös näiden taivutusmuodot akkusatiivissa ja datiiivissa (fem. dat. *ihr*, mask. dat. *ihm* ja mask. akk. *ihn*). Saksan kielioppirakenteen takia jotkin verbit tai prepositiot voivat aiheuttaa pronominin taipumisen näissä sijamuodoissa (esim. *zu ihr* 'hänelle'), siksi nämä taipuneet muodot tulee huomioida tilastoissa. Vastaava pronominin taipuminen suomen kielessä tapahtuu suffiksien avulla ("hänelle").

Huomiotta jätettiin kohdat, joissa pronomini ei viitannut henkilösubstantiiviin. Saksan kielessä myös elottomiin substantiiveihin voi viitata pronomineilla *er/sie*: käytetty muoto määräytyy kyseessä olevan substantiivin kieliopillisen suvun mukaan. Suomessa vastaava pronomini on *se*. Koska tarkoituksena on tarkastella konekääntimien valintoja henkilöviitteiden yhteydessä, ei tämänkaltainen pronominin määräytyminen elottoman substantiivin suvun mukaan liity tutkittavaan ilmiöön. Alla olevassa esimerkissä *er*-sanalla viitataan kuolemaan, joka on saksassa maskuliinisukuinen (*der Tod*):

- (1) Kuolema voisi tulla koska tahansa, ja vaikka **se** ei tulisi heti, **se** tulisi joskus, jonain päivänä hänen vanhempansa kuolisivat ja hänen pitäisi pärjätä yksin. (Rauma, 2022, 160–161.)

Der Tod könnte jederzeit kommen, und selbst wenn **er** nicht sofort käme, würde **er** irgendwann kommen, eines Tages würden ihre Eltern sterben und sie müsste für sich selbst sorgen. (Google Kääntäjän käänös)

Huomiotta jätettiin myös monikon kolmannen persoonan *sie*-muoto, joka kattaa molemmat sukupuolet, sekä teittelymuoto *Sie*. Huomiotta päätettiin jättää myös yhdessä katkelmassa mainittuun Augustinukseen viittaavat maskuliinipronomit, sillä voi pitää todennäköisenä, että konekäännin osaa kääntää kyseisen tunnetun kirkkoisän sukupuolen oikein.

Tilastot osoittavat, että Google Kääntäjä suosii selvästi enemmän maskuliinimuotoa käänöksissään, DeepL:n käänöksissä feminiinimuodot saavat enemmän edustusta. Koska Google Kääntäjän käänöksissä maskuliinimuodot ovat prosentuaalisesti näin selvästi edustettuna, voi pitää todennäköisenä, että niiden käyttö on geneeristä ja miessukupuoli on käänöksissä ensisijainen valinta. Muunsukupuoliset eivät ole käänöksissä edustettuna ollenkaan, eivätkä kääntimet tässä aineistossa esitä missään kohdassa sekä feminiini- että maskuliinimuotoja rinnakkain, vaan ne valitsevat aina jommankumman vaihtoehdon ympäröivän asiayhteyden avulla.

Huomioitavaa on, että tässä sukupuolten määrällistä esiintyvyyttä tarkastelevassa tilastossa on otettu huomioon kaikki lähtötekstin sisältämät hän-pronominien esiintymät edellä esiteltyin rajauksin, jotta voidaan tarkastella kääntimien taipumusta kääntää pronomineja laajemmalla datalla. Jokaiseen pronominiin ei kuitenkaan liity varsinaista sukupuolistereotypiaa, joten stereotyyppien analyysissä tulkittava aines on rajatumpi.

Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan kohdeteksteistä esimerkkikokonaisuuksien tasolla asiayhteyksiä, joissa persoonapronomini on käännetty niin, että käännöksen voi tulkita sukupuolistereotyypiseksi. Kaikki tämän aineiston tilastossa mukana olevat pronominit eivät siis välttämättä esiinny tekstissä suoranaisesti sukupuolistereotyyppien yhteydessä, mutta niitä tarkastellaan kuitenkin epäsuorasti suhteessa selkeämmin sukupuolistereotyyppien yhdistettävissä oleviin pronomineihin: aineiston käänöksissä on esimerkiksi tilanteita, joissa pronomini saattaa vaihtua kesken tekstikatkelman tai jopa lauseen, vaikka ei ole perusteltua olettaa, että pronominin viite vaihtuisi johonkuhun toiseen henkilöön. Tällöin on perusteltua tarkastella virkerajojen yli, millaiset tekijät saattavat vaikuttaa hän-pronominin muodon vaihtumiseen. Neuroverkkokääntimet ottavat kontekstia myös laajemmin huomioon verrattuna aiempiin konekäännösmenetelmiin (Yang ym., 2018, 146), joten on perusteltua tarkastella esimerkkejä laajemmassa mittakaavassa kuin vain yksittäisten lauseiden tasolla, jotta kontekstiympäristö tulee otettua mahdollisimman hyvin huomioon.

Aineistosta on kategorisoitu löydetty stereotyyppit kummankin sukupuolen osalta. Analyysissä keskitytään ensin miessukupuoleen liitettyihin stereotyyppien, sen jälkeen naissukupuoleen liitettyihin, ja kummassakin tapauksessa tarkastellaan rinnakkain Google Kääntäjän ja DeepL:n tuottamia käännöksiä. Jatkossa Google Kääntäjään viitataan lyhenteellä GK ja DeepL:ään lyhenteellä DL. Aineistona toimivia tekstikatkelmia on lyhennetty tiiviimmiksi esimerkeiksi leipätekstiä varten, kokonaisuudessaan ne ovat löydettävissä liitteestä 2. Esimerkkien pronomien lihavoinnit ovat itsetekemiäni, lähtötekstien kursivoinnit taas vastaavat alkuperäistä muotoilua.

6.2 Maskuliinistereotyyppit

Luvussa 2.1.1 todettiin, että maskuliinin yleistävä käyttö on kriitikkistä huolimatta edelleen tavallista saksan kielessä. Tässä alaluvussa käsitellään maskuliinistereotyyppien ilmentymiä käänöksissä sillä ennako-oletuksella, että konekääntimen käänösratkaisut saattavat perustua puhtaasti maskuliinimuotojen ensisijaisuuteen ja yleistävään käyttöön (maskuliinimuodot saattavat esimerkiksi olla enemmän edustettuna kääntimien

koulutusdatassa feminiiniin verrattuna), eikä pronominiin käännöksiin ole välttämättä suoraan vaikuttanut miessukupuolelle stereotyyppisiksi mielletyt ominaisuudet tai toiminnat.

6.2.1 Väkivaltaisuus ja aggressio

Aineistosta on löydettävissä viisi esimerkkiä, jotka eksplisiittisesti ilmentävät fyysistä väkivaltaa, sen uhkaa tai aggressiota yleisesti. Esimerkissä 2 lähtötekstin päähenkilö kuvailee tuntemuksiaan, kuinka vieras voima ikään kuin ottaa hänet valtaansa saaden hänet väkivaltaiseksi sekä haluamaan lyödä Henriikka-nimistä henkilöä.

- (2) Yhä useammin **hänestä** tuntui kuin vieras voima olisi ottanut **hänet** valtaansa, tarttunut ja riepottellut, **hän** koki aikuisen minuuden huuhtoutuvan yltään, huusi ja löi itseään, oli joutunut pidättelemään, jottei olisi lyönyt myös Henriikkaa, ja kiusallisinta siinä oli, ettei **hän** voinut edes väittää, ettei olisi ollut oma itsensä. **Hän** se oli, tuo ulvova ja tärisävä kasa täynnä vihaa ja väkivaltaa, ja sitten se oli ohi, eikä **hän** ollut varma, mitä oli tapahtunut, mutta tunsu sen yhä sisuksissaan, sen voiman. (Rauma, 2022, 28.)

Immer öfter hatte **er** das Gefühl, als ob eine fremde Macht **ihn** übernommen, gepackt und zerrissen hätte, **er** spürte, wie sein erwachsenes Ich von **ihm** weggeschwemmt wurde, **er** schrie und schlug sich selbst, **er** hatte sich zurückhalten müssen, damit **er** es nicht tat Ich habe auch Henriikka geschlagen, und das Peinlichste war, dass **er** nicht einmal behaupten konnte, dass **er** es nicht gewesen wäre. **Er** war es, dieser heulende und zitternde Haufen Wut und Gewalt, und dann war es vorbei, und **er** war sich nicht sicher, was passiert war, aber **er** spürte es immer noch in sich, seine Macht. (GK)

Mehr und mehr fühlte **er** sich, als hätte eine fremde Macht von **ihm** Besitz ergriffen, **ihn** gepackt und geschlagen, **er** fühlte, wie sein erwachsenes Ich über **ihn** hinweggeschwemmt wurde, schrie und schlug sich selbst, musste sich zurückhalten, auch Henriikka zu schlagen, und das Peinlichste war, dass **er** nicht einmal behaupten konnte, nicht **er** selbst zu sein. **Er** war es, dieser heulende, zitternde Haufen aus Wut und Gewalt, und dann war es vorbei, und **er** war sich nicht sicher, was passiert war, aber **er** konnte es immer noch in sich spüren, die Kraft davon. (DL)

Sekä Google Kääntäjä että DeepL ovat kääntäneet kaikki hän-pronominiin esiintymät maskuliinimuodoilla, poikkeuksena yksi Google Kääntäjän käännöksessä ilmenevä persoonan vaihto, jossa yksikön kolmas persoona on vaihtunut yksikön ensimmäiseen: ”**Ich** habe auch Henriikka geschlagen...”. Persoonan vaihtuminen saattaa selittyä sillä, että GK:lla voi olla enemmän vaikeuksia pitkälle ulottuvien anaforisten viittausten hahmottamisessa sekä ylipäänsä pitkien, monta lausetta sisältävien virkekokonaisuuksien tulkinnassa. Muilta osin käännökset eivät eroa toisistaan sukupuolen ilmaisun tasolla. Pelkkien maskuliinimuotojen käyttö hän-pronomineissa tässä tapauksessa antaa käännöksistä sukupuolistereotyyppisen vaikutelman, sillä tekstikatkelmassa on aggressioon liittyvää sana-ainesta (lyöminen, viha,

väkivalta). Edes naissukupuoleen viittaava erisnimi Henriikka ei aiheuta käännöksissä feminiinimuotojen käyttöä.

Alla olevassa esimerkissä 3 päähenkilö kuvailee negatiivisia tuntemuksiaan opettajaansa Anna-Maijaa kohtaan. Kaikki lähtötekstin hän-pronominin viittaavat päähenkilöön, A:han, joten ihanteellisessa käännöksessä sukupuoliviitteiden tulisi pysyä yhdenmukaisina. DL:n käännöksessä kaikki hän-pronominin on käännetty feminiinimuotoiseksi, kun taas GK on alkanut kääntämään tekstiä feminiinimuotoisella pronominilla, mutta vaihtanut sukupuoliviitteen maskuliiniksi kohdassa ”hän oli hullu ja valehteli” (’er war verrückt und hat gelogen’), jatkaen maskuliinin käyttöä koko lopputekstin, myös tappamisen halua ilmentävässä kohdassa ”hän vihasi Monikaa, vihasi niin että olisi halunnut tappaa”. Huomioitavaa kuitenkin on, että GK:n käännöksessä käytetty ilmaisu ’bis zum Tode haben’ vastaa ennemminkin abstraktisti kuoliaaksi vihaamista, eli konkreettinen tappamisen halu tai uhka ei ilmene semantiikan tasolla kyseisessä käännöksessä samoin kuin lähtötekstissä: näin ollen maskuliinimuodon käyttö kyseisessä yhteydessä ei ole luokiteltavissa stereotyyppiseksi. DL:n tuottamassa tekstissä kyseisen kohdan käännös on täsmällisempi ja vastaa täysin lähtötekstiä, mutta koska pronominit ovat feminiinimuotoisia, ei käännös korosta väkivaltaisuuden mieskeskeistä narratiivia.

Molemmissa käännöksissä Monikaan viittaavaksi pronominiksi on oikeellisesti valittu feminiinimuoto, mikä vihjaa, että kääntimet ovat saattaneet tunnistaa naissukupuolista henkilöä edustavan erisnimen. Kummassakin käännöksessä on mahdollista, että kääntimet ovat tunnistaneet myös Anna-Maijan feminiinierisnimeksi ja yhdistäneet pronomini viitteet häneen, mikä saattaa selittää kääntimien valintaa käyttää feminiinimuotoisia hän-pronomeja. DL:n käännös on kaikkiaan johdonmukaisempi, sillä kaikki hän-pronominin on käännetty feminiiniksi, eli ne edustavat samaa sukupuolta.

- (3) Anna-Maijan vihan ja halveksunnan vääntämät kasvot, *iha hyvä mielikuvitus*, koskaan toiste Anna-Maija ei sanoisi, että **hän** olisi hyvä missään, eikä A muistanut sanoiko **hän** jotain, kun Anna-Maija tivasi **häneltä** selitystä, muisti vain Anna-Maijan tunkemassa, *uskomattoman röyhkeää*, eikä siinä ollut mitään järkeä, miksi A olisi valehdellut päiväkirjalleen, ei missään ollut järkeä, hän oli *hullu ja valehteli*. [– –] *Sä olit ihan kuset housuis*, Monika sanoi ohi mennessään ja nauroi, yksi räikeän irrallinen yksityiskohta muiden räikeän irrallisten yksityiskohtien joukossa, ja A oli tukehtumaisillaan eikä voinut sanoa takaisin, **hän** vihasi Monikaa, vihasi niin että olisi halunnut tappaa, joskin myöhemmin ymmärsi, että iva saattoi olla Monikan yritystä kerätä itsensä takaisin jonkinlaiseksi yksilönkaltaiseksi. (Rauma, 2022, 250–251.)

Anna-Maijas Gesicht verzerrt vor Wut und Verachtung, wirklich gute Vorstellungskraft, nie wieder würde Anna-Maija sagen, dass **sie** in irgendetwas gut sei, und A erinnerte sich nicht. Hat **sie** etwas gesagt, als Anna-Maija eine Erklärung von **ihr** verlangte, nur **sie** Ich erinnerte mich, wie Anna-Maija herumstocherte, unglaublich frech und es machte keinen Sinn, warum A sein Tagebuch angelogen hatte, nichts ergab einen Sinn, **er** war verrückt und hat gelogen. [– –] „Du hast dir wirklich in die Hose gemacht“, sagte Monika im Vorbeigehen und lachte, ein offensichtlich irrelevantes Detail unter anderen offensichtlich irrelevanten Details, und A war kurz davor zu ersticken und konnte es nicht erwidern, **er** hasste Monika, obwohl **er** sie bis zum Tode hasste Später wurde ihm klar, dass „Iva“ vielleicht Monikas Versuch gewesen sein könnte, sich wieder zu einer Art Individuum zu entwickeln. (GK)

Anna-Maijas Gesicht verzerrte sich vor Wut und Verachtung, eine gute Vorstellungskraft, nie wieder würde Anna-Maija sagen, dass **sie** in irgendetwas gut war, und A konnte sich nicht erinnern, ob **sie** etwas gesagt hatte, als Anna-Maija **sie** um eine Erklärung bat, **sie** erinnerte sich nur daran, dass Anna-Maija **sie** schubste, unglaublich arrogant, und es machte keinen Sinn, warum sollte A ihr Tagebuch anlügen, nichts machte Sinn, **sie** war verrückt und **sie** log. [– –] Du hast dir total in die Hose gemacht, sagte Monika im Vorbeigehen und lachte, ein eklatant irrelevantes Detail unter anderen eklatant irrelevanten Details, und A erstickte und konnte nichts erwidern, **sie** hasste Monika, hasste **sie** so sehr, dass **sie** sie umbringen wollte, obwohl **ihr** später klar wurde, dass der Zauberspruch Monikas Versuch gewesen sein könnte, sich wieder als eine Art Individuum zusammenzusetzen. (DL)

Esimerkissä 4 päähenkilö kuvailee, miten jokin on iskenyt häntä poskiluuhun, ja epäilee, että se on mahdollisesti hän itse.

- (4) Oli mielikuva Joonasta, Samista ja Mikosta huhuilemassa kuin pöllöt kolmikerroksisen hirsituvan portailla. Oli mielikuva polvista, jotka olivat mudassa, ja Mikon Nokia-kännykästä, jonka näyttö hohti puoli neljää aamuyöllä, eikä A tiennyt, mihin tunnit olivat kadonneet ja miksi hänen rystysiinsä sattui, jokin oli iskenyt **häntä** poskiluuhun, todennäköisesti **hän** itse. (Rauma, 2022, 312–313.)

Es gab ein Bild von Joonas, Sam und Miko, die wie Eulen auf der Treppe eines dreistöckigen Blockhauses johlten. Da war ein Bild von Knien, die im Schlamm lagen, und Mikos Nokia-Handy, dessen Bildschirm um halb fünf Uhr morgens leuchtete, und A wusste nicht, wo die Stunden geblieben waren und warum seine Knöchel schmerzten, etwas hatte **ihn** getroffen im Wangenknochen, wahrscheinlich **er** selbst. (GK)

Da war das Bild von Jonah, Sam und Mikko, die wie Eulen auf der Treppe einer dreistöckigen Blockhütte heulten. Da war das Bild von Knien im Schlamm und Mikkos Nokia-Handy, dessen Display um halb vier Uhr morgens leuchtete, und A wusste nicht, wo die Stunden geblieben waren und warum seine Knöchel schmerzten, irgendetwas hatte **ihn** am Wangenknochen getroffen, wahrscheinlich **er** selbst. (DL)

Sekä GK:n että DL:n käänöksissä molemmat päähenkilö A:han viittaavat hän-pronominin on käännetty johdonmukaisesti maskuliinimuodoilla. Huomioon on otettava, että katkelmassa

mainitaan kolme suomenkielistä perinteisesti maskuliiniin viittaavaa etunimeä (Joona, Sami ja Mikko), mikä on saattanut vaikuttaa käänntien maskuliinijohtoisin valintoihin.

Luonnollisesti myöskään geneerisen maskuliinin mahdollista vaikutusta ei voi sulkea täysin pois: kääntimien ensisijainen valinta saattaa kontekstista riippumatta olla joka tapauksessa maskuliinimuoto. Kuitenkin, koska tässä tekstikatkelmassa lyömiseen yhdistyy mieheen viittaavia pronomineja, voi tekstiainesta pitää sukupuolistereotyypisesti käännettynä.

Alla olevassa esimerkissä 5 päähenkilö kuvailee aggressiivisia tunteitaan sekä väkivaltaisia aikeitaan Ira-nimistä henkilöahmoa kohtaan. Päähenkilö fantasioi väkivallasta ja puhuu halusta lyödä, tappaa ja tulla tapetuksi, sekä siitä, kuinka Ira on pettänyt hänet. Katkelman lopussa väkivalta ilmentyy fyysisenä, kun päähenkilö ottaa Iraa ranteesta kiinni ja vääntää.

- (5) **Hän** astui lähemmäs tärisevin reisin ja tunsi sisimmässään kytevän halun romahtaa asfalttiin, romahtaa lyömään, tappamaan ja tulemaan tapetuksi. HiekoitusSORA nirskui Nordinin kumisaappaiden alla, ja A oli vähällä liukastua maassa kiiltävään kiskoon. **Hän** puuskutti, aisti hahmon jännityksen, ja halusi heittäytyä kiinni sen lihaan. [– –] **Hän** kompuroi kohti, näki vaaleanpunaiset lenkkarit hohtamassa mustan keskeltä, ja silloin kuin taiottuna, Ira lehahti auton valokeilaan hengästyksissään ja silmiään räpytellen, koiperhonen, A sanoi. **Hän** kääntyi, kutsui Iraa hulluksi, ja jo hoiperrellessään tämän luokse tiesi, että löisi, niin kuin oli aina haaveillut lyövänsä Iraa, Iraa joka kerta, kun oli heijannut jossain keittiönurkassa ja ulvonut ja yrittänyt hakata riivauksen itsestään irti, sillä myös Ira oli pettänyt **hänet**, pettänyt sinä päivänä, kun tämä oli ilmestynyt tyhjään pulpettiin hänen viereensä niin, että kuka tahansa saattoi katsoa ja todeta heidät samanlaisiksi, 11-vuotiaiksi ja avuttomiksi Anna-Maijan alla, avuttomiksi kaikkien niiden lasten ja aikaihminen alla, ja joka kerta kun **hän** katsoi Iraa, **hän** näki oman läpikotaisen avuttomuutensa. Mieluummin **hän** kuolisi kuin kokisi sen jälleen, että ne satuttaisivat ja nöyryyttäisivät **häntä**. **Hän** tarttui Iraa ranteesta ja väänsi. (Rauma, 2022, 366–367.)

Er trat näher an einen zitternden Reis heran und verspürte ein brennendes Verlangen in ihm, auf dem Asphalt zusammenzubrechen, zusammenzubrechen, um zu schlagen, zu töten und getötet zu werden. Der Sandkies knirschte unter Nordin's Gummistiefeln und A wäre beinahe auf der glänzenden Schiene am Boden ausgerutscht. **Er** keuchte, spürte die Anspannung der Gestalt und wollte sich am liebsten gegen ihr Fleisch werfen. [– –] **Er** stolperte darauf zu, sah die rosafarbenen Turnschuhe mitten im Schwarz glänzen, und dann starrte Ira wie von Zauberhand keuchend und blinzelnd in den Scheinwerfer des Autos, eine Motte, sagte A. **Er** drehte sich um, nannte Ira verrückt, und schon während **er** zu **ihm** hinhumpelte, wusste **er**, dass **er** zuschlagen würde, genau wie **er** immer davon geträumt hatte, Ira zu schlagen, Ira jedes Mal, wenn **er** in irgendeiner Ecke der Küche nachgedacht hatte und heulte und versuchte zu schlagen den Dämon aus sich selbst, denn auch Ira hatte **ihn** verraten, betrogen, an dem Tag, an dem **sie** auf dem leeren Schreibtisch neben **ihm** aufgetaucht war, damit jeder hinschauen und sehen konnte, dass sie dieselben waren, 11 Jahre alt und hilflos unter Anna-Maija, hilflos unter all diesen Kindern und Menschen der damaligen Zeit, und jedes Mal, wenn **er** Ira ansah, sah **er** seine

eigene tiefe Hilflosigkeit. **Er** würde lieber sterben, als dass sie **ihn** erneut verletzen und demütigen würden. **Er** packte Ira am Handgelenk und drehte **ihn**. (GK)

Er trat mit zitternden Schenkeln näher und spürte ein brennendes Verlangen in sich, auf dem Asphalt zusammenzubrechen, zusammenzubrechen, um zu schlagen, zu töten, getötet zu werden. Die Sandbank knarrte unter Nordins Gummistiefeln, und A wäre beinahe auf dem glänzenden Geländer am Boden ausgerutscht. **Er** keuchte, spürte die Spannung in der Gestalt und wollte sich in ihr Fleisch stürzen. [– –] **Er** stolperte darauf zu, sah die rosafarbenen Turnschuhe in der Schwärze schimmern, und dann, wie gebeugt, flatterte Ira in den Scheinwerfer des Autos, keuchend und blinzeln, eine Motte, sagte A. **Er** drehte sich um, nannte Ira verrückt, und selbst als **er** zu **ihr** hinüberging, wusste **er**, dass **er** **sie** schlagen würde, so wie **er** immer davon geträumt hatte, Ira zu schlagen, Ira jedes Mal, wenn **er** sich irgendwo in der Küchenecke besonnen hatte und heulte und versuchte, die Besessenheit aus sich herauszuprügeln, weil Ira **ihn** auch betrogen hatte, betrogen an diesem Tag, als **sie** auf dem leeren Tresen neben **ihm** aufgetaucht war, so dass jeder sie ansehen konnte und sah, dass sie gleich waren, elf Jahre alt und hilflos unter Anna-Maija, hilflos unter all den Kindern und Echos, und jedes Mal, wenn **er** Ira ansah, sah **er** seine eigene Hilflosigkeit durch und durch. **Sie** würde lieber sterben, als das noch einmal durchzumachen, von ihnen verletzt und gedemütigt zu werden. **Er** packte Ira am Handgelenk und drehte sich. (DL)

GK on kääntänyt yhtä pronominia lukuun ottamatta kaikki hän-pronominin

maskuliinimuodolla, DL:n käännöksessä puolestaan feminiinimuotoja on useampi.

Kummankin käännöksen feminiiniksi käännetyt pronominit viittaavat lähtötekstissä Iraan (poikkeuksena DL:n virke ”[s]ie würde lieber sterben...”, jossa viitataan tarinan kertojaan), mikä antaa viitteitä siitä, että kääntimet (lähinnä DL) ovat mahdollisesti oikeellisesti tulkinneet Iran naispuoliseksi erisnimeksi juuri lähtötekstin edustamassa kieliympäristössä, eli suomen kielessä. Yksiselitteisenä totuutena ei kuitenkaan voi pitää, että käännin on tarkoituksella osannut identifioida Iran juuri feminiiniksi, sillä kyseinen etunimi voi kielestä ja kulttuurista riippuen edustaa sekä nais- että miespuolista henkilöä. Esimerkiksi Venäjällä ja Suomessa Ira on naispuolinen erisnimi, Yhdysvalloissa miespuolinen (Hanks ym., 2006). Huomionarvoista on, että useissa muissa aineiston sisältämissä DL:n käännöksissä Iraan viitataan maskuliinimuodoilla, mikä myös implikoi, ettei käännin luotettavasti yhdistä erisnimiä oikeaan sukupuoleen. Alla olevassa esimerkissä 6 Iraan puolestaan viitataan maskuliinimuotoisella relatiivipronominilla¹¹:

¹¹ Relatiivipronominin eivät varsinaisesti ole tämän tutkimuksen kohteena, mutta niidenkin tarkastelu suhteessa persoonapronomineihin antaa hyödyllistä tietoa konekääntimien tendensseistä määritellä aineistossa esiintyvien henkilöiden sukupuolia.

(6) – – samea pyörre, jonka reunalla Ira kieppui vainajan vaaleana, Ira, joka niin ikään oli juuri täyttänyt 12 vuotta – – (Rauma, 2022, 250–251.)

– – ein dunstiger Strudel, an dessen Rand Ira in einer Totenbleiche herumwirbelte, Ira, **der** auch gerade zwölf geworden war – – (DL)

Esimerkissä 5 GK on käyttänyt feminiiniä vain yhdessä virkkeessä: ”...auch Ira hatte ihn verraten, betrogen, an dem Tag, an dem **sie** auf dem leeren Schreibtisch neben ihm aufgetaucht war...”. Muissa Iraan viittaavissa kohdissa sukupuoliviite on kuitenkin maskuliini: ”... schon während er zu **ihm** hinhumpelte...”, ”[e]r packte Ira am Handgelenk und drehte **ihn**¹².”, eli on mahdollista, ettei GK joko todellisuudessa tunnista Iraa feminiinierisnimeksi, tai sitten se ei hahmota oikein virkkeidenvälisiä viittaussuhteita. DL:n feminiiniviitteet tulevat ilmi sekä samassa virkkeessä, jossa GK käyttää feminiiniviitettä, että virkkeissä, joissa kuvataan väkivallan kohteena olemista tai kuolemista: ”... als er zu **ih**r hinüberging, wusste er, dass er **sie** schlagen würde...”, ”[s]**ie** würde lieber sterben...”. Käännösten pääasiallinen maskuliinimuodon suosiminen voi johtua geneerisen maskuliinin vaikutuksesta, mutta mielenkiintoista on, että DL:n käännöksessä väkivallan suorittajana on miessukupuoli, väkivallan kohteena puolestaan naissukupuoli. Koska miehen tekijyys korostuu tässä asiayhteydessä, käännöstä voi luonnehtia sukupuolistereotyyppiseksi. Esimerkin toiseksi viimeisessä virkkeessä kertoja toivoo jopa kuolemaa ainaisen nöyryytyksen sijaan, ja siihen on DL:n käännöksessä maskuliinimuotojen hallitsevasta määrästä huolimatta valikoitunut feminiinipronomini, eli nainen esitetään uhrina paitsi lyömisen, myös satuttamisen ja nöyryyttämisen kohteena. Tätä seuraavassa virkkeessä pronominin muoto vaihtuukin jälleen maskuliiniksi, vaikka mikään tekstissä ei indikoi, että pronominin viite vaihtuisi.

Esimerkki 7 on jatkumoa esimerkissä 5 kuvatulle tapahtumille: tässä tekstikatkelmassa väkivalta konkretisoituu päähenkilön lyödessä Iraa.

(7) ”Sattuu...” Ira uikutti.

”Luuletsä et sä oot ainoo? Luuletsä et mä en tienny miten siin käy jos ne näkee ees vilauksen kivusta”, A huusi ja hakkasi Iraa auton penkkiä vasten. **Hän** löi. Vuoroin Iraa, vuoroin itseään. ”Pahin tulee ku on heikko. Pahin tulee ku pyytää apuu... Ne iskee kahta lujemmin, itekin sanoit. – –” (Rauma, 2022, 368.)

¹² Maskuliinin akkusatiivimuoto *ihn* ei tässä tapauksessa voi viitata sanaan *Handgelenk*, sillä se on suvultaan neutri (*das*): oikea akkusatiivimuotoinen pronomini olisi tässä tapauksessa *es*.

„Es tut weh...“ Ira seufzte.

„Du denkst, du bist nicht der Einzige? „Du denkst, ich weiß nicht, wie es sein wird, wenn du sie vor Schmerz siehst“, schrie A und schlug Ira gegen den Autositz. **Er** schlug. Ich wechselte mich mit Ira ab, wechselte mich mit mir selbst ab. „Das Schlimmste kommt, wenn man schwach ist. Das Schlimmste ist, um Hilfe zu bitten ... Sie haben zwei härter getroffen, wie Sie sagten. – –“ (GK)

"Es tut weh...", wimmerte Ira.

"Glaubst du, du bist der Einzige? Glaubst du, ich wüsste nicht, was passiert, wenn sie auch nur einen Hauch von Schmerz sehen?", schrie A und schlug Ira gegen den Autositz. **Er** schlug **sie**. Manchmal Ira, manchmal sich selbst. "Das Schlimmste kommt, wenn du schwach bist. Das Schlimmste kommt, wenn du um Hilfe bittest... Sie schlagen härter zu als du, das hast du selbst gesagt. – –" (DL)

GK on kääntänyt virkkeen ”Hän löi.” yksiselitteisesti maskuliinilla ”**Er** schlug.”, ja lähtötekstin tavoin kohdetekstissä ei ole mainittu lyömisen kohdetta. Mielenkiintoista on, että DL on lisännyt käännökseen kohteeksi hän-pronominin feminiinimuodossa, kun taas lyömisen suorittaja on GK:n käännöksen tavoin maskuliinimuodossa. DL:n käännöksessä edellisen esimerkin tapaan väkivallan suorittaja on siis miespuolinen, väkivallan kohde naispuolinen.

Kummankin käännöksen maskuliinin valinta voi jälleen selittyä geneerisellä käytöllä, ja DL:n feminiiniviite voi periaatteessa selittyä sillä, että käännin on asiayhteydestä tunnistanut Iran lyömisen kohteeksi ja nimen perusteella naispuoliseksi henkilöksi. Edellä kuitenkin todettiin, ettei kääntimien kykyyn tunnistaa sukupuolia erisnimien perusteella voi luottaa (etenkään tässä tapauksessa, jossa Ira on unisex-nimeksi luokiteltava), joten ei ole todennäköistä, että feminiinipronomini on valittu Iran mukaan. DL:llä on siis tässäkin käännöksessä taipumus esittää nainen väkivallan kohteena, vaikka siitä ei ole selviä viitteitä edes lähtötekstissä. Sekä GK:n että DL:n käännöksiä voi pitää sukupuolistereotyyppisinä, sillä kummassakin väkivallanteon suorittajana on maskuliini.

6.2.2 Akateemisuus, matemaattisuus, luonnontieteet

Lahjakuus matematiikassa, luonnontieteissä ja yleisesti akateemisilla aloilla yhdistetään tyypillisesti todennäköisemmin miehiin kuin naisiin (esim. Nosek ym., 2002, 45; Leslie ym., 2015, 262). Aineistossa on kaksi katkelmaa, jotka viittaavat akateemisuuteen ja luonnontieteisiin.

Esimerkissä 8 tuodaan ilmi päähenkilön kytköstä akateemiseen maailmaan, eli poliittisen historian opiskelua yliopistossa.

- (8) Saattoi olla Tuomaanpuiston jättimäisten tsaarinpoppelien, lehmusten, vuorijalavien ja saarnien syytä, että A oli päätyntyn opiskelemaan pääaineenaan juuri poliittista historiaa. [– –] A oli hakenut, päässyt ja jos **hän** vain olisi noudattanut professori Soikkasen neuvoja, hän olisi juuri aloitellut työpäiväänsä laitoksella, sen sijaan että polki ohi kasarmin ja ohi Educariumin ja Publicumin tiedekuntatalojen, jotka vielä vuonna 2003 A:n aloittaessa yliopisto-opintojaan olivat näyttäneet vastavalmistuneita ja hienoilta mutta joiden olemukseen oli vähitellen pinttynyt nuhrisuus ja ankeus, ikään kuin sama menetettyjen mahdollisuuksien happosade olisi syövyttänyt niin rakennuksia kuin **häntä**. [– –] A sanoi vastaanottaneensa opiskelupaikkansa päättäväisen optimismin vallassa, varmana siitä, että poliittinen historia auttaisi **häntä** saamaan otteen jostain, mikä tuntui hajoavan hänen ympärillään. (Rauma, 2022, 56–57.)

Möglicherweise waren es die riesigen Pappeln, Linden, Bergulmen und Eschen in Tuomaanpuisto gewesen, die A dazu veranlassten, politische Geschichte als Hauptfach zu studieren. [– –] A hatte sich beworben, war eingestiegen, und wenn er nur dem Rat von Professor Soikkanen gefolgt wäre, hätte **er** einfach seinen Arbeitstag in der Abteilung begonnen, anstatt an den Kasernen und an den Fakultätsgebäuden Educarium und Publicum vorbei zu radeln, was sogar im Jahr 2003 der Fall war A begann sein Universitätsstudium, hatte wie ein frischgebackener Absolvent ausgesehen und war in Ordnung, aber sein Wesen war nach und nach eintönig und trostlos geworden, als hätte derselbe saure Regen verpasster Gelegenheiten sowohl die Gebäude als auch **ihn** korrodiert. [– –] A sagte, **er** habe seinen Studienplatz mit entschlossenem Optimismus angenommen, überzeugt davon, dass die politische Geschichte **ihm** helfen würde, etwas in den Griff zu bekommen, das um **ihn** herum auseinanderzufallen schien. (GK)

Vielleicht waren es die riesigen zaristischen Pappeln, die Linden, die Bergpavillons und die Predigten im Tuomas-Park, die A dazu brachten, Politikgeschichte als Hauptfach zu wählen. [– –] A hatte sich beworben, war angenommen worden, und wenn **er** nur Professor Soikkanens Rat befolgt hätte, hätte **er** seinen Tag einfach im Fachbereich begonnen, anstatt an den Kasernen und den Fakultätsgebäuden des Educarium und Publicum vorbeizuradeln, die noch neu und schön ausgesehen hatten, als A 2003 sein Studium begann, deren Erscheinungsbild aber allmählich schal und blutarm geworden war, als hätte der gleiche saure Regen verpasster Chancen sowohl die Gebäude als auch **ihn** selbst zersetzt. [– –] A sagte, **er** habe seinen Studienplatz mit entschlossenem Optimismus angenommen, in der Gewissheit, dass die politische Geschichte **ihm** helfen würde, etwas in den Griff zu bekommen, das sich um **ihn** herum aufzulösen drohte. (DL)

Molempien kääntimien tuottamissa käännöksissä kaikki sukupuoliviitteet ovat maskuliinimuotoisia. Miessukupuoli on tämän tekstikatkelman käännöksessä ensisijainen vaihtoehto, eikä mikään elementti katkelman konteksteissa aiheuta sukupuoliviitteen vaihtumista feminiiniksi kesken tekstin. Mikään tietty tekstin elementti ei myöskään viittaa

eksplisiittisesti miessukupuoleen semantiikan tasolla, eli käytännössä feminiinipronominit sopisivat käännökseen aivan yhtä hyvin. Akateemiseen maailmaan liittyvä sanasto, eli *professori, poliittisen historian opiskelu* sekä *yliopisto-opinnot*, voivat potentiaalisesti saada kääntimet tuottamaan maskuliiniviitteitä siksi, että näitä ominaisuuksia voi stereotyyppisesti pitää miehiin liittyvinä. Vaikka maskuliinimuodot saattavat aiheutua puhtaasti maskuliinin geneerisen käytön vaikutuksesta, sekä GK:n että DL:n käännöstuloksia voi naissukupuolen puuttumisen vuoksi pitää sukupuolistereotyyppisinä.

Esimerkissä 9 päähenkilö mainitsee yrittäneensä mitata joen virtausnopeutta fysiikantunnin tehtävää varten, eli tekstikatkelmassa on viite perinteisesti miehiin yhdistettävään luonnontieteeseen.

- (9) A oli toivonut sen selvittävän päätään, mutta ei se selvittänyt, sekoitti vain entisestään, ja lipuessaan joen yli **hän** muisti miten oli kerran förin tuntumassa yrittänyt mitata joen virtausnopeutta. **Hän** oli saanut sen tehtäväksi lukion fysiikantunnilla ja epäonnistunut, sillä vesi ei kerta kaikkiaan suostunut liikkumaan kaupungin läpi kohti merta, sen sijaan valkoinen koho puski päättäväisesti yläjuoksulle, ja sinne **hänenkin** kai olisi pitänyt suunnata, A sanoi, kohti alkulähdettä, jollaista ei ollut, koska Turussa edes joki ei suostunut kulkemaan kuten piti. (Rauma, 2022, 79–80.)

A hatte gehofft, dass es **ihm** den Kopf frei machen würde, doch das geschah nicht, es verwirrte **ihn** nur noch mehr, und während **er** über den Fluss flog, erinnerte **er** sich daran, wie **er** einmal versucht hatte, die Fließgeschwindigkeit des Flusses in der Nähe von För zu messen. Man hatte **ihn** im Physikunterricht dazu aufgefordert und scheiterte daran, weil das Wasser sich nicht durch die Stadt in Richtung Meer bewegen wollte, sondern die weiße Dünung entschlossen stromaufwärts drängte, und ich schätze, **er** hätte auch dorthin gehen sollen, sagte A, in Richtung der Quelle, die es in Turku nicht gab, selbst der Fluss wollte nicht so fließen, wie er sollte. (GK)

A hatte gehofft, sie würde seinen Kopf frei machen, aber das tat sie nicht, sie verwirrte ihn nur noch mehr, und während **er** über den Fluss glitt, erinnerte **er** sich daran, wie **er** einmal versucht hatte, die Geschwindigkeit des Flusses in der Nähe der Furt zu messen. **Er** hatte die Aufgabe im Physikunterricht in der Schule bekommen und war gescheitert, denn das Wasser weigerte sich einfach, sich durch die Stadt in Richtung Meer zu bewegen, stattdessen schob sich die weiße Dünung zielstrebig flussaufwärts, und dorthin hätte **er** wohl gehen sollen, sagte A, zur Quelle, die es nicht gab, denn auch in Turku weigerte sich der Fluss, so zu fließen, wie er sollte. (DL)

Edellisen esimerkin tapaan myös tämän tekstikatkelman käännöksessä molemmat kääntimet nojaavat johdonmukaisesti pelkästään miessukupuolen käyttöön, eli kohdetekstin voi katsoa ilmentävän sukupuolistereotyyppiä, jonka mukaan miehet liitetään naisia useammin luonnontieteisiin.

6.2.3 Tunteiden ilmaisu

Tyypillisesti naisten uskotaan paitsi kokevan enemmän ja vahvemmin tunteita, myös olevan kyvykkäämpiä niiden ilmaisussa miehiin verrattuna (Fabes & Martin, 1991, 532). Esimerkissä 10 rehtori kertoo koulussa päähenkilö A:n luokalle, kuinka heidän opettajansa entinen aviomies on ampunut itsensä, eikä opettaja ole tulossa hetkeen töihin. Päähenkilö suhtautuu tietoon varsin tunteettomasti.

- (10) Rehtori väännyli lyhyeltä jalaltaan toiselle, sitten asettui ja sanoi, että Anna-Maijan entinen aviopuoliso oli kuollut, **tämä** oli tehnyt itsemurhan, eikä Anna-Maija tulisi muutaman päivään kouluun. He olivat hiljaa. *Se ampu itteään päähän*, rehtori sanoi. *Se oli yksin sen kotona ja ampu itensä*. A yritti kaivella sisältään järkytystä, mutta **hänestä** ei tuntunut mitään. **Hän** katsoi Emmi-Sofiaa ja Terhiä, jotka tuijottivat rehtoria yhtä lailla tylsästi. Iraa, joka vain lojui. Ehkä rehtorilla oli tarve jakaa oma shokkinsa tai ehkä ne olivat Anna-Maijan kanssa päättäneet, että asioista puhuttaisiin niiden oikeilla nimillä. Ihan tosissaan, A sanoi, ne eivät kyenneet pitämään heille asiallista seksivalistusta mutta kertoivat kyllä, millä menetelmällä Anna-Maijan ex-mies oli surmannut itsensä, sellaista se oli 1990-luvulla ja Kaarinassa. (Rauma, 2022, 268–269.)

Der Schulleiter wechselte von einem kurzen Bein auf das andere, setzte sich dann hin und sagte, dass Anna-Maijas Ex-Mann gestorben sei, **er** Selbstmord begangen habe und Anna-Maija in ein paar Tagen nicht zur Schule kommen würde. Sie schwiegen. **Es** schießt sich selbst in den Kopf, sagte der Direktor. **Es** war allein in seinem Haus und erschoss sich. A versuchte erschrocken zu graben, aber **er** spürte nichts. **Er** blickte Emmi-Sofia und Terhi an, die den Schulleiter gleichermaßen gelangweilt anstarrten. Iraa, der nur faulenzte. Vielleicht musste der Direktor seinen eigenen Schock zum Ausdruck bringen, oder vielleicht hatten sie und Anna-Maija beschlossen, mit ihrem richtigen Namen über die Dinge zu sprechen. Im Ernst, sagte A, sie könnten ihnen keine relevante Sexualaufklärung vermitteln, aber sie hätten ihnen gesagt, mit welcher Methode Anna-Maijas Ex-Mann sich das Leben genommen habe, so sei es in den 1990er-Jahren und in Kaarina gewesen. (GK)

Der Schulleiter drehte sein kurzes Bein zur Seite, stand auf und sagte, dass Anna-Maijas Ex-Mann gestorben sei, dass **er** Selbstmord begangen habe, dass Anna-Maija ein paar Tage lang nicht in die Schule kommen würde. Sie waren still. **Er** habe sich in den Kopf geschossen, sagte der Schulleiter. **Sie** war allein in ihrer Wohnung und hat sich erschossen. A versuchte, den Schock in **ihr** zu verdrängen, aber **sie** spürte nichts. **Er** sah Emmi-Sofia und Terh an, die den Schulleiter ebenso gelangweilt anstarrten. Ira, der nur herumlungerte. Vielleicht musste der Schulleiter seinen eigenen Schock teilen, oder er und Anna-Maija hatten beschlossen, die Dinge beim richtigen Namen zu nennen. Im Ernst, sagte A, sie konnten ihnen keinen richtigen Sexualkundeunterricht geben, aber sie erzählten ihnen die Methode, mit der sich Anna-Maijas Ex-Mann umgebracht hatte, so war es in den 1990er Jahren und in Kaarina. (DL)

Käännökset eroavat toisistaan persoonapronominien kääntämisen osalta. GK nojaa käännöksessään maskuliinimuotoisten sekä neutrimuotoisten persoonapronominien käyttöön, DL puolestaan on kääntänyt pronomineja sekä maskuliini- että feminiinimuodoilla. GK:n käännöksen neutrisukuisen es-pronominin käyttö selittynee lähtötekstin ihmiseen viittaavilla se-pronomeilla, jotka on tässä tapauksessa käännetty kirjaimellisesti saksassa sukupuolta ilmentämättömiksi es-pronomeiksi: toisaalta DL on oikeellisesti kääntänyt ne ihmisviitteisiksi sukupuolta ilmentävillä hän-persoonapronomeilla (ensimmäisessä virkkeessä maskuliinimuoto, seuraavassa kuitenkin feminiinimuoto). Lähtötekstissä esiintyy lisäksi entiseen aviopuolisoön viittaava tämä-demonstratiivipronomini, jonka molemmat kääntimet ovat oikeellisesti yhdistäneet ihmiseen ja kääntäneet sen maskuliinimuotoiseksi hän-persoonapronominiksi.¹³

Toisin kuin GK:n tuottamassa käännöksessä, DL:n käännöksessä naissukupuoli on edustettuna feminiinimuotojen kautta. DL käyttää feminiinimuotoa kolmessa pronominessa keskellä tekstiä: ”**Sie** war allein in ihrer Wohnung und hat sich erschossen. A versuchte, den Schock in **ihr** zu verdrängen, aber **sie** spürte nichts.” Näitä virkkeitä edeltävässä tekstissä hän-pronominin viittaavat Anna-Maijan miespuoliseen ex-aviopuolisoön, ja ovat oikeellisesti käännetty miessukupuoleen viittaaviksi. Vaikka juuri edeltävässä virkkeessä mainitaan miehen ampuneen itseään päähän, vaihtaa DL sukupuolen feminiiniksi virkkeessä, jossa puhutaan yksin kotona olemisesta ja mainitaan itsensä ampuminen uudelleen. Käännin jatkaa feminiinimuodon käyttöä järkytyksen tukahduttamisen ja tunteettomuuden kokemuksen yhteydessä, mutta vaihtaa persoonapronominin jälleen maskuliiniksi tekstikatkelman loppuun. Tekstikatkelman lopussa mainitaan eksplisiittisesti miesviite, Anna-Maijan ex-mies, mikä saattaa ohjata kääntimien valintoja pronominin valinnassa.

Koska sekä alhaisempi kyky kokea erilaisia tunteita että ilmaista niitä liitetään yleensä miessukupuoleen, GK:n maskuliinipronominivalinnat tunteettomuuden asiayhteydessä näennäisesti edustavat tätä stereotypiaa vahvemmin. Täysin ei voi myöskään poissulkea vaihtoehtoa, jossa tuntemiseen liittyvä verbi *spüren* on itsessään kontekstin tasolla aiheuttanut naisviitteiden käytön puolestaan DL:n käännöksessä, jolloin DL:n käännöstä voisi oikeastaan pitää naisstereotyypisenä.

¹³ Se- ja tämä-pronominien kääntämistä ihmisviitteisiksi yksikön kolmannen persoonan pronomineiksi selittävät pronominin käytön eroavaisuudet suomen ja saksan kielessä. Suomen kielessä ihmistarkoitteisiin voi viitata demonstratiivipronomeilla *tämä* ja *nämä* tai puhekielessä pronominilla *se* (VISK § 1432).

6.3 Feminiinistereotypiat

Konekääntimien tuottamien käännösten tarkastelussa feminiiniksi käännettyjen hän-pronominien esiintymiä voi pitää jokseenkin luotettavampina sukupuolistereotyyppien vaikutuksen arviointiin, koska feminiinipronominia ei tyypillisesti käytetä maskuliinin tavoin yleistämään kaikkia tai ei-tiedossa olevia sukupuolia. Aineisto tarjoaa naisiin liitettävien stereotyyppien osalta enimmäkseen tunteellisuuteen, erityisesti itkemiseen liittyvää tekstiainesta. Useissa käänöksissä on yhteisenä piirteenä ensisijainen ja hallitseva maskuliinimuodon käyttö, mutta ensimmäisen naissukupuoleen liitettävän stereotypian kohdalla muoto vaihtuukin yllättäen feminiiniksi, ja myöhemmässä tekstissä mahdollisesti jälleen maskuliiniksi.

6.3.1 Perhe-elämä

Vanhanaikaisessa sukupuolihierarkiassa naiset ovat perinteisesti olleet vastuussa kodista ja lastenhoidosta, miehet vastaavasti työssäkäynnistä ja perheen elättämisestä, ja tämä sosiaalisten roolien jaottelu on ohjannut stereotyyppien kehittymistä tähän päivään asti. Aineistossa on yksi esimerkki, joka sisältää suoran viitteen lasten kasvatukseen ja sitä kautta naisen perinteiseen rooliin perheen ja kodin ensisijaisena hoitajana.

Esimerkissä 11 kuvataan, kuinka päähenkilö lukee kirjaa, jossa puhutaan lasten oikeanlaisesta käsittelystä ja rajojen asettamisesta. Lähtötekstissä on kaksi virkettä, jotka sisältävät suoran viitteen lasten kasvatukseen.

- (11) Mikä riemastuttava ajatus, että **hän** voisi noin vain ottaa hyllystä kirjan ja lukea, mitä aikuiset heistä sanoivat, voisi vakoilla. **Hän** poimi kasan kirjoja, istuutui nojatuoliin ja alkoi selailta. **Hän** luki siitä, miten uhmakasta lasta voi käsitellä antamalla tämän tehdä näennäisiä valintoja. **Hän** luki lepsun kasvatuksen vaaroista, siitä, miten lapset pohjimmiltaan arvostavat *vahvoja rajoja*, kotiarestteja ja kontrollia, ja miten lasten *ei* tarkoittaa *kyllä*. **Hän** luki hormonien runtelemista murrosikäistä, joilla ei ollut oma minuutta vaan ainoastaan vertaisryhmän minuus toisin kuin aikuisilla, jotka olivat jo omasta mielestään sellaisen yläpuolella. (Rauma, 2022, 191.)

Was für ein aufregender Gedanke, dass **er** einfach ein Buch aus dem Regal nehmen und lesen könnte, was die Erwachsenen über sie sagten, spionieren könnten. **Er** nahm einen Stapel Bücher, setzte sich in einen Sessel und begann zu stöbern. **Er** las, wie man mit einem trotzigem Kind umgeht, indem man es vorgibt, Entscheidungen zu treffen. **Sie** las über die Gefahren einer faulen Erziehung, wie Kinder grundsätzlich Wert auf strenge Grenzen, Hausarrest und Kontrolle legen und dass das Nein von Kindern ja bedeutet. **Er** las von hormonell geschädigten Heranwachsenden, die keine eigene Minute, sondern

nur das Ego ihrer Peergroup hatten, im Gegensatz zu Erwachsenen, die ihrer eigenen Meinung nach bereits darüber standen. (GK)

Was für ein erheitender Gedanke, dass **sie** einfach ein Buch aus dem Regal nehmen und lesen könnte, was die Erwachsenen über sie sagten, spionieren könnte. **Er** nahm einen Stapel Bücher in die Hand, setzte sich in einen Sessel und begann zu schmökern. **Er** las darüber, wie man mit einem trotzigem Kind umgeht, indem man es scheinbare Entscheidungen treffen lässt. **Sie** las über die Gefahren einer laxen Erziehung, darüber, dass Kinder grundsätzlich starke Grenzen, häusliche Disziplin und Kontrolle schätzen, und darüber, dass Kinder nicht ja sagen wollen. **Sie** las über hormonegeplagte Jugendliche, die kein Selbst, sondern nur ein Gleichaltrigen-Ich haben, im Gegensatz zu Erwachsenen, die bereits über ein solches Selbst verfügen. (DL)

Esimerkin kummassakaan käänöksessä hän-pronominien määräytyminen ei ole johdonmukaista: vaikka kaikki lähtötekstin pronominit viittaavat päähenkilöön eikä tekstissä ole viitteitä siitä, että tilanteessa olisi useampia henkilöitä, kumpikin käännin kääntää osan pronomineista maskuliiniksi, osan feminiiniksi. GK:n käänöksessä kolme ensimmäistä pronominia ovat maskuliinimuodossa, mutta pronomini vaihtuu feminiiniksi virkkeessä, jossa kertoja lukee ”lepusun kasvatuksen vaaroista” ja rajojen asettamisesta lapselle kontrolloinnin ja kotiaarestien kautta. Pronomini vaihtuu jälleen maskuliiniksi seuraavassa virkkeessä, jossa kertoja lukee ”hormonien runtelemista murrosikäisistä”. DL:n käänöksessä puolestaan ensimmäinen hän-pronomini on feminiinimuodossa, kaksi seuraavaa GK:n käänöksen tavoin maskuliinimuodossa, ja viimeisiin virkkeisiin sukupuoli vaihtuu jälleen feminiiniksi. Pronominien käänökset kohdetekstien välillä eroavat siis esimerkin ensimmäisessä ja viimeisessä virkkeessä, joissa GK käyttää maskuliinimuotoa, DL feminiinimuotoa. Esimerkin ensimmäinen virke ei ainakaan näennäisesti sisällä mitään yleisesti vain toiseen sukupuoleen yhdistettävää sana-ainesta, joten sen käänöksiä ei voi luonnehtia sukupuolistereotyyppisiksi.

Käänöksissä yhteistä on kahden maskuliinimuodon lisäksi viimeiseen virkkeeseen valikoitunut feminiinimuoto. Ilmeistä on, että kyseisen virkkeen kontekstissa on jokin elementti, joka saa kääntimet vaihtamaan hän-pronominin naisviitteiseksi aiempien virkkeiden miesviitteiden sijaan: sanat ”kasvatus” ja ”lapset” saattavat kääntimien datassa yhdistyä stereotyyppisesti naissukupuoleen. Huomioitavaa kuitenkin on, että toisaalta edeltävässä virkkeessä uhmakkaan lapsen käsittelyyn ei yhdisty feminiinimuotoista pronominia. Feminiinimuotoista käänösratkaisua kasvatuksesta ja lapsista puhuttaessa voi pitää sukupuolistereotyyppisenä, mutta koko katkelman pronominin käänöksiä ei voi luonnehtia sukupuolistereotyyppisiksi, sillä pronominin käyttö ei muutoinkaan ole

johdonmukaista (ts. kääntimet eivät pitäydy vain yhdessä pronomiinissa, vaan käyttävät sekaisin maskuliinia ja feminiiniä).

6.3.2 Tunteellisuus

Luvussa 4 Sukupuolistereotyytiat todettiin, että naissukupuolta pidetään tyypillisesti tunteellisempänä sukupuolena. Tässä alaluvussa tarkastellaan, miten kääntimet kääntävät pronomineja tunteikkuuteen liittyvissä asiayhteyksissä. Aineistossa on kuusi esimerkkikatkelmaa, joissa ilmenee eksplisiittisesti tunteiden kokemista tai niiden näyttämistä.

- (12) Toki unettomuus oli itsessään piina, mutta enemmän **häntä** vaivasi tunne siitä, että väsymys naarasi esiin jotain, jonka olisi ollut syytä pysyä piilossa. Ei **hän** pelännyt olevansa huono opettaja, A sanoi, **hän** tiesi olevansa aivan yhtä keskinkertainen ja kyllästynyt kuin suurin osa muista. Eikä **hän** pelännyt murtuvansa luokkahuoneessa ja alkavansa itkeä. Mitä kyöneleisiin tuli, **hänen** kontrollinsa oli vedenpitävä. Mutta jos jotain tapahtuisi, A sanoi, ei hän tiennyt mitä, mutta jotain. (Rauma, 2022, 28.)

Sicher, die Schlaflosigkeit war eine Qual für sich, aber was **ihn** noch mehr störte, war das Gefühl, dass die Müdigkeit etwas zum Vorschein brachte, das hätte verborgen bleiben sollen. **Er** hatte keine Angst, ein schlechter Lehrer zu sein, sagte A, **er** wusste, dass **er** genauso mittelmäßig und gelangweilt war wie die meisten anderen. Und **er** hatte keine Angst davor, im Klassenzimmer zusammenzubrechen und zu weinen. Wenn es um die Tränen ging, war seine Kontrolle wasserdicht. Aber wenn etwas passierte, sagte A, wisse **er** nicht was, sondern etwas. (GK)

Sicher, die Schlaflosigkeit war an sich schon eine Qual, aber was **ihn** noch mehr beunruhigte, war das Gefühl, dass die Müdigkeit etwas zum Vorschein brachte, das eigentlich hätte verborgen bleiben müssen. **Er** habe keine Angst davor, ein schlechter Lehrer zu sein, sagte A. **Er** wusste, dass **er** genauso mittelmäßig und gelangweilt war wie die meisten anderen. Und **sie** hatte keine Angst davor, im Klassenzimmer zusammenzubrechen und zu weinen. Was die Tränen betraf, so hatte **sie** sie fest im Griff. Aber wenn etwas passierte, sagte A. **Er** wusste nicht, was, aber etwas. (DL)

Esimerkki 12 edustaa samaa tekstikatkelmaa kuin aiempi, luvussa 6.2.1 esitelty esimerkki 2, jossa huomion kohteena olivat pronominit väkivaltaisuuksien viittaavan tekstiaineksen ympärillä. Kyseisessä yhteydessä todettiin, että molemmat kääntimet ovat käyttäneet pääosin maskuliinimuotoja käänöksessä. Poikkeuksen tähän tekee DL:n käänös, jossa kaksi pronominia on käännetty feminiiniksi silloin, kun niihin liittyy itkemistä. DL on siis aloittanut kääntämään pronomineja maskuliinina, mutta vaihtanut feminiiniksi kohdassa ”[u]nd sie hatte keine Angst davor...” jatkaen feminiinillä myös seuraavassa virkkeessä ”[w]as die Tränen betraf...”. Pronomini kuitenkin vaihtuu takaisin maskuliiniksi kohdassa ”[e]r wusste nicht...”.

Tekstikatkelman kontekstista ei ole syytä olettaa, että hän-pronominin viite vaihtuisi kesken kaiken toiseen henkilöön, joten on mahdollista, että itkemiseen liittyvä tekstiaines on aktivoinut DL:n käännöksessä naisviitteen käytön. DL:n käännöksen feminiininä käännettyjä kohtia voi siis pitää sukupuolistereotyypisinä, sillä feminiinimuoto ilmenee vain kahdessa lauseessa, jotka tuovat ilmi, miten hän-kertoja meinaa purskahtaa itkuun.

Esimerkissä 13 kuvataan hän-kertojan, A:n, pohdintoja ja tunteuksia luokkaretkellä. GK:n ja DL:n käännökset eroavat hän-pronominien käännöksissä melko paljon toisistaan: GK:n käännöksessä hallitsevat maskuliinimuodot, DL:n käännöksessä puolestaan feminiinimuodot.

- (13) A oli varannut makuupussilleen paikan seinän vierestä läheltä ovea, ja kun **hän** lojui siellä jäykkänä ja unettomana, vihamielisten lasten ja vihamielisen aikuisen piirittämänä kuvitellen aikaa, jolloin **hänen** olisi opeteltava elämään ilman vanhempiaan, **hän** tunsi paniikin puristavan rintaansa. **Hän** ajatteli äitiään, joka oli samana aamuna vienyt **hänet** koulun eteen ja toivottanut hauskaa luokkaretkettä. Se voisi olla viimeinen kerta, kun **hän** näki äitinsä, hän tajusi. Kuolema voisi tulla koska tahansa, ja vaikka se ei tulisi heti, se tulisi joskus, jonain päivänä hänen vanhempansa kuolisivat ja **hänen** pitäisi pärjätä yksin. **Häntä** alkoi itkettää, mutta hän pelkäsi, että lähellä makaavat Sara ja Salla kuulisivat. **Hän** pidätteli nyyhkytyksensä, mutta ei pystynyt estämään kyyneleitä valumasta, ei pystynyt estämään sydäntään hakkaamasta ja hengitystä juuttumasta kurkkuun. **Hän** puristi silmät kiinni ja yritti pakottaa itsensä nukkumaan, mutta ei voinut olla ajattelematta kuolevaa äitiään, kuolevaa isäänsä, kuolevaa pikkusiskoaan. **Hänestä** alkoi tuntua, että **hän** kuolisi itse, jollei pääsisi pois. **Hän** mietti, voisiko lähteä kävelemään keskellä yötä kotiin, **hän** ei vain ollut varma oikeasta reitistä, kapeat hiekkatiet muodostivat Kuusiston metsiin sokkelon, matkaakin oli varmaan 13 kilometriä, ja entä sitten kun **hän** olisi kotona? Antaisivatko hänen vanhempansa **hänen** jäädä vai kuskasivatko ne **hänet** takaisin toiseksi yöksi?" (Rauma, 2022, 160–161.)

A hatte einen Platz für seinen Schlafsack an der Wand in der Nähe der Tür reserviert, und als **er** dort steif und schlaflos lag, umgeben von feindseligen Kindern und einem feindseligen Erwachsenen, stellte **er** sich die Zeit vor, in der **er** lernen müsste, ohne seine Eltern zu leben, **er** spürte, wie Panik seine Brust erfasste. **Er** dachte an seine Mutter, die **ihn** an diesem Morgen vor die Schule geführt hatte und **ihm** einen schönen Klassenausflug wünschte. Es könnte das letzte Mal sein, dass **er** seine Mutter sah, wurde **ihm** klar. Der Tod könnte jederzeit kommen, und selbst wenn er nicht sofort käme, würde er irgendwann kommen, eines Tages würden ihre Eltern sterben und **sie** müsste für sich selbst sorgen. **Er** fing an zu weinen, aber **er** hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, es hören würden. **Sie** unterdrückte ihr Schluchzen, konnte aber nicht verhindern, dass die Tränen flossen, ihr Herz raste und ihr der Atem in der Kehle stockte. **Er** kniff die Augen zusammen und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber **er** konnte nicht anders, als an seine sterbende Mutter, seinen sterbenden Vater, seine sterbende kleine Schwester zu denken. **Er** begann das Gefühl zu haben, dass **er** selbst sterben würde, wenn **er** nicht entkommen würde. **Er** fragte sich, ob **er** mitten in der Nacht nach Hause laufen könnte, **er** war sich nur nicht sicher, welchen Weg **er** richtig wählte, die schmalen Feldwege bildeten ein

Labyrinth in den Wäldern von Kuusisto, die Entfernung betrug wahrscheinlich 13 Kilometer, und wie wäre es, wenn **er** war zu Hause? Würden ihre Eltern **sie** bleiben lassen oder würden sie **sie** für eine weitere Nacht zurückschleppen? (GK)

A hatte einen Platz für ihren Schlafsack an der Wand in der Nähe der Tür reserviert, und als **sie** dort lag, steif und schlaflos, umgeben von feindseligen Kindern und einem feindseligen Erwachsenen, und sich die Zeit vorstellte, in der **sie** lernen müsste, ohne ihre Eltern zu leben, spürte **sie**, wie sich Panik in ihrer Brust breit machte. **Sie** dachte an ihre Mutter, die **sie** an diesem Morgen an der Schule abgesetzt und ihr einen schönen Ausflug gewünscht hatte. Es könnte das letzte Mal sein, dass **er** seine Mutter sah, wurde ihm klar. Der Tod konnte jederzeit eintreten, und selbst wenn **er** nicht sofort eintrat, würde er eines Tages kommen, eines Tages würden seine Eltern sterben und **er** würde für sich selbst sorgen müssen. **Sie** begann zu weinen, aber **sie** hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, **sie** hören würden. **Sie** hielt ihr Schluchzen zurück, aber **sie** konnte die Tränen nicht zurückhalten, konnte nicht verhindern, dass ihr Herz pochte und ihr der Atem im Hals stecken blieb. **Sie** drückte ihre Augen zu und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber **sie** konnte nicht aufhören, an ihre sterbende Mutter, ihren sterbenden Vater, ihre sterbende kleine Schwester zu denken. **Sie** hatte das Gefühl, dass **sie** selbst sterben würde, wenn **sie** nicht rauskam. **Er** fragte sich, ob **er** mitten in der Nacht nach Hause laufen konnte, **er** war sich nur nicht sicher, welchen Weg er nehmen sollte, die schmalen Feldwege bildeten ein Labyrinth in den Wäldern von Kuusisto, es mussten 13 Kilometer sein, und was würde passieren, wenn **er** nach Hause kam? Würden seine Eltern **ihn** bleiben lassen oder würden sie **ihn** für eine weitere Nacht zurückfahren? (DL)

GK:n käännöksessä edustuu pääosin maskuliini, ja katkelma alkaakin maskuliinimuotoisilla hän-pronomeineilla. Seuraaviin lähtötekstin virkkeisiin on kuitenkin valikoitunut feminiinipronomini: "...jonain päivänä hänen vanhempansa kuolisivat ja hänen pitäisi pärjätä yksin...", "[h]än pidätteli nyhkytyksensä..." ja "[a]ntaisivatko hänen vanhempansa hänen jäädä...". GK:n yllättävät feminiinivalinnat keskellä käännöstä ilman selkeää indikaatiota kyseessä olevan henkilön vaihtumisesta saattaisivat selittyä suomenkielisten feminiinierisnimien (Sara ja Salla) vaikutuksesta, sillä on mahdollista, että käännin voisi "tunnistaa" erisnimiä ja osata käyttää niiden yhteydessä oikeita pronomeineja. Toisaalta samassa lauseessa näiden feminiinierisnimien kanssa olevat hän-pronomininit ovat kuitenkin maskuliinimuodossa, eli ei vaikuta siltä, että käännin käyttäisi johdonmukaisesti tiettyä sukupuolta edustavan nimen läheisyydessä tiettyä pronominia. GK:n yksittäiset feminiinivalinnat eivät vaikuta perustuvan yksiselitteisesti vain stereotyyppisyyteen, sillä kaikkien itkemistä tai tunteikkuutta ilmaisevien kontekstiympäristöjen yhteydessä ei ole feminiinipronominia, ja toisaalta feminiinipronomini esiintyy myös virkkeissä, jotka eivät sisällä selkeitä sukupuolistereotyyppisiä elementtejä.

DL:n käännöksessä feminiinimuotojen esiintymiä on selvästi useampia GK:n käännökseen verrattuna. DL on alkanut kääntämään tekstiä feminiinimuodolla, jota edustavat esimerkkikatkelman viisi ensimmäistä hän-pronominia. Virkkeessä "[e]s könnte das letzte Mal sein, dass er seine Mutter sah..." ('[s]e voisi olla viimeinen kerta, kun hän näki äitinsä...') pronomini muuttuu maskuliiniksi. Mielenkiintoista on, että naisviitteinen sana äiti ei tässä aiheuta feminiinipronominin käyttöä; edeltävässä virkkeessä on myös mainittu sana äiti, ja tällöin A:han viittaava hän-pronomini on feminiinimuodossa, mikä saattaa kertoa siitä, että naiseen viittaavat sanat voivat jossain määrin lisätä myös feminiinipronominien esiintymistä. Hän-pronomini pysyy johdonmukaisesti maskuliinina myös tätä seuraavassa virkkeessä, kunnes vaihtuu jälleen feminiiniksi virkkeessä "[s]ie begann zu weinen..." ('[h]äntä alkoi itkettää...'). Hän-pronomini pysyy feminiinimuotoisena seuraavassa neljässä tunnepitoisessa virkkeessä, joissa hän-kertoja ei pysty pidättämään itkuaan, ahdistuu ajatellessaan joskus mahdollisesti kuolevia perheenjäseniään ja pelkää kuolevansa itsekin "jollei pääsisi pois". Tekstikatkelmassa on kokonaisuudessaan paljon tunteikkuuteen viittaavia elementtejä (hän-kertojan huoli omasta pärjäämisestään ilman vanhempiaan), joiden yhteydessä hallitsevat feminiinipronomit.

DL:n käännöksessä pronominien valinta ei tosin vaikuta ollenkaan johdonmukaiselta, sillä sukupuoli-ilmaukset muuttuvat ensin feminiinistä maskuliiniksi, takaisin feminiiniksi ja katkelman lopussa vielä uudestaan maskuliiniksi, vaikka lähtötekstin kaikki hän-pronomit viittaavat samaan henkilöön, A:han, eikä tekstiaineksessa ole selkeitä viitteitä henkilön vaihtumisesta. Käännöksen feminiinivalintoja itkemistä ja tunteikkuutta ilmaisevissa virkkeissä voi pitää sukupuolistereotyypisinä, sillä käännöksessä on kuitenkin maskuliinimuotoja muissa virkkeissä ja asiayhteyksissä (toisaalta feminiinimuotoja myös sellaisissa yhteyksissä, jotka eivät ainakaan suoraan ole naissukupuolistereotyyppioihin viittaavia). Naisviitteisten sanojen vaikutusta kääntimien käännösvalintoihin ei voi myöskään sulkea täysin pois, sillä katkelmassa mainitaan sana äiti sekä naispuoliset erisnimet Sara ja Salla (epäselvää kuitenkin on, kuinka tarkasti kääntimet tosiasiasa osaavat yhdistellä eri kielissä tyypillisiä erisnimiä oikeisiin pronomineihin).

- (14) Häpeä, täsmälleen sama, iskisi **häneen** vielä monta kertaa hänen elämänsä aikana, A sanoi, kasvatustieteellisen luennoilla, tentteihin lukiessa, sanoma- ja aikakauslehtien koulukiusaamisartikkelien äärellä, tutut asenteet, joskus jopa sanatarkat lainaukset siitä 1990-luvun kirjasta. (Rauma, 2022, 193–194.)

Schade, genau das Gleiche würde **ihm** im Laufe seines Lebens noch viele Male auffallen“, sagte A, bei pädagogischen Vorlesungen, beim Lernen für Prüfungen, beim Lesen von Schulmobbing-Artikeln in Zeitungen und Zeitschriften, bei vertrauten Einstellungen, manchmal sogar bei exakten Zitaten aus diesem Buch aus den 1990er-Jahren. (GK)

Schade, genau das Gleiche würde **ihn** noch viele Male in seinem Leben treffen, sagte A, in pädagogischen Vorlesungen, beim Lernen für Prüfungen, bei der Lektüre von Mobbing-Artikeln in Zeitungen und Zeitschriften, bei vertrauten Haltungen, manchmal sogar bei wörtlichen Zitaten aus diesem Buch aus den 1990er Jahren. (DL)

Esimerkissä 14 päähenkilö kuvailee häpeän tuntemista erinäisissä tilanteissa. Ensimmäisessä virkkeessä esiintyvä hän-pronimi on sekä GK:n että DL:n käännöksissä maskuliinimuodossa. Koska kyseessä oleva tekstikappale ei sisällä ainakaan suoraan miessukupuoleen viittaavia sanoja, kyseessä voi olla puhtaasti geneerinen maskuliini. Esimerkin käännöksiä ei näytä ohjailevan stereotyyppinen ajatus, jonka mukaan naiset kokisivat enemmän kaikenlaisia tunteita, sillä häpeän tuntemisen yhteydessä pronimi ei ole feminiinimuodossa.

Esimerkissä 15 päähenkilö A kuvailee tunteitaan tilanteesta, jossa hän oli uskaltanut puhumaan kuraattorille opettaja Anna-Maijan harjoittamasta kiusaamisesta ja häijystä käytöksestä häntä kohtaan, mutta koulun henkilökunta onkin Anna-Maijan puolella ja vihjaa, että ongelma olisikin vain A:n käytöksessä. A:n olo on nöyryytetty ja pettynyt.

(15) *Mä en voi sil mitään, hän* sanoi ja yritti katsoa neuvottelukupin seiniin, mutta nekin koskivat. *Mul vaa on tämmönen ongelma.* Häpeä siitä, että **hän** yritti vedota niiden ymmärrykseen. Häpeä siitä, että oli siellä kopissa eikä päässyt pois. Häpeä siitä, että oli luottanut kuraattoriin, vaikka tietenkin aikuinen piti aikuisen puolta, ja **hän** oli avuton ja **häntä** itketti, eikä **hän** taistellut vaan lamaantui, vaikka olisi pitänyt mitä tahansa muuta. Päätös pidätellä itkua, ennemmin **hän** kuolisi kuin itkisi, eikä **hän** itkenyt mutta aisti rusementumisen, viimeisen vuosikymmenen puoliskot pusertamassa **häntä** Anna-Maijan kertoessa **hänelle**, mikä kaikki **hänessä** oli pielessä, hänen tietäväisyytensä, hänen itsepäisyytensä, hänen vältteleväisyytensä, kunnes jokin meni rikki, ei helpottavasti niin kuin tietoisuus sammuessaan on kalloon kohdistuneesta iskusta vaan niin kuin luun katketessa, rusahtaen, jokainen vaurioituva hermorata kirkumassa vaaraa, A:kin olisi halunnut kirkua, mutta hänen keuhkoistaan ei tullut mitään, ei ääntä, ei ilmaa, eikä **hän** ollut varma, miten keskustelu päättyi, muisti vain häpeän ja häviöntunteen – – (Rauma, 2022, 226-227.)

„Ich kann nichts dagegen tun“, sagte **er** und versuchte, auf die Wände des Konferenzbechers zu schauen, aber auch sie berührten sich. Ich habe so ein Problem. Schade, dass **er** versucht hat, an ihr Verständnis zu appellieren. Schämen Sie sich, dass Sie dort in der Kabine waren und nicht rauskommen. Schade, dass **er** dem Kurator vertraut hatte, wo doch natürlich der Erwachsene auf der

Seite des Erwachsenen war und **er** hilflos war und um **ihn** weinte, und **er** wehrte sich nicht, sondern brach zusammen, auch wenn **er** sich alles andere gewünscht hätte. Die Entscheidung, die Tränen zurückzuhalten, **sie** würde lieber sterben als weinen, und **sie** weinte nicht, aber **sie** spürte die Dunkelheit, die Hälfte des letzten Jahrzehnts, die **sie** drängte, als Anna-Maija **ihr** erzählte, was mit **ihr** los war, ihr Wissen, Ihre Sturheit, ihr Ausweichen, bis etwas kaputt ging, nicht so leicht wie das Bewusstsein, wenn es erlischt, durch einen Schlag auf den Schädel, sondern wie wenn ein Knochen bricht, zusammenbricht, jedes Nervensystem beschädigt wird und Gefahr schreit. A wollte auch schreien, aber Nichts kam aus seiner Lunge, kein Ton, keine Luft, und **er** war sich nicht sicher, wie das Gespräch endete, **er** erinnerte sich nur an das Gefühl von Scham und Verlust – – (GK)

Ich kann nichts dafür, sagte **er** und versuchte, die Wände des Konferenzraums zu betrachten, aber auch sie waren berührt. Ich habe ein Problem wie dieses. Schade, dass **er** versuchte, an ihr Verständnis zu appellieren. Schade, dass **er** in der Kabine saß und nicht herauskam. Schande, dass **er** dem Kurator vertraut hatte, obwohl dieser natürlich auf der Seite der Erwachsenen stand und **er** hilflos war und weinte und nicht kämpfte, sondern gelähmt war, obwohl **er** etwas anderes hätte tun sollen. **Sie** beschloss, das Weinen zu unterdrücken, **sie** würde lieber sterben als weinen, und **sie** weinte nicht, aber **sie** spürte, wie die Halbkugeln des letzten Jahrzehnts zerbröckelten und **sie** erdrückten, als Anna-Maija **ihr** sagte, was mit **ihr** los war, mit ihrem Wissen, ihre Sturheit, ihr Ausweichen, bis etwas zerbrach, nicht auf eine erlösende Weise, wie das Bewusstsein, wenn es durch einen Schlag auf den Schädel ausgelöscht wird, sondern wie wenn ein Knochen bricht, knackend, jeder einzelne eine beschädigte Nervenbahn, die Gefahr schreit, A: kin hätte gerne geschrien, aber nichts kam aus seiner Lunge, kein Ton, keine Luft, und **er** war sich nicht sicher, wie das Gespräch endete, **er** erinnerte sich nur an die Scham und das Gefühl der Niederlage – – (DL)

Esimerkissä 15 pronominiin käyttö ei ole johdonmukaista kummallakaan kääntimellä. Sekä GK että DL alkavat kääntää tekstikatkelmaa hän-pronominin maskuliinimuodolla, mutta vaihtavat feminiinimuotoon täsmälleen saman virkkeen kohdalla: "[p]äättös pidätellä itkua, enemmän hän kuolisi kuin itkisi...". Pronomini kääntyy feminiinimuodolla useassa tekstikatkelman keskellä olevassa lauseessa, joissa ilmaistaan itkuun tai sen pidättämiseen liittyviä tunteita sekä Anna-Maija-nimisen opettajan suorittamaa tylytystä päähenkilö A:ta kohtaan. Pronominin käyttö ei kuitenkaan jatku johdonmukaisena feminiinimuodossa katkelman loppuun asti, vaan kumpikin konekääntimen vaihtaa jälleen maskuliinimuotoon esimerkin viimeisissä lauseissa, joissa kuvataan päähenkilö A:n epätoivon tunteita ja halua huutaa. Näissä lauseissa maskuliinipronominin yhteydessä mainitaan "häpeän ja häviöntunteen" muistaminen, mikä johtaa siihen, että kummassakin kääntimessä on eksplisiittisesti sana tunne saksaksi, *das Gefühl*, mutta tämä ei triggeröi kääntimissä feminiinimuodon käyttöä hän-pronominissa. Pronomini muuttumista takaisin maskuliiniksi saattaa selittää konekääntimen väärintulkinta viittaussuhteista: virke "A:kin olisi halunnut

kirkaa..." voi potentiaalisesti antaa ymmärtää, että A on eri henkilö kuin aiemmin tekstissä mainittu hän. Tässä tapauksessa kääntimet ovat saattaneet jälleen nojata maskuliinin geneerisyyteen sukupuolen valinnassa.

Sukupuolistereotyyppisinä käännoksinä tässä esimerkissä voidaan pitää erityisesti feminiinimuodon liittämistä tunteellisuutta ilmaiseviin toimintoihin kuten itkemiseen (*weinen/weinte*) ja itse tuntemiseen (*spüren*). Tunteellisuusstereotypiaan tukeutuminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, sillä esimerkissä esiintyvän ensimmäisen itkemistä kuvaavan verbin yhteydessä ei ole kummankaan kääntimen käännoksessä feminiinimuotoa, vaan maskuliinimuoto. Tämä saattaa selittyä sillä, että kyseessä olevan virkkeen ensimmäisissä lauseissa pronominin muoto on maskuliini, jolloin on loogista jatkaa saman pronominin käyttöä läpi virkkeen. Kääntimillä vaikuttaa olevan taipumus vaihtaa pronominia ennemminkin virkkeen rajoilta, ei lauseen rajoilta.

Molemmissa käännoksissä edustettuna ovat sekä mies- että naissukupuoli ja täsmälleen samoissa konteksteissa, mutta naissukupuoli esiintyy ensimmäisen kerran selvästi naissukupuolelle stereotyyppiseksi oletetussa yhteydessä. Kummankin kääntimen tuottamat käännookset ovat siis jossain määrin sukupuolistereotyyppisiä.

Esimerkissä 16 kuvataan jälleen A:n kokemia, koulunkäyntiin liittyviä negatiivisia tunteita.

- (16) On ahdistusta, joka aina on kehon pettämistä. Riittävästi kuormitusta ja kuka tahansa alkaa rakoilla, A sanoi, ja jos rakoilijat olivatkin useimmiten nuoria naisia, liittyi se epäilemättä siihen, että niillä oli kaikista ahtaita. Pitihän juuri tyttöjen *ymmärtää*, ottaa vastaan muiden tunteet ja turhaumat. Eiköhän sitä olisi itsekin alkanut itkeskellä ja kehitellä ihottumia, jos olisi ollut teinityttö Afganistanissa, A sanoi, ja eiköhän **hän** olisi itkeskellyt myös Kaarinassa, jos olisi edes jotenkin ollut osa itkevää yhteisöä. Ja jos jokin siinä kevätlukukaudessa 1997 tuntui **hänestä** kauhealta, niin juuri se, ettei **hän** itkenyt. Että **hän** oli liian yksin, liian erillään, sillä juuri koskaan ihmiset eivät ole sellaisia toisistaan irrallisia yksilöitä kuin uskottelevat olevansa, A sanoi. (Rauma, 2022, 275.)

Es gibt Angst, die immer ein Verrat am Körper ist. Genug Ladung, und jeder fängt an zu knacken, sagte A, und wenn es sich bei den Crackern hauptsächlich um junge Frauen handelte, lag das zweifellos daran, dass sie eng waren. Schließlich sollen Mädchen die Gefühle und Frustrationen anderer Menschen verstehen und akzeptieren. Hätte **sie** als Teenager in Afghanistan nicht angefangen zu weinen und Ausschläge zu bekommen, sagte A, und hätte **sie** nicht auch in Kaarina geweint, wenn **sie** irgendwie Teil einer weinenden Gemeinschaft gewesen wäre? Und wenn **ihm** irgendetwas an diesem Frühlingsemester 1997 schrecklich vorkam, dann war es die Tatsache, dass **er** nicht weinte. Dass **er** zu allein war, zu getrennt, weil Menschen fast nie so getrennte Individuen seien, wie sie glauben, zu sein, sagte A. (GK)

Es gibt die Angst, die immer ein Verrat am Körper ist. Wenn man sich genug anstrengt, fängt man an, Blasen zu bekommen, sagte A. Und wenn die Blasenmacher vor allem junge Frauen waren, hatte das zweifellos mit der Tatsache zu tun, dass sie alle verkrampft waren. Es waren die Mädchen, die die Gefühle und Frustrationen der anderen verstehen und akzeptieren mussten. Ich glaube, ich hätte selbst angefangen zu weinen und Ausschlag zu bekommen, wenn ich ein Teenager in Afghanistan gewesen wäre, sagte A, und ich glaube, **sie** hätte auch in Kaarina geweint, wenn **sie** in irgendeiner Weise Teil der weinenden Gemeinschaft gewesen wäre. Und wenn es im Frühjahrssemester 1997 irgendetwas gab, weswegen **sie** sich schrecklich fühlte, dann war es die Tatsache, dass **sie** nicht weinte. Dass **er** zu allein war, zu isoliert, denn die Menschen sind nie die ungebundenen Individuen, für die sie sich halten", sagte A. (DL)

Esimerkin 16 molemmat käännökset sisältävät hän-pronominista sekä maskuliini- että feminiinimuotoja. Kumpikin käännin kääntää hän-pronominien ensimmäiset esiintymät feminiininä, mutta vaihtaa pronominin maskuliiniksi esimerkin viimeisissä lauseissa. Feminiinimuotoiset hän-pronomininit esiintyvät lauseissa, joissa tulee ilmi itkeminen ja tunteikkaus, mutta näissä lauseissa viitataan myös eksplisiittisesti naispuolisiin henkilöihin: "... rakoilijat olivatkin useimmiten nuoria naisia", "[p]itihän juuri tyttöjen ymmärtää...", "... jos olisi ollut teinityttö Afganistanissa...". GK on kääntänyt viimeiseksi mainitun kolmannessa persoonassa "[h]ätte **sie** als Teenager in Afghanistan...", DL puolestaan yksikön ensimmäisessä persoonassa "[i]ch glaube, ich hätte selbst...". Kumpikin käännösvariantti on kuitenkin kieliopillisesti oikein: vaikka lähtötekstin ilmaisut "olisi itsekin alkanut itkeskellä" ja "olisi ollut teinityttö" ovat kielen rakenteen tasolla passiivimuodossa, ne viittaavat tekstin kertojaan, A:han. Tällöin sekä yksikön ensimmäisen että kolmannen persoonan käyttö on mielekästä, sillä viittaussuhde säilyy oikeana.

Lähtötekstin virkkeen "Ja jos jokin siinä kevätlukukaudessa 1997 tuntui hänestä kauhealta, niin juuri se, ettei hän itkenyt." käännöksissä GK:n ja DL:n pronominit eroavat toisistaan. Kumpikin käännin käyttää tähän asti feminiinimuotoa, mutta GK:n käännöksessä pronomini vaihtuu maskuliinimuotoon. DL kuitenkin jatkaa feminiinimuodon käyttöä tässäkin virkkeessä, eli DL:n versiossa sukupuolen ilmaisu on tähän asti johdonmukaisempaa. Feminiinimuodon käyttö kyseisessä virkkeessä saattaa selittyä *weinen* ('itkeä') ja *fühlen* ('tuntea') -verbien vaikutuksesta. Kuitenkin tätä seuraavassa esimerkin viimeisessä virkkeessä "[e]ttä hän oli liian yksin..." myös DL vaihtaa pronominin maskuliinimuotoiseksi: kummankin kääntimen käännösehdotus on täten "[d]ass **er** zu allein war...". Tässä tapauksessa GK:n käännöksessä pronominin sukupuoli vaihtuu maskuliiniksi siis heti, kun

samassa virkkeessä tai sen välittömässä läheisyydessä ei ole eksplisiittisesti naiseen viittaavaa sanaa, DL:n käänöksessä silloin, kun samassa virkkeessä ei ole naissukupuolistereotypiaa.

Käännöstulokset viittaavat siihen suuntaan, että vaikka tekstissä olisi aiemmin ollut selkeitä viitteitä naissukupuoleen (tässä sanat *tyttö*, *nainen*), eikä myöhemmässä tekstissä ainakaan selkeästi ole indikaatioita kyseessä olevan henkilön vaihtumisesta johonkuhun toiseen tai ylipäänsä useammista henkilöistä tilanteessa, hän-pronominilla on taipumus palata maskuliinimuotoon. Viimeisessä virkkeessä ei tule ilmi sen enempää naisiin kuin miehiinkään liitettävää sukupuolistereotypiaa eikä suoria vihjeitä kyseessä olevan henkilön sukupuolesta, mutta kääntimet ovat silti valinneet maskuliinimuodon, vaikka aiemmassa tekstiaineksessa on selkeitä viittauksia naisiin.

Feminiinimuotoja käsittävien virkkeiden käänöksistä ei voi tässä esimerkissä suoraan arvioida sukupuolistereotyypiksi, vaikka feminiinipronominit esiintyvätkin itkemisen ja tunteiden tuntemisen yhteydessä, sillä tekstiaineksessa tulee eksplisiittisesti esiin feminiiniviitteisiä sanoja, jotka voivat selittää konekääntimien valintoja.

Esimerkissä 17 kuvataan tilannetta, jossa A on juuri riidellyt Iran kanssa ja päättyy opettajakollegansa Nordinin ulko-oven taakse järkyttyneenä ja kylmissään.

(17) ”Ketä siäl o?”

”Mä...” A vastasi eikä ehtinyt jatkaa, kun ovi paukahti auki, ja Nordin tuijotti **häntä** julmistuneena suuressa, raidallisessa flanellyöpaidassa ja yömyssyssä, jollaisia A oli nähnyt ainoastaan Suomi-Filmeissä. Sitten tämä hoputti **häntä** jo sisälle, ja A horjahti tuulikaappiin, horjahti melkein Nordinin käsivarsille, mutta korjasi sentään viime hetkellä kurssia ja otti tukea seinästä, asunnon lämpö niin ylivoimaisen ihana, että **häntä** alkoi itkettää, eikä **hän** tietenkään itkenyt, hoippui vain siinä Nordinin tuulikaapissa kyvyttömänä puhumaan, kyvyttömänä muuta kuin haukkomaan henkeä. (Rauma, 2022, 337.)

"Wer ist da?"

„Ich...“, antwortete A und hatte keine Zeit weiterzumachen, als die Tür aufgerissen wurde und Nordin **ihn** in einem großen, gestreiften Flannelnachthemd und einer Nachtmütze, wie sie A nur in Suomi gesehen hatte, brutal anstarrte -Filme. Dann zog **er sie** bereits hinein, und A taumelte in den Luftschrank, wäre Nordin fast in die Arme gefallen, aber im letzten Moment korrigierte **er** seinen Kurs und stützte sich auf die Wand, die Wärme der Wohnung war so überwältigend wunderbar, dass **er** begann weinte, und natürlich weinte **er** nicht, **er** wackelte nur in der Luftkammer dieses Nordins, hilflos beim Sprechen, unfähig, etwas anderes zu tun, als nach Luft zu schnappen. (GK)

"Wer ist da?"

"Ich...", antwortete A. **Er** hatte keine Zeit weiterzusprechen, als die Tür aufflog und Nordin **ihn** in einem großen, gestreiften Flanellnachthemd und einem Nachthemd anstarrte, wie **er** es nur aus finnischen Filmen kannte. Dann war **er** schon dabei, **sie** hineinzudrängen, und **sie** taumelte in den Windelraum, taumelte fast in Nordins Arme, aber im letzten Moment korrigierte **sie** ihren Kurs und stützte sich an der Wand ab, die Wärme der Wohnung war so überwältigend schön, dass **sie** zu weinen begann, und natürlich weinte **sie** nicht, **sie** hing nur da in Nordins Windelraum, unfähig zu sprechen, unfähig, irgendetwas anderes zu tun, als nach Luft zu schnappen. (DL)

Esimerkissä 17 GK:n käännöksen kaikki hän-pronomininit ovat maskuliinimuodossa, paitsi lauseessa "[d]ann zog **er sie** bereits hinein..." ('[s]itten tämä hoputti häntä jo sisälle...'), jossa henkilöahmo Nordiniin viittaava *tämä* on maskuliinimuodossa, mutta kertoja A:han viittaava *häntä* feminiinimuodossa. Pronominin sukupuoli ei käännöksessä kuitenkaan pysy johdonmukaisena, sillä kaikki myöhemmät esimerkkikatkelman A:han viittaavat hän-pronomininit ovat jälleen maskuliinimuodossa. Myös DL aloittaa käännöksen maskuliinimuodoilla, mutta hän-pronominini muuttuu feminiiniksi täsmälleen samassa kohdassa kuin GK:n käännöksessä. Toisin kuin GK:n käännöksessä, DL:n versiossa myös kaikki myöhemmät hän-pronomininit ovat feminiinimuodossa. Maskuliiniesiintymiä on täten vain käännöksen alussa, ja naissukupuoli edustaa selvästi enemmän DL:n versiossa. Sukupuolen ilmaisu esimerkissä on erityisen epäjohdonmukaista siksi, että sekä esimerkin toisessa että myöhemmissä virkkeissä mainitaan eksplisiittisesti henkilö A, mutta häneen viittaavien pronominien sukupuoli ei silti pysy samana kummassakaan käännöksessä. Epäjohdonmukainen hän-pronominien varianttien käyttö viittaa siihen suuntaan, että kääntämisellä on vaikeuksia hahmottaa virkkeiden välisiä viittaussuhteita.

Hän-pronominin vaihtuminen feminiiniksi kummassakin käännöksessä tietyssä lauseessa on erityisen mielenkiintoista siksi, että sukupuolen vaihtuminen tapahtuu tilanteessa, jossa on selvästi kaksi eri henkilöä. Tilanteessa ensimmäisenä mainittu henkilö kääntyy maskuliinina (mahdollisesti geneerinen käyttö), mutta jälkimmäisenä mainittu kuitenkin ei: lauseen subjekti, tekijä on maskuliini, mutta objekti, kohde, yllättäen feminiini. Feminiinimuoto esiintyy käännöksessä siis suhteessa miessukupuoleen, miestekijän kohteena.

On mahdollista, että DL:n käännöksessä itkemiseen liittyvät verbit aiheuttavat feminiinimuotoon vaihtamisen, vaikka käännös alkaa maskuliinipronominilla, sillä tämän tutkielman aiemmat esimerkit antavat viitteitä siitä, että DL:llä on taipumusta valita feminiinipronominini itkemistä ilmaisevien verbien yhteydessä. GK:n käännöksessä puolestaan maskuliinimuodon käyttö perustuu sen ensisijaisuuteen, sillä tekstikatkelmassa ei ole

selkeitä maskuliiniviitteitä tai viitteitä siitä, että henkilöahmo A tai sen puoleen henkilöahmo Nordinkaan olisivat miespuolisia.

6.4 Yhteenveto

Tämän tutkielman analyysissä tutkittiin hän-pronomeineja suomenkielisistä lähtöteksteistä tuotetuissa saksankielisissä konekäännöksissä. Lähtötekstit käännettiin sekä Googlen että DeepL:n konekääntimillä, ja tuotoksia vertailtiin paitsi lähtötekstiin myös keskenään. Huomio kiinnitettiin määrälliseen esiintyvyyteen, eli siihen, paljonko kohdekielen saksan hän-pronomeineissa esiintyvät määrällisesti feminiini- ja maskuliinimuodot, sekä sukupuolistereotyyppisyyteen, eli siihen, esiintyykö hän-pronomeineja kulloisellekin sukupuolelle sukupuolistereotyyppisiksi tulkituissa asiayhteyksissä.

Sukupuolistereotyyppisyyttä ilmeni sekä miesten että naisten suhteen kummankin konekääntimen käännösehdotuksissa, lisäksi maskuliinimuotoja on kummankin kääntimen tuottamissa käännöksissä tilastollisesti enemmän kuin feminiinimuotoja: Google Kääntäjän käännöksissä maskuliinimuotoja on 85 % kaikista kohdetekstin henkilöviitteisistä hän-pronomeineista, DeepL:n käännöksissä 64 %. DeepL tuotti siis merkittävästi enemmän feminiinimuotoja Google Kääntäjään verrattuna, tosin usein sukupuolistereotyyppisissä yhteyksissä (lasten kasvatus, itkeminen). Ei-binäärit sukupuolet eivät ole käännöksissä ollenkaan edustettuna: niin kauan kuin saksan kieleen ei virallisesti vakiinnuteta kaikki sukupuolet kattavaa hän-pronominia, on oletettavaa, että kaikki konekäännösten pronominit ovat joko maskuliineja tai feminiinejä sulkien pois ei-binäärit sukupuolet.

Vaikuttaa siltä, että lähes kaikissa tapauksissa konekääntimet ovat ensin lähteneet kääntämään kertojan sukupuolta maskuliinimuodolla, mutta ensimmäisen naiseen liittyvän stereotypian kohdalla maskuliiniin viittaava pronomini vaihtuukin feminiiniksi, ja myöhemmin mahdollisesti uudestaan maskuliiniksi. Vaikka DeepL tuottaa selvästi enemmän feminiinimuotoja, ne esiintyvät usein naisstereotyyppisissä konteksteissa, joten naisten esiintyvyys DL:n tuottamissa kohdeteksteissä vaikuttaa jossain määrin olevan sidoksissa siihen, paljonko lähtötekstissä esiintyy naiseen tyypillisesti liitettyjä stereotypioita. Useissa esimerkkien käännöksissä maskuliini- ja feminiinimuotojen käyttö on epäjohdonmukaista silloinkin, kun tekstissä mainitaan semanttisesti tiettyyn sukupuoleen yhdistettävissä olevia sanoja (esim. äiti, tyttö, erisnimet).

Maskuliinimuotojen merkittävästi suurempi määrä etenkin Google Kääntäjän osalta viittaa siihen, että kääntimet pitävät maskuliinimuotoa ensisijaisena käännösvaihtoehtona silloinkin, kun tekstissä ei ole selkeitä viitteitä miespuolisesta henkilöstä, eli muodon käyttö on geneeristä. Maskuliinimuotojen geneerinen käyttö aiheuttaa sen, että käännökset ovat automaattisesti sukupuolistereotyyppisiä miesstereotyyppisissä kontekstiympäristöissä: tässä tutkimuksessa miesstereotyyppisiksi käännöksiksi luokiteltavia ovat väkivaltaisuuteen sekä luonnontieteisiin ja akateemisuuteen liittyvät käännökset. Geneerisen käytön takia ei voida sulkea pois mahdollisuutta, että konekääntimen tekemä miessukupuolen valinta perustuu puhtaasti sukupuolen ensisijaisuuteen eikä suoranaisesti tiettyyn stereotypiaan yhdistämiseen. Miessukupuolen pitäminen ensisijaisena sinänsä myös on oleellinen tutkimustulos, sillä se kertoo, että kääntimien koulutusdatassa on todennäköisesti enemmän maskuliinimuotoja edustettuna asiayhteydestä riippumatta, tai että niiden toimintamekanismit yksiselitteisesti suosivat miessukupuolta. Vaikka geneerisen maskuliinin käytöllä käytännössä vältetään naisstereotyyppiset käännökset, sen käyttö ei ole ongelmaton, sillä se luonnollisesti häivyttää naisten näkyvyyttä käännöksissä ja johtaa niiden yksipuolistumiseen.

Konekääntimien käännösvalinnat erosivat useissa tapauksissa toisistaan. Vaikka Google Kääntäjä ja DeepL:n kääntäjä ovat molemmat neuroverkkokääntimiä ja niiden toimintaperiaate on samankaltainen, niiden arkkitehtuurissa, käytetyissä kieli- ja käännösmalleissa sekä koulutusdatassa on todennäköisesti paljon eroavaisuuksia, mikä selittää osin eriäviä käännöstuloksia. Tutkimustulokset ovat yhteneviä aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu konekääntimien sekä suosivan ensisijaisesti maskuliinimuotoja että nojautuvan sukupuolistereotyyppioihin, jos lähtötekstissä sukupuolitietoa on saatavilla vähän tai ei ollenkaan. Piazzolla ym. (2023) toteuttaman tutkimuksen perusteella sekä Google Kääntäjä että DeepL suosivat miessukupuolta käännettäessä kieliopillisesti sukupuolineutraalista kielestä kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän käsittävään kieleen, lisäksi käännökset ovat usein sukupuolistereotyyppisiä. Myös Rescigno ym. (2020) tutkimuksen perusteella molemmilla kääntimillä on taipumus nojata enemmän maskuliinin käyttöön ainakin käännettäessä englannista espanjaksi, ranskaksi ja italiaksi, DeepL:n käännöksissä tosin feminiinimuotojen esiintyvyys on usein selvästi suurempi.

7 Loppupäätelmät

Tutkielman tavoitteena oli tarkastella sukupuolivinoumia Google Kääntäjän sekä DeepL:n käännöksissä ja vertailla käännöstuloksia myös keskenään. Tutkimus antaa kiinnostavaa tietoa siitä, miten konekääntimet kääntävät sukupuolta kieliparissa suomi-saksa, eli miten eri sukupuolet esiintyvät hän-pronominien käännöksissä määrällisesti ja minkälaisissa asiayhteyksissä. Analyysin tulosten perusteella molemmilla kääntimillä on taipumus suosia maskuliinimuotoja, lisäksi käännökset ovat usein sukupuolistereotyyppisiä. DeepL:n käännöksissä feminiinimuodot saavat enemmän edustusta Google Kääntäjän tuotoksiin verrattuna, mutta usein naissukupuolelle stereotyyppisissä yhteyksissä. Ei-binääriset sukupuolet jäävät odotetusti kokonaan käännösten ulkopuolelle, sillä saksan kielessä ei virallisesti ole käytössä sukupuolineutraalia hän-pronominia.

Vaikka analyysissä pohditaan myös mahdollisuuksia, mitkä lähtötekstin eri elementit ja mitkä konekääntimien järjestelmien toimintaperiaatteet saattavat vaikuttaa käännösvalintoihin, konekääntimien käännösvalintojen taustalla olevia mekanismeja ja perusteita on lopulta mahdoton tietää pelkkää käännöstulosta tarkastelemalla. Keskeinen tutkielman rajoite liittyy siis siihen, ettei käänninjärjestelmien tekniseen prosessiin ole pääsyä, vaan analyysi suoritetaan pelkästään tulostetta, eli syntynyttä käännöstä tarkastelemalla, ja tulkinta tehdään sen perusteella. Käännöstulosten perusteella ei siis voi yleistää yksittäistä syytä, miksi kääntimet ovat päätyneet tiettyihin valintoihin tietyissä asiayhteyksissä. Vinoumia voi olla olemassa jo kääntimien koulutusdatassa, ja kääntimien toimintamekanismit mahdollisesti vain vahvistavat niitä toisintamalla niitä käännöksissä.

Tutkimusaineiston rajoitteet liittyvät suurelta osin yksittäisen kirjan tarjoamaan rajalliseen aihepiiriin. Yksittäinen kaunokirjallinen teos ei välttämättä tarjoa laajaa otantaa tietystä ilmiöstä etenkin, jos teoksen teema ei suoranaisesti liity tutkittavaan aiheeseen. Sukupuolten edustavuudet saattaisivat luonnollisesti olla hyvin erilaiset erityyppisellä aineistolla, jossa tekstin teemat ja kontekstiympäristöt ovat erilaisia. Myös tekstiaineksen lisääminen ennen tai jälkeen aineistona käytettyihin lähtötekstikatkelmiin saattaisi muuttaa käännöstuloksia, sillä käännin saattaisi tulkita tekstin viittaussuhteet eri tavalla. Lisäksi huomioitavaa on, että tämän tutkimuksen konekäännökset on luotu joulukuussa 2023, joten tällä hetkellä samojen tekstikatkelmien käännättäminen saattaisi antaa erilaisia tuloksia, sillä kääntimet ovat mitä todennäköisimmin kouluttuneet tämän tutkielman teon aikana valtavasti lisää.

Tekstinanalyysi tutkimusmenetelmänä antaa hyvän lähikuvan konekääntimen tekemistä yksittäisistä konkreettisista ratkaisuista, mutta ei ole tilastollisesti kovin hyvin yleistettävissä muutoin kuin tämän tutkimusaineiston puitteissa: tämän kokoinen aineisto kuitenkin antaa jonkinlaisia viitteitä kääntimien tendensseistä kääntää sukupuolta tietyllä tavalla.

Sukupuolistereotyyppejä ilmiöitä ei olisi mielekäästä tutkia todella lyhyillä tekstikatkelmilla, sillä neuroverkkokäänninten käännohjeet perustuvat suurelta osin ympäröivään kontekstiin. Jos konteksti puuttuu kokonaan tai on liian vähäinen, ei käännohjeita ole reilua tuomita liian yksiuotteisiksi tai syrjiviksi.

Luvussa 4 todettiin, että stereotyyppit ja sukupuolten roolittuneisuus yhteiskunnassa ovat jossain määrin itseään toteuttava ennuste: tiettyä sukupuolta edustavat yksilöt saattavat käyttäytyä tietyllä tavalla ja omaksua tietynkaltaisia rooleja yhteiskunnassa ei pelkästään siksi, että se olisi juuri heidän sukupuolelleen ominaista, vaan siksi, että sitä odotetaan juuri kyseisen sukupuolen edustajilta (Ridgeway & Correll, 2004, 511). Sukupuolistereotyyppioita heijastelevat käännökset voivat siis potentiaalisesti ylläpitää haitallisia käsityksiä eri sukupuolille näennäisesti tyypillisistä ominaisuuksista. Luvussa 2.1 puolestaan käsiteltiin maskuliinimuotojen yleistävän käytön vaikutuksia, ja todettiin, että käytetyt kielimuodot vaikuttavat ihmisten ajattelutapoihin: maskuliinin geneerinen käyttö luonnollisesti vähentää naissukupuolen esilläoloa tekstin lukijan mielikuvissa.

Tämän suuntaisten tutkimustulosten valossa konekäänninjärjestelmien kehittäjien tulisi pohtia, miten voitaisiin parantaa naisten ja sukupuolivähemmistöjen esilläoloa konekäännöksissä etenkin sellaisissa saksankaltaisissa kielissä, joissa useat kielen rakenteet perustuvat binäärijärjestelmään. Toisaalta kaikki vinoumat eivät välttämättä synny järjestelmien sisällä, vaan ne saattavat päätyä koulutusaineistoihin ympäröivässä yhteiskunnassa käyttämämme kielen kautta (Friedman & Nissenbaum, 1996, 334), jolloin vastuu tasa-arvoisen kielen käytöstä on meillä jokaisella.

Yksi keskeinen keino sukupuolten tasaisempaan edustukseen ja sukupuolistereotyyppien häivyttämiseen olisi saksankaltaisissa, binäärijärjestelmään perustuvissa kielissä sukupuolineutraalin variantin kehittäminen pronomineille. Sukupuolen häivyttäminen kokonaan ei kuulosta ideaalilta, sillä sukupuolta tulisi olla oikeus myös halutessaan korostaa, ja täysi sukupuolettomuus saattaisi yksipuolistaa kieltä liikaa. Tärkeämpää olisikin kehittää sukupuolineutraaleja vaihtoehtoja heille, jotka niitä tarvitsevat ja haluavat sekä ottaa ne kiinteäksi osaksi kielenkäyttöä. Niin kauan kuin saksan kieleen ei virallisesti vakiinnuteta

kaikki sukupuolet kattavaa hän-pronominia, konekääntimet joutuvat aina valitsemaan jommankumman sukupuolen, mikä johtaa todennäköisemmin sukupuolistereotyypisiin käännöksiin sekä sulkee pois ei-binäärit sukupuolet. Kielellinen tasa-arvo ei koske pelkästään miesten ja naisten välistä symmetriaa, vaan myös binäärijärjestelmän ulkopuolelle kuuluvia.

Tässä tutkielmassa luokittelut luotiin aineistolähtöisesti, jatkotutkimuksessa voisi mahdollisesti hyödyntää toisenlaista luokittelu- tai aineistonkeräämistapaa. Tilastollisempaa yleistettävyyttä eri sukupuolimuotojen käytöstä voisi saada aikaan esimerkiksi korpustutkimuksen keinoin, mikä mahdollistaisi laajempien aineistojen käytön. Tämän tutkimuksen menetelmää voisi soveltaa myös niin, että huomio kiinnitettäisiin myös muihin sanaluokkiin, kuten substantiiveihin. Jatkotutkimusta eri kielten suhteen olisi tärkeää tehdä, jotta saataisiin tietoa myös muiden kieliparien sisältämistä konekäänninsukupuolivinoumista. Tämän tutkimuksen tulokset pätevät luonnollisesti vain kielipariin suomi-saksa.

Lähteet

Aineistolähteet

Rauma, I. (2022). *Hävitys: Tapauskertomus*. (3. p.). Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Kirjallisuuskäsitteet

- Aleksa Varga, M. & Grlić, T. (2023). Assessing Machine Translation from English to German: A Case Study. Teoksessa L. Kordić (toim.), *Language(s) and law* (s. 85–97). Josip Juraj Strossmayer University of Osijek.
- Bahdanau, D., Cho, K. & Bengio, Y. (2016). Neural Machine Translation by Jointly Learning to Align and Translate. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.0473>
- Banaji, M. R. & Hardin, C. D. (1996). Automatic Stereotyping. *Psychological Science*, 7(3), s. 136–141. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1996.tb00346.x>
- Barker, G. (2016). Male violence or patriarchal violence? - Global Trends in Men and Violence. *Sex., Salud Soc. (Rio J.)*, 22, s. 316–330. <https://doi.org/10.1590/1984-6487.sess.2016.22.14.a>
- Barrett, L. F., Robin, L., Pietromonaco, P. R. & Eysell, K. M. (1998). Are Women the “More Emotional” Sex? Evidence From Emotional Experiences in Social Context. *Cognition & Emotion*, 12(4), s. 555–578. <https://doi.org/10.1080/026999398379565>
- Bentivogli, L., Bisazza, A., Cettolo, M. & Federico, M. (2016). Neural versus Phrase-Based Machine Translation Quality: A Case Study. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1608.04631>
- Bentivogli, L., Savoldi, B., Negri, M., Di Gangi, M. A., Cattoni, R. & Turchi, M. (2020). Gender in Danger? Evaluating Speech Translation Technology on the MuST-SHE Corpus. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, s. 6923–6933. <https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.619>
- Birnbaum, D. W., Nosanchuk, T. A. & Croll, W. L. (1980). Children’s Stereotypes about Sex Differences in Emotionality. *Sex Roles*, 6(3). <https://doi.org/10.1007/BF00287363>
- Blair, I. V. & Banaji, M. R. (1996). Automatic and Controlled Processes in Stereotype Priming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), s. 1142–1163. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.6.1142>
- Braun, F. (1997). Making Men Out of People: The MAN Principle in Translating Genderless Forms. Teoksessa H. Kotthoff & R. Wodak (toim.), *Communicating Gender in Context* (s. 3–29). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.42.03bra>

- Braun, F., Gottburgsen, A., Sczesny, S. & Stahlberg, D. (1998). Können Geophysiker Frauen sein? Generische Personenbezeichnungen im Deutschen. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, 26(3), s. 265–283.
<https://doi.org/10.1515/zfgl.1998.26.3.265>
- Braun, F., Oelkers, S., Rogalski, K., Bosak, J. & Sczesny, S. (2007). “Aus Gründen der Verständlichkeit ...“: Der Einfluss generisch maskuliner und alternativer Personenbezeichnungen auf die kognitive Verarbeitung von Texten. *Psychologische Rundschau*, 58(3), s. 183–189. <https://doi.org/10.1026/0033-3042.58.3.183>
- Braun, F., Sczesny, S. & Stahlberg, D. (2005). Cognitive Effects of Masculine Generics in German: An Overview of Empirical Findings. *Communications*, 30(1), s. 1–21.
<https://doi.org/10.1515/comm.2005.30.1.1>
- Brescoll, V. L. (2016). Leading with their hearts? How gender stereotypes of emotion lead to biased evaluations of female leaders. *The Leadership Quarterly*, 27(3), s. 415–428.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.02.005>
- Brewer, M. B. & Lui, L. N. (1989). The Primacy of Age and Sex in the Structure of Person Categories. *Social Cognition*, 7(3), s. 262–274.
<https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.3.262>
- Brody, L. R. & Hall, J. A. (2008). Gender and Emotion in Context. Teoksessa M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (toim.), *Handbook of emotions* (3. p., s. 395–408). The Guilford Press.
- Callison-Burch, C., Osborne, M. & Koehn, P. (2006). Re-evaluating the Role of BLEU in Machine Translation Research. *11st Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics, Proceedings of the Conference, April 3-7, Trento, Italy*, s. 249–256. <https://aclanthology.org/E06-1032/>
- Carré, J. M. & Archer, J. (2018). Testosterone and human behavior: The role of individual and contextual variables. *Current Opinion in Psychology*, 19, s. 149–153.
<https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.021>
- Caswell, I. & Liang, B. (2020). Recent Advances in Google Translate. Google Research Blog. Luettu 5.10.2023. Saatavilla: <https://research.google/blog/recent-advances-in-google-translate/>
- Chaplin, T. M. (2015). Gender and Emotion Expression: A Developmental Contextual Perspective. *Emotion Review*, 7(1), s. 14–21.
<https://doi.org/10.1177/1754073914544408>

- Cho, K., van Merriënboer, B., Bahdanau, D. & Bengio, Y. (2014). On the Properties of Neural Machine Translation: Encoder-Decoder Approaches. arXiv.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.1259>
- Colman, A. M. (2009). *A Dictionary of Psychology*. (3. p.). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acref/9780199534067.001.0001>
- Constantine, P. (2019). Google Translate Gets Voltaire: Literary Translation and the Age of Artificial Intelligence. *Contemporary French and Francophone Studies*, 23(4), s. 471–479. <https://doi.org/10.1080/17409292.2019.1694798>
- Costa-jussà, M. R. & de Jorge, A. (2020). Fine-tuning Neural Machine Translation on Gender-Balanced Datasets. *Proceedings of the Second Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing*, Association for Computational Linguistics, s. 26-34.
<http://hdl.handle.net/2117/341277>
- Costa-jussà, M. R. (2019). An analysis of gender bias studies in natural language processing. *Nature Machine Intelligence*, 1, s. 495–496. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0105-5>
- Crawford, K. (2017). The Trouble with Bias—NIPS 2017 Keynote—Kate Crawford [video]. Youtube. Katsottu 15.2.2024. Saatavilla:
https://www.youtube.com/watch?v=fMym_BKWQzk
- Croft, A., Schmader, T. & Block, K. (2015). An Underexamined Inequality: Cultural and Psychological Barriers to Men’s Engagement With Communal Roles. *Personality and Social Psychology Review*, 19(4), s. 343–370.
<https://doi.org/10.1177/1088868314564789>
- Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T. & Glick, P. (2004). When Professionals Become Mothers, Warmth Doesn’t Cut the Ice. *Journal of Social Issues*, 60(4), s. 701–718.
<https://doi.org/10.1111/j.0022-4537.2004.00381.x>
- DeepL. (n.d.). How does DeepL work? DeepL Blog. Luettu 5.10.2023. Saatavilla:
<https://www.deepl.com/en/blog/how-does-deepl-work>
- DeepL. (n.d.). Why DeepL is the go-to AI language platform. Luettu 25.9.2024. Saatavilla:
<https://www.deepl.com/en/whydeepl>
- Diewald, G. & Nübling, D. (toim.). (2022). *Genus – Sexus – Gender*. De Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110746396>
- Diewald, G. & Steinhauer, A. (2020). *Handbuch geschlechtergerechte Sprache: wie Sie angemessen und verständlich gendern*. Dudenverlag.

- Dobson, J. E. (2023). On reading and interpreting black box deep neural networks. *International Journal of Digital Humanities*, 5, s. 431–449.
<https://doi.org/10.1007/s42803-023-00075-w>
- Doval, I. (2011). Zur Frage der Grammatikalisierung der unpersönlichen Konstruktionen im Deutschen. *Revista de Filología Alemana*, 19, s. 225–246.
https://doi.org/10.5209/rev_RFAL.2011.v19.12
- Eagly, A. H. & Steffen, V. J. (1984.). Gender Stereotypes Stem From the Distribution of Women and Men Into Social Roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), s. 735-754. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.4.735>
- Eisenegger, C., Haushofer, J. & Fehr, E. (2011). The role of testosterone in social interaction. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(6), s. 263–271.
<https://doi.org/10.1016/j.tics.2011.04.008>
- Eliot, L. (2021). Brain Development and Physical Aggression: How a Small Gender Difference Grows into a Violence Problem. *Current Anthropology*, 62(23), s. 66–78.
<https://doi.org/10.1086/711705>
- Ellemers, N. (2018). Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, s. 275–298.
<https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719>
- Engelberg, M. (1993). Maskuliini, feminiini, virkamies? Geneeris-maskuliiniset ilmaiset, kuten miesloppuiset ammattinimikkeet. *Naistutkimus*, 6(4), s. 39–50.
<http://hdl.handle.net/10224/3647>
- Engelberg, M. (2000). The communication of gender in Finnish. Teoksessa M. Hellinger & H. Bußmann (toim.), *Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men* (s. 109–132). John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/impact.10.11eng>
- Engelberg, M. (2016). *Yleispätevä mies: suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/163013>
- Engelberg, M. (2018). *Miehiä ja naisihmisiä: Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE.
- Esperança-Rodier, E. & Frankowski, D. (2021). DeepL vs Google Translate: Who’s the best at translating MWEs from French into Polish? A multidisciplinary approach to corpora creation and quality translation of MWEs. *Translating and the Computer*, 43, Asling.
- Fabes, R. A. & Martin, C. L. (1991). Gender and age stereotypes of emotionality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), s. 532–540.
<https://doi.org/10.1177/0146167291175008>

- Farkas, A. & Németh, R. (2022). How to measure gender bias in machine translation: Real-world oriented machine translators, multiple reference points. *Social Sciences & Humanities Open*, 5(1), 100239. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2021.100239>
- Forcada, M. L. (2017). Making sense of neural machine translation. *Translation Spaces*, 6(2), s. 291–309. <https://doi.org/10.1075/ts.6.2.06for>
- Friedman, B. & Nissenbaum, H. (1996). Bias in computer systems. *ACM Transactions on Information Systems*, 14(3). s. 330–347. <https://doi.org/10.1145/230538.230561>
- Friedrich, M. C. G., Dröbler, V., Oberlehberg, N. & Heise, E. (2021). The Influence of the Gender Asterisk (“Gendersternchen”) on Comprehensibility and Interest. *Frontiers in Psychology*, 12, s. 1–11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.760062>
- Gallmann, P., Horst, S., Geipel, M., Wagner, M. & Hedtke, J. (2017). *Schülerduden Grammatik*. (8. p.). Dudenverlag.
- García, L. P. F., De Carvalho, A. C. P. L. F. & Lorena, A. C. (2013). Noisy Data Set Identification. Teoksessa J.-S. Pan, M. M. Polycarpou, M. Woźniak, A. C. P. L. F. De Carvalho, H. Quintián, & E. Corchado (toim.), *Hybrid Artificial Intelligent Systems. HAIS 2013. Lecture Notes in Computer Science* (s. 629–638), 8073. Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40846-5_63
- Geniole, S. N., Bird, B. M., McVittie, J. S., Purcell, R. B., Archer, J. & Carré, J. M. (2020). Is testosterone linked to human aggression? A meta-analytic examination of the relationship between baseline, dynamic, and manipulated testosterone on human aggression. *Hormones and Behavior*, 123. <https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2019.104644>
- Givon, E., Berkovich, R., Oz-Cohen, E., Rubinstein, K., Singer-Landau, E., Udelsman-Danieli, G. & Meiran, N. (2023). Are women truly “more emotional” than men? Sex differences in an indirect model-based measure of emotional feelings. *Current Psychology*, 42, s. 32469–32482. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-04227-z>
- Glanville, R. (2007). Black Boxes. *Cybernetics and Human Knowing*, 16(1-2), s. 153–167.
- Google. (n.d.) Google Translate Ohjeet. Luettu 9.9.2023. Saatavilla: <https://support.google.com/translate>
- Gygax, P., Gabriel, U., Sarrasin, O., Oakhill, J. & Garnham, A. (2008). Generically intended, but specifically interpreted: When beauticians, musicians, and mechanics are all men. *Language and Cognitive Processes*, 23(3), s. 464–485. <https://doi.org/10.1080/01690960701702035>

- Gygax, P., Elmiger, D., Zufferey, S., Garnham, A., Sczesny, S., von Stockhausen, L., Braun, F. & Oakhill, J. (2019). A Language Index of Grammatical Gender Dimensions to Study the Impact of Grammatical Gender on the Way We Perceive Women and Men. *Frontiers in Psychology*, 10, s. 1–6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01604>
- Hakulinen, A. & Laitinen, L. (2008). Anaforinen nolla: Kielioppia ja affekteja. *Virittäjä*, 112(2), s. 162–185. <https://doi.org/10.23982/vir.40659>
- Hanks, P., Hardcastle, K. & Hodges, F. (2006). *A dictionary of first names*. (2. p.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acref/9780198610601.001.0001>
- Heger, I. A. (n.d.). Pronomen wie xier. Luettu 6.10.2023. Saatavilla: <https://www.annaheger.de/pronomen/>
- Hellinger, M. & Bußmann, H. (2002). Gender across languages: The linguistic representation of women and men. Teoksessa M. Hellinger & H. Bußmann (toim.), *Gender across languages: The linguistic representation of women and men* (s. 1–25). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.10>
- Hentschel, T., Heilman, M. E. & Peus, C. V. (2019). The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men’s and Women’s Characterizations of Others and Themselves. *Frontiers in Psychology*, 10(11), s. 1–19. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00011>
- Heyder, A., Weidinger, A. F. & Steinmayr, R. (2021). Only a Burden for Females in Math? Gender and Domain Differences in the Relation Between Adolescents’ Fixed Mindsets and Motivation. *Journal of Youth and Adolescence*, 50, s. 177–188. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01345-4>
- Hidalgo-Ternero, C. M. (2020). Google Translate vs. DeepL: Analysing neural machine translation performance under the challenge of phraseological variation. *MonTI Monografías de Traducción e Interpretación*, 2020(6), s. 154–177. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.5>
- Horvath, L. K. & Sczesny, S. (2015). Reducing Women’s Lack of Fit with Leadership? Effects of the Wording of Job Advertisements. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25(2), s. 1–42. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2015.1067611>
- Hutchins, W. J. (1995). Machine translation: A brief history. Teoksessa E. F. K. Koerner & R. E. Asher (toim.), *Concise history of the language sciences: From the Sumerians to the cognitivists* (s. 431–445). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-042580-1.50066-0>

- Jean, S., Cho, K., Memisevic, R. & Bengio, Y. (2015). On Using Very Large Target Vocabulary for Neural Machine Translation. arXiv.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.1412.2007>
- Johnson, M. (2020). A Scalable Approach to Reducing Gender Bias in Google Translate. Google Research Blog. Luettu 5.10.2023. Saatavilla: <https://research.google/blog/a-scalable-approach-to-reducing-gender-bias-in-google-translate/>
- Kielitoimiston ohjepankki. (n. d.). Yleiskieli ja asiatyylit. Luettu 9.9.2023. Saatavilla: <https://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/yleiskieli-ja-asiatyylit/>
- Koehn, P. (2020). Neural Machine Translation. (1. p.). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781108608480>
- Kyrölä, K. (1990). Kaunotar elää, laamannitar on kuollut. *Kielikello*, 2/1990. Luettu 13.1.2024. Saatavilla: <https://kielikello.fi/kaunotar-elaa-laamannitar-on-kuollut/>
- Leslie, S.-J., Cimpian, A., Meyer, M. & Freeland, E. (2015). Expectations of brilliance underlie gender distributions across academic disciplines. *Science*, 347(6219), s. 262–265. <https://doi.org/10.1126/science.1261375>
- Liu, Y. & Zhang, M. (2023). Statistical machine translation. Teoksessa S. Halverson & M. Ji (toim.), *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2. p., s. 123–130). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003168348-12>
- Llorens, A., Tzovara, A., Bellier, L., Bhaya-Grossman, I., Bidet-Caulet, A., Chang, W. K., Cross, Z. R., Dominguez-Faus, R., Flinker, A., Fonken, Y., Gorenstein, M. A., Holdgraf, C., Hoy, C. W., Ivanova, M. V., Jimenez, R. T., Jun, S., Kam, J. W. Y., Kidd, C., Marcelle, E., ... Dronkers, N. F. (2021). Gender bias in academia: A lifetime problem that needs solutions. *Neuron*, 109(13), s. 2047–2074.
<https://doi.org/10.1016/j.neuron.2021.06.002>
- Löhr, R. (2022). „Ich denke, es ist sehr wichtig, dass sich so viele Menschen wie möglich repräsentiert fühlen“. Teoksessa G. Diewald & D. Nübling (toim.), *Genus – Sexus – Gender* (s. 349–380). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110746396-012>
- Melby, A. K. (2019). Future of machine translation. Teoksessa M. O’Hagan (toim.), *The Routledge Handbook of Translation and Technology* (1. p., s. 419–436). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315311258-25>
- Moss-Racusin, C. A., Dovidio, J. F., Brescoll, V. L., Graham, M. J. & Handelsman, J. (2012). Science faculty’s subtle gender biases favor male students. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(41), s. 16474–16479.
<https://doi.org/10.1073/pnas.1211286109>

- Mälkiä, M. (1998). Kieli, vuorovaikutus ja valta tietoyhteiskunnassa: Huomiotta jääneen tutkimusteeman jäsentelyä. *Hallinnon tutkimus*, 17(3), s. 173–191.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R. & Greenwald, A. G. (2002). Math = male, me = female, therefore math ≠ me. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), s. 44–59.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.44>
- Nurminen, M. (2021). *Investigating the influence of context in the use and reception of raw machine translation*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2199-4>
- Näsi, M. & Kolttola, I. (2022). Pahoinpitely- ja ryöstörikokset. Teoksessa I. Kolttola (toim.), *Rikollisuustilanne 2021: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa*. Katsauksia, 52, Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
<http://hdl.handle.net/10138/352005>
- Piazzolla, S. A., Savoldi, B. & Bentivogli, L. (2023). Good, but not always Fair: An Evaluation of Gender Bias for three commercial Machine Translation Systems. s. 1–24. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2306.05882>
- Potegal, M. & Archer, J. (2004). Sex differences in childhood anger and aggression. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 13(3), s. 513–528.
<https://doi.org/10.1016/j.chc.2004.02.004>
- Prates, M. O. R., Avelar, P. H. & Lamb, L. C. (2020). Assessing gender bias in machine translation: A case study with Google Translate. *Neural Computing and Applications*, 32, s. 6363–6381. <https://doi.org/10.1007/s00521-019-04144-6>
- Pusch, L. F. (1984). *Das Deutsche als Männersprache: Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik*. Suhrkamp.
- Pöschko, H. & Prieler, V. (2018). Zur Verständlichkeit und Lesbarkeit von geschlechtergerecht formulierten Schulbuchtexten. *Zeitschrift für Bildungsforschung*, 8, s. 5–18. <https://doi.org/10.1007/s35834-017-0195-2>
- Quinn, P. C., Yahr, J., Kuhn, A., Slater, A. M. & Pascalis, O. (2002). Representation of the Gender of Human Faces by Infants: A Preference for Female. *Perception*, 31(9), s. 1109–1121. <https://doi.org/10.1068/p3331>
- Rat für deutsche Rechtschreibung. (2023). Geschlechtergerechte Schreibung: Erläuterungen, Begründung und Kriterien vom 15.12.2023. Luettu 8.1.2024. Saatavilla:
<https://www.rechtschreibrat.com/geschlechtergerechte-schreibung-erlaeuterungen-begrueundung-und-kriterien-vom-15-12-2023/>

- Rescigno, A. A., Vanmassenhove, E., Monti, J. & Way, A. (2020). A Case Study of Natural Gender Phenomena in Translation. A Comparison of Google Translate, Bing Microsoft Translator and DeepL for English to Italian, French and Spanish. Teoksessa F. Dell'Orletta, J. Monti, & F. Tamburini (toim.), *Proceedings of the Seventh Italian Conference on Computational Linguistics CLiC-it 2020* (s. 359–364). Accademia University Press. <https://doi.org/10.4000/books.aaccademia.8844>
- Ridgeway, C. L. & Correll, S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gender & Society*, 18(4), s. 510–531. <https://doi.org/10.1177/0891243204265269>
- Robinson, M. D., Johnson, J. T. & Shields, S. A. (1998). The Gender Heuristic and the Database: Factors Affecting the Perception of Gender-Related Differences in the Experience and Display of Emotions. *Basic and Applied Social Psychology*, 20(3), s. 206–219. https://doi.org/10.1207/s15324834basp2003_3
- Savoldi, B., Gaido, M., Bentivogli, L., Negri, M. & Turchi, M. (2021). Gender Bias in Machine Translation. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 9, s. 845–874. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00401
- Scholten, D. (2019). *Das Deutschbuch für Dichter und Denker* (2. p.). Bright Star Books.
- Sczesny, S., Formanowicz, M. & Moser, F. (2016). Can Gender-Fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination? *Frontiers in Psychology*, 7, s. 1–17. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00025>
- Shields, S. A. (2002). *Speaking from the heart: Gender and the social meaning of emotion*. Cambridge University Press.
- Shrivastava, R. (2023). This German Unicorn Is Trying To Take On Google Translate And ChatGPT. Forbes 8.8.2023. Luettu 15.3.2024. Saatavilla: <https://www.forbes.com/sites/rashishrivastava/2023/08/08/deepl-is-trying-to-take-on-google-translate-and-chatgpt/>
- Sin-wai, C. (2023). The Development of Translation Technology 1967–2023. Teoksessa C. Sin-wai (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Technology* (2. p., s. 3–41). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003168348-2>
- Stafanovičs, A., Pinnis, M. & Bergmanis, T. (2020). Mitigating Gender Bias in Machine Translation with Target Gender Annotations. *Proceedings of the 5th Conference on Machine Translation (WMT)*, s. 629–638. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2010.06203>

- Stahlberg, D. & Sczesny, S. (2001). Effekte des generischen Maskulinums und alternativer Sprachformen auf den gedanklichen Einbezug von Frauen. *Psychologische Rundschau*, 52(3), s. 131–140. <http://doi.org/10.1026//0033-3042.52.3.131>
- Stangor, C., Lynch, L., Duan, C. & Glas, B. (1992). Categorization of individuals on the basis of multiple social features. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(2), s. 207–218. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.2.207>
- Staniloiu, A. & Markowitsch, H. (2012). Gender differences in violence and aggression – a neurobiological perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 33, s. 1032–1036. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.279>
- Stanovsky, G., Smith, N. A. & Zettlemoyer, L. (2019). Evaluating Gender Bias in Machine Translation. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1906.00591>
- Swim, J. K. & Sanna, L. J. (1996). He's Skilled, She's Lucky: A Meta-Analysis of Observers' Attributions for Women's and Men's Successes and Failures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(5), s. 507–519. <https://doi.org/10.1177/0146167296225008>
- Takakusagi, Y., Oike, T., Shirai, K., Sato, H., Kano, K., Shima, S., Tsuchida, K., Mizoguchi, N., Serizawa, I., Yoshida, D., Kamada, T. & Katoh, H. (2021). Validation of the Reliability of Machine Translation for a Medical Article From Japanese to English Using DeepL Translator. *Cureus*, 13(9). <https://doi.org/10.7759/cureus.17778>
- Tekijänöikeuslaki 8.7.1961/404. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1961/404>
- Uszkoreit, J. (2017). Transformer: A novel neural network architecture for language understanding. Google Research Blog. Luettu 15.2.2024. Saatavilla: <https://research.google/blog/transformer-a-novel-neural-network-architecture-for-language-understanding/>
- Vainikainen, E. (2022). *Syrjimätön kieli: opas inklusiiviseen kielenkäyttöön ja viestintään*. KSL-opintokeskus. <http://hdl.handle.net/10138/585714>
- Vanmassenhove, E., Hardmeier, C. & Way, A. (2018). Getting Gender Right in Neural Machine Translation. *Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, s. 3003–3008. <https://doi.org/10.18653/v1/D18-1334>
- Vanmassenhove, E., Shterionov, D. & Way, A. (2019). Lost in Translation: Loss and Decay of Linguistic Richness in Machine Translation. *Proceedings of Machine Translation Summit XVII: Research Track*, s. 222–232. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1906.12068>
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł. & Polosukhin, I. (2017). Attention is All you Need. *31st Conference on Neural*

- Information Processing Systems (NIPS 2017)*, s. 1-11. arXiv.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.1706.03762>
- Verein für geschlechtsneutrales Deutsch e. V. (n.d.). Pronomen. Luettu 13.1.2024. Saatavilla:
<https://geschlechtsneutral.net/pronomen/>
- VISK = Hakulinen, A., Vilkkuna M., Korhonen R., Koivisto, V., Heinonen, T. R. & Alho, I. (2004). Iso suomen kielioppi. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 Verkkoersio. Luettu 5.3.2024. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- Wang, X., Tu, Z. & Zhang, M. (2018). Incorporating Statistical Machine Translation Word Knowledge Into Neural Machine Translation. *IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing*, 26(12), s. 2255–2266.
<https://doi.org/10.1109/TASLP.2018.2860287>
- Weigard, A., Loviska, A. M. & Beltz, A. M. (2021). Little evidence for sex or ovarian hormone influences on affective variability. *Scientific Reports*, 11, s. 1–12.
<https://doi.org/10.1038/s41598-021-00143-7>
- Wolter, I. & Hannover, B. (2016). Gender role self-concept at school start and its impact on academic self-concept and performance in mathematics and reading. *European Journal of Developmental Psychology*, 13(6), s. 681–703.
<https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1175343>
- Wolter, I., Braun, E. & Hannover, B. (2015). Reading is for girls!? The negative impact of preschool teachers' traditional gender role attitudes on boys' reading related motivation and skills. *Frontiers in Psychology*, 6, s. 1–11.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01267>
- Wong, Y. J., Ho, M.-H. R., Wang, S.-Y. & Miller, I. S. K. (2017). Meta-analyses of the relationship between conformity to masculine norms and mental health-related outcomes. *Journal of Counseling Psychology*, 64(1), s. 80–93.
<https://doi.org/10.1037/cou0000176>
- Wu, Y., Schuster, M., Chen, Z., Le, Q. V., Norouzi, M., Macherey, W., Krikun, M., Cao, Y., Gao, Q., Macherey, K., Klingner, J., Shah, A., Johnson, M., Liu, X., Kaiser, Ł., Gouws, S., Kato, Y., Kudo, T., Kazawa, H., ... Dean, J. (2016). Google's Neural Machine Translation System: Bridging the Gap between Human and Machine Translation. s. 1–23. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1609.08144>
- Yang, Z., Chen, W., Wang, F. & Xu, B. (2018). Generative adversarial training for neural machine translation. *Neurocomputing*, 321, s. 146–155.
<https://doi.org/10.1016/j.neucom.2018.09.006>

Liitteet

Liite 1. Deutsche Kurzfassung

Die quantitative Repräsentativität der Geschlechter und Geschlechtsstereotypen in den von zwei maschinellen Übersetzern produzierten Übersetzungen

Einleitung

Die technologischen Entwicklungen im Sprachbereich verändern die Rolle der Linguistinnen/Linguisten und Übersetzerinnen/Übersetzer und zwingen sie darüber nachzudenken, wie man die Qualität des Materials, das zunehmend von künstlicher Intelligenz und Maschinen produziert wird, am besten kontrollieren und evaluieren kann. Die maschinelle Übersetzung ist zur Zeit populär, trendig und kosteneffizient, doch mit ihrer zunehmenden Verbreitung wächst auch die Verantwortung, ethische Aspekte zu berücksichtigen. Es muss sichergestellt werden, dass Maschinen keine diskriminierenden oder anderenfalls ethisch fragwürdigen Übersetzungen produzieren, z. B. auf der Grundlage von Geschlecht oder Ethnizität. Die Sprache ist nicht nur ein Kommunikationsmittel, sondern auch ein Spiegel der Sprachgemeinschaft, der Gesellschaft und der Kultur (Diewald & Steinhauer, 2020, 48), und durch Sprache werden verschiedenen Rollen und Hierarchien erstellt, abhängig davon, was für Terminologie und Sprachstrukturen wird verwendet. Da die Sprache die Realität formt, ist es angesichts des zunehmenden Einsatzes von Übersetzungstechnologie wichtig, kritisch zu betrachten, was für eine Realität derzeit durch maschinelle Übersetzungen aufgebaut wird. In der vorliegenden Arbeit geht es um Repräsentationen vom Geschlecht in maschinellen Übersetzungen: die quantitative Repräsentativität und Stereotypizität stehen im Fokus.

Ein wichtiger Fortschritt in der Übersetzungstechnologie stellt die maschinelle Übersetzung dar, die vollautomatische Prozesse ermöglicht, ohne dass ein Mensch ins Übersetzungsprozess eingreift (Hutchins, 1995). Ein heißes Thema in den letzten Jahren ist das Vorkommen von Bias (oder Verzerrungen) in den Übersetzungsvorschlägen, die im schlimmsten Fall zur Verbreitung von menschenverachtenden und menschenfeindlichen Einstellungen wie Rassismus und schädlichen Geschlechterstereotypen oder zur verminderten Sichtbarkeit bestimmter Personengruppen, z. B. verschiedener Minderheiten, führen kann. Bias sind in diesem Kontext Asymmetrien und/oder Verzerrungen, die von Maschinen erzeugt oder reproduziert werden und die zu Diskriminierung und Vorurteilen führen können

(vgl. Prates et al., 2019, 6364). Vorurteile können in realen Einstellungen stecken, da sie von Systemen entweder absichtlich oder unabsichtlich durch die Tätigkeiten von Einzelpersonen oder Institutionen reproduziert werden, oder sie können innerhalb des Systems als Ergebnis von Fehlern in technischer Funktionsweise entstehen, oder sie können bei der tatsächlichen Nutzung des Systems entstehen (Friedman & Nissenbaum, 1996, 334–335). Typische Bias in der Sprache sind repräsentative Bias, die zu Unterrepräsentation oder Stereotypisierung (schädlicher Verallgemeinerungen zu schaffen) bestimmter Gruppen von Menschen führen können (Savoldi et al., 2021, 846).

Nach den Statistiken der großen maschinellen Übersetzungsunternehmen kann die Zahl der Endnutzer von maschinellen Übersetzern heutzutage auf bis zu eine Milliarde Menschen geschätzt werden (Nurminen, 2021, 23). Das Erkenntnis über die Bias in Übersetzungsvorschlägen sollte verbessert werden, damit die wahrscheinlichsten Nutzer der kostenlosen Übersetzungssoftwares, nämlich Laien, die wahrscheinlich keine Experte im Sprachbereich sind und die diese Systeme im Alltag verwenden, verzerrte Übersetzungsvorschläge erkennen und sprachliche Ungleichheit und asymmetrische geschlechtsspezifische Ausdrücke in Übersetzungen kritisch betrachten könnten. Repräsentative Verzerrungen können potenziell die Übersetzungen einseitiger machen und der Existenz bestimmter Personengruppen verwischen, und stereotypische Verzerrungen können Vorurteile verstärken.

Mit dieser Arbeit wird das Ziel verfolgt, ob die Übersetzungen von zwei online verfügbaren maschinellen Übersetzern, Google Übersetzer und DeepL (kostenlose Version), aus dem Finnischen ins Deutsche geschlechtsbezogene Verzerrungen (Gender Bias) haben. Im Mittelpunkt der Forschung stehen die Personalpronomen der 3. Person Singular, also *er/sie*. Es wird untersucht, was für Übersetzungen die maschinellen Übersetzer produzieren zu diesen Pronomen in verschiedenen Kontexten, während die Ausgangssprache ist grammatisch geschlechtsneutrale Finnische Sprache mit geschlechtsneutralen Pronomen, und Zielsprache ist Deutsch, die auf einem binären Geschlechtssystem basiert. Auch im Deutschen gibt es geschlechtsneutrale Alternativen, die jedoch in offiziellen Kontexten kaum verwendet werden und daher in Übersetzungen vermutlich gar nicht vertreten sind. In dieser Arbeit wird geprüft, ob die Übersetzer in den deutschen Übersetzungen das eine oder das andere Geschlecht unabhängig vom Kontext bevorzugen (Unter- oder Überrepräsentation) und ob Pronomen ihr Geschlecht in als stereotyp empfundenen Kontexten repräsentieren (Stereotypisierung). Ein Vergleich zwischen die Übersetzungen dieser zwei Systemen wird auch durchgeführt: was

sind ihre Gemeinsamkeiten und Unterschiede? Die Forschungsfragen der vorliegenden Arbeit lauten folgendermaßen:

1. Kommen die femininen und maskulinen Formen der Personalpronomen 3. Singular in gleichem Maße in den deutschen Übersetzungen produziert von Google Übersetzer und DeepL vor?
2. Sind die deutschen Übersetzungen der Personalpronomen in bestimmten Kontexten als geschlechtsstereotypisch zu verstehen?

Sekundär werden auch die möglichen Gründe für die Auswahl der bestimmten Pronomen betrachtet, doch ist es unmöglich, die tatsächlichen Gründe für die Übersetzungen zu ermitteln, ohne ins Übersetzungssystem einzugreifen, da die Mechanismen des Systems mit dieser Forschungsmethode nicht überprüft werden können.

Als Forschungsmaterial dieser Arbeit dienen 14 Textabschnitte, die aus dem finnischen Roman *Hävitys: Tapauskertomus* (2022) von Iida Rauma gesammelt sind, und deren deutsche Übersetzungen, die mit Google Übersetzer und DeepL produziert wurden. *Hävitys: Tapauskertomus* ist ein literarisches Werk, das die Ungleichheit, Unterdrückung und psychische Gewalt gegen Kinder und Jugendliche in die Schulgemeinschaft beschreibt. Als Methodik für diese Arbeit wurde eine vergleichende Textanalyse ausgewählt, wo die finnischen Ausgangstexte mit den deutschen, von zwei Maschinen produzierten Übersetzungen verglichen wird. Die deutschen Übersetzungen werden auch miteinander verglichen. In der Analyse wird untersucht, in welchen Kontexten wird das Maskulinum (er) und in welchen Kontexten wird das Femininum (sie) ausgewählt, und kommen die beiden Formen in gleichem Maße vor. Die von den beiden maschinellen Übersetzern produzierten Übersetzungen wurden ebenfalls verglichen, um festzustellen, ob es wesentliche Unterschiede gibt.

Theoretischer Hintergrund

Bei der Betrachtung der Beziehung zwischen Sprache und Geschlecht ist es sinnvoll, das Geschlecht nicht nur auf biologischer Ebene, sondern auch semantisch und als grammatikalische Kategorie zu definieren. Das biologische Geschlecht ist das biologisch faktuale Geschlecht einer Person, das bei den meisten Menschen bei der Geburt festgelegt wird (Diewald & Steinhauer, 2020, 80). Die grammatischen Sprachsysteme, die ein binäres Geschlechtssystem haben (wie z. B. Deutsch), basieren auf dieser biologischen Zweiteilung.

Das semantische Geschlecht hingegen hängt von der semantischen Bedeutung und dem Inhalt der Wörter ab. Beispielsweise hat das Wort *Mutter* die semantische Bedeutung „weiblich“, und das Wort *Hengst* hat die semantische Bedeutung „ein männliches Pferd“. Im Deutschen haben alle Substantive, sowohl belebte als auch unbelebte, ein grammatisches Geschlecht, und die Substantive, die sich auf Menschen beziehen, werden nach dem binären System in männlich und weiblich unterteilt. (ebd., S. 54–57.)

Der sprachliche Geschlechtsausdruck ist mit dem Konzept der Gleichheit verknüpft: alle Geschlechter sollten in der Sprache gleichermaßen vertreten und korrekte Terminologie sollte verwendet werden. Die Notwendigkeit der Gleichstellung der Geschlechter in der Sprache geht auf Jahrzehnte zurück, als man feststellte, dass die verwendete Sprache hauptsächlich Männer bevorzugt (Diewald & Steinhauer, 2020, 15). Die männliche Sprache ist in der Geschichte und in dem patriarchalischen Zeitraum verwurzelt, als Männer die Gesellschaftsordnung dominierten. Die Begünstigung der maskulinen Sprachformen ist stark von der Vorstellung geprägt, dass Männer das primäre Geschlecht, die Norm, die prototypische Menschen sind, während Frauen als sekundär bleiben. In der Vergangenheit wurde die männliche Dominanz in der Sprache als selbstverständlich angesehen, aber seit den 1970er Jahren begann die feministische Linguistik, sie zu kritisieren (ebd., S. 15–17). Die männliche Dominanz der deutschen Sprache und die Diskriminierung auf der Ebene der Sprachstruktur wurden insbesondere von den feministischen Linguistinnen Senta Trömel-Plötz und Luise F. Pusch kritisiert (Diewald & Nübling, 2022, 7). Eine der am meisten untersuchten geschlechtsbezogenen grammatischen Strukturen im Deutschen ist das generische Maskulinum (Diewald & Steinhauer, 2020, 88), das sich auf die verallgemeinerte Verwendung maskuliner Formen in personenbezogenen Worten bezieht: das generische Maskulinum wird verwendet, wenn das Geschlecht einer Person nicht bekannt ist, nicht als relevant angesehen wird oder wenn man sich auf eine größere Gruppe beziehen, die mindestens einen Mann beinhaltet, oder wenn die Geschlechterverteilung nicht bekannt ist (Braun et al., 1998, 265). Das generische Maskulinum ist praktisch dieselbe Form als das spezifische Maskulinum, d. h. eine Form, die ausdrücklich auf Männer hindeutet. Zahlreiche Studien in verschiedenen sprachlichen Kontexten zeigen, dass die Interpretation des generischen Maskulinums nicht so generisch ist, wie bisher angenommen wurde, sondern dass generisches Maskulinum semantisch häufiger so verstanden wird, dass es sich speziell auf Männer bezieht (z. B. Braun, 1998; Stahlberg & Sczesny, 2001; Gygax et al., 2008).

In dieser Arbeit werden finnische Texte und daraus mit einem Maschinenübersetzer produzierte deutsche Übersetzungen untersucht. Finnisch und Deutsch unterscheiden sich in der Art und Weise, wie grammatisches oder semantisches Geschlecht auf der Ebene der Sprachstruktur ausgedrückt wird: Finnisch ist (scheinbar) geschlechtsneutrale Sprache, während Deutsch eine Sprache mit grammatischem Geschlecht ist (Gygax et al., 2019, 3–4). Im Finnischen haben Substantive kein Genus wie im Deutschen, und Personalpronomen sind nicht geschlechtsspezifisch, das finnische 3. Person Singular Pronomen (*hän*) bezieht sich auf alle Geschlechter. Das Geschlecht wird hauptsächlich durch Substantive, die das lexikalische Geschlecht angeben (z. B. Frau, Mädchen, Junge, Mann), durch die Bildung zusammengesetzter Wörter und durch Ableitungen ausgedrückt. (Engelberg, 2000, 112.) Aufgrund der Abwesenheit eines grammatischen Geschlechts wird das Finnische im Allgemeinen als geschlechtsneutrale Sprache betrachtet, weshalb der Ungleichheit der Sprache weniger untersucht ist als beispielsweise im Deutschen (Engelberg, 2000, 111). Die generische Maskulinität kommt sich im Finnischen jedoch auf unterschiedliche Weise vor, beispielsweise auf der Ebene der Sprachstruktur in Wörtern und Redewendungen, die semantisch mit einem Wort für Mann verbunden sind, wie z. B. Berufe (*palomies* ‚der Feuerwehrmann‘) oder allgemeine Redewendungen (*jokamiehen oikeudet* ‚Jedermannsrechte‘) (Engelberg, 2000, 114), oder auf der Ebene der Auslegung, wo scheinbar geschlechtsneutrale menschliche Bezeichnungen wie „ein Mensch“ oder „eine typische Finnin/ein typischer Finne“ häufiger als Mann denn als Frau verstanden werden (Engelberg, 2016, 58).

In dem Deutschen haben alle Substantive, sowohl belebte als auch unbelebte ohne biologisches Geschlecht, ein grammatisches Geschlecht, also Genus (Gygax et al., 2019, 2). Im Deutschen gibt es drei Genera: Maskulinum (der), Femininum (die) und Neutrum (das). Auf der Ebene der Sprachstruktur wirkt sich das grammatische Geschlecht auf die Flexion von Artikeln, Pronomen und Adjektiven aus. Alle diese Wortklassen haben ihre eigenen Flexionsformen für jede Genera. (Gallmann et al., 2017, 138.) Die Singularformen der Personalpronomen basieren auf dem bereits erwähnten binären Geschlechtssystem: Die männliche Form der dritten Person Singular ist *er*, die weibliche Form *sie*. Die dritte Person des Plurals ist die geschlechtsneutrale *sie*.

Das Thema dieser Arbeit ist Gender Bias in maschinellen Übersetzungen zu untersuchen, und aus diesem Grund ist es sinnvoll festzulegen, was die maschinelle Übersetzung eigentlich ist, wie Bias definiert wird und auf welche Weise sie innerhalb der Systeme geraten. Die

maschinelle Übersetzung bezieht sich auf die Erstellung der Übersetzungen durch Computerprogramme, und sie kann vollautomatisch und autonom sein, also ohne menschliches Eingreifen, oder mit menschlicher Unterstützung schaffen, wenn beispielsweise ein Mensch den von einem maschinellen Übersetzer produzierten Text nachbearbeitet (Hutchins, 1995).

Die Geschichte der maschinellen Übersetzung reicht bis in die 1940er Jahre zurück, als der erste elektronische Computer erfunden wurde (Koehn, 2020, 33). Die ersten maschinellen Übersetzungssysteme waren regelbasiert (Melby, 2019, 419), dann folgten auf den statistischen Modellen basierte Übersetzer, und der jüngste Trend sind Übersetzer, die auf künstliche neuronale Netze basieren und somit begonnen haben, die früheren maschinellen Übersetzungsmethoden zu ersetzen (Koehn, 2020, 40). Diese Systeme werden mit riesigen zweisprachigen Korpora trainiert und die Texte werden mithilfe von tiefen neuronalen Netzen, Übersetzungsmodellen und maschinellem Lernen übersetzt (Forcada, 2017, 292).

Die Vorteile von Übersetzern mit neuronalen Netzen gegenüber früheren Methoden sind die einfachere Struktur (Bentivogli et al., 2016), die Fähigkeit zum automatisierten Lernen und damit der verringerte Speicherbedarf (Jean et al., 2015) sowie die Fähigkeit, Wortabhängigkeiten besser zu behandeln (Yang et al., 2018, 146). Die größten Nachteile sind die Schwierigkeit, mit Daten umzugehen, die nicht den Trainingsdaten entsprechen (Koehn, 2020, 293), die Schwierigkeit, mit hoher Qualität zu übersetzen, wenn die Daten ungenügend oder gering sind (ebd., S. 295), die Schwierigkeit, verschiedene Register der Sprache zu identifizieren (ebd., S. 294), und die Schwierigkeit, Wörter zu verwenden, die selten in der Sprache vorkommen (ebd., S. 289). Das Training von neuronalen Netzwerken ist außerdem zeit- und arbeitsaufwändig und erfordert große Mengen an Energie (Forcada, 2017, 302).

Bias ist ein Phänomen, bei dem Systeme systematisch und unbegründet zu Ergebnissen führen, die Einzelpersonen oder bestimmten Gruppen diskriminieren oder bevorzugen (Friedman & Nissenbaum, 1996, 332), d. h. in dem Kontext Künstliche Intelligenz und maschinelle Übersetzung bedeutet Gender Bias einer asymmetrischen oder nicht repräsentativen Darstellung der Geschlechter (Savoldi et al., 2021, 846). In der Praxis kann dies in Übersetzungen als repräsentative Fehler vorkommen (Crawford, 2017), die in zwei Kategorien unterteilt werden können: Unterrepräsentation und Stereotypisierung (Savoldi et al., 2021, 846). Unterrepräsentation bezieht sich auf die geringe Präsenz des weiblichen Geschlechts und die völlige Abwesenheit nicht-binärer Geschlechter in der Sprache. Die

geringe Repräsentation dieser Gruppen in Texten reduziert die Sichtbarkeit ihrer Geschlechtsidentität und kann zu Missverständnissen ihrer Identität führen. Stereotype wiederum führen zu schädlichen Verallgemeinerungen über Personengruppen, wobei z. B. bestimmte Berufe oder Eigenschaften mit bestimmten Geschlechtern assoziiert werden. (ebd.)

Bias können in den Einstellungen und Gewohnheiten der Gesellschaft als diskriminierende Strukturen inhärent sein und z. B. durch Trainingsdaten in die Systeme gelangen und da reproduzieren, oder sie können durch Mängeln oder Fehler in der Funktionsweise des technischen Systems entstehen, z. B. durch die Funktion der Algorithmen. Bias können auch erst bei der tatsächlichen Anwendung des Systems durch die Endnutzer entstehen, zum Beispiel wenn die Endnutzergruppe anders ist als beabsichtigt. (Friedman & Nissenbaum, 1996, 334f.)

Es wurde auf vielerlei Weise versucht, Gender Bias zu korrigieren, z. B. durch Modifizierung der Eingangsdaten, Lernalgorithmen und des Modelloutputs (Savoldi et al., 2021, 854), aber bisher wurde keine einzige universelle Lösung gefunden, die für alle Sprachen und Übersetzungssysteme applikabel ist (ebd., S. 856f). Mehrere Studien haben bisher gezeigt, dass viele gängige maschinelle Übersetzer (z. B. Google Translator, DeepL, Bing Microsoft) dazu neigen, maskuline Formen zu bevorzugen und sich auf Geschlechterstereotypen zu stützen, wenn nur wenig oder gar keine Information über Geschlecht verfügbar ist (z. B. Prates et al., 2020; Rescigno et al., 2020; Farkas & Németh, 2022; Piazzolla et al., 2023). Laut Costa-jussà (2019, 496) wäre eine geschlechtsneutrale Sprache ein wesentlicher Weg, um die Bias von Systemen zu reduzieren, da sie Trainingsdaten gleichwertiger machen würde und potenziell es verhindern würde, dass Systeme schädliche Einstellungen aus dem realen Leben reproduzieren.

Stereotypen wurden bereits als eine Unterart der repräsentativen Bias erwähnt. Ein Stereotyp ist eine vereinfachte Verallgemeinerung über eine Gruppe von Menschen, die sich gewöhnlich auf negative und ungünstige Eigenschaften konzentriert (Colman, 2009). Geschlechterstereotypen sind daher verallgemeinerte Vorstellungen von den kollektiven Merkmalen der Männer und Frauen, wie z. B. Charaktereigenschaften und Verhaltensmuster, die auf das gesamte Geschlecht verallgemeinert werden können. Geschlechterstereotype stellen nicht nur Unterschiede zwischen den Geschlechtern dar, sondern bilden auch verschiedene Erwartungen und Rahmenbedingungen dafür, wie sich Männer und Frauen in unterschiedlichen Situationen verhalten sollten (Ellemers, 2018, 276). Stereotype können

zwar nützlich sein, z. B. wenn es darum geht, die Unterschiede zwischen verschiedenen Gruppen von Menschen zu untersuchen, doch ihre Wirkung ist hauptsächlich negativ (ebd., S. 278). Geschlechterstereotype Einstellungen können sich konkret auf die Entscheidungen der Einzelperson auswirken, z. B. auf die Berufswahl und den beruflichen Erfolg, und sie neigen leicht dazu, sich selbst erfüllende Voraussagen zu werden: Deswegen ist es nicht einfach, sie aufzubrechen oder vernichten, obwohl eine soziale Veränderung sie schwächen kann (Ridgeway & Correll, 2004, 528).

Eine von den traditionellsten Stereotypen über Männer und Frauen basiert auf die altmodische Aufteilung der sozialen Rollen: es gibt eine Nebeneinanderstellung von *communality* und *agency*, wo typischerweise gemeinschaftlichere Eigenschaften wie Selbstlosigkeit, Wärme, Fürsorge und emotionaler Sensibilität mit Frauen verbunden werden, während Männer als Akteure dargestellt werden, die selbstsicher, kompetent und zielstrebig sind (Eagly & Steffen, 1984, 736). Auch Gewalt wird traditionell als männlich angesehen, insbesondere aufgrund des Geschlechtshormons Testosteron (Eliot, 2020, 66), doch konnte die Wissenschaft noch keinen eindeutigen Zusammenhang zwischen Testosteron und aggressivem Verhalten nachweisen (siehe z. B. Carré & Archer, 2018; Geniole et al., 2020). Der sozialen Rollentheorie zufolge ergeben sich die Stereotypen weitgehend aus den (unmodernen) geschlechtsspezifischen sozialen Rollen von Männern und Frauen im wirklichen Leben: Männer arbeiten eher in Berufen mit höherem Status und Verantwortung, während Frauen eher für Kinder und Haushalt zuständig sind (Eagly & Steffen, 1984, 736).

Stereotype gegenüber Frauen können ihren Erfolg am Arbeitsplatz erheblich beeinträchtigen, indem sie ihr Selbstvertrauen schwächen oder zu ungleiche Behandlung führen. So gelten beispielsweise Interesse und Begabung für Mathematik traditionell als eher männliche Eigenschaften (Nosek et al., 2002, 45), was sich erheblich auf die Wahrnehmung der mathematischen Fähigkeiten von Frauen auswirkt und sie möglicherweise sogar davon abhält, eine Beschäftigung in Mathematik, Naturwissenschaften oder Technik zu finden (Ellemers, 2018, 290). Es wird auch angenommen, dass Frauen Emotionen intensiver, häufiger und mit weniger Selbstkontrolle erleben und ausdrücken als Männer (Fabes & Martin, 1991, 532), was Frauen möglicherweise benachteiligen kann, z. B. am Arbeitsplatz, wo ihre Entscheidungen automatisch als schlechter angesehen werden als die von Männern, da man annimmt, dass sie auf Emotionen basieren (Brescoll, 2016, 421). Die derzeitige Forschung beweist nicht eindeutig, dass Frauen und Männer Emotionen unterschiedlich erleben, aber

eine wahrscheinlichere Erklärung ist die unterschiedliche Sozialisierung und Erziehung von Mädchen und Jungen (Ellemers, 2018, 278).

Stereotype wirken sich negativ auch auf Männer aus: Auf Frauen bezogene Vorstellungen von Gemeinschaftlichkeit und Fürsorge verringern das Interesse und die Beteiligung von Männern an beruflichen und familiären Aufgaben, die solche Eigenschaften erfordern (Croft, Schmader & Block, 2015). Nach einer Metaanalyse von Wong et al. (2017) die Anpassung der Männer in männlichen Normen, wie hohes Selbstvertrauen und Dominanz gegenüber Frauen, ihr soziale Aktionsfähigkeit beeinträchtigt und zu psychischen Problemen wie Depression und Einsamkeit führen kann.

Material und Methode

Das Material dieser Arbeit besteht aus 14 Textabschnitten, die aufgrund bestimmter Kriterien aus dem Roman *Hävitys: Tapauskertomus* (2022) von Iida Rauma gesammelt wurden, und deren maschinelle Übersetzungen, die mit DeepL (kostenlose Version) und Google Übersetzer im Dezember 2023 produziert wurden. *Hävitys: Tapauskertomus* ist ein literarisches Buch, in dem die Autorin auf der Grundlage von ihren eigenen Erfahrungen die strukturelle Unterdrückung der Kinder und Jugendlichen und die psychische und physische Gewalt in der Schulumwelt beschreibt. Die Geschehnisse des Buches finden in Turku und Kaarina in den 1990er und frühen 2000er Jahren statt, wo die Hauptfigur „A“ sowohl von Lehrern als auch von anderen Schülern gemobbt wird. Dieses Buch wurde als Ausgangstext gewählt, weil es auf Finnisch geschrieben ist und aus dem finnischen kulturellen Umfeld stammt, also keine Übersetzung eines fremdsprachigen Werks ist, und weil die Hauptfigur nur mit dem Buchstaben „A“ erwähnt wird, der sich weder auf eine männliche noch auf eine weibliche Person bezieht, so dass mögliche geschlechtsspezifische Eigennamen die Übersetzungswahlen des maschinellen Übersetzers nicht beeinflussen.

Literarische Prosa ist eine sinnvolle Wahl um das ausgewählte Thema (Gender Bias in den Übersetzungen der 3. Person Singular Pronomen) zu untersuchen, da ein erzählender und beschreibender Stil, der für Belletristik typisch ist, wahrscheinlich in höherem Maße die Singularpronomen der dritten Person und geschlechtsstereotypische Kontexte umfasst. Zum Beispiel formelle Texte sind in der Regel Urkunde, Mitteilungen, Nachrichten, Sachbücher oder Bedienungsanleitungen (Kielitoimiston ohjepankki [Offizielle Website zur finnischen

Rechtschreibung], n.d.), und es ist anzunehmen, dass diese Textsorten weniger Material für die Untersuchung dieses Phänomens liefern würden.

Das Urheberrecht an den Ausgangstextabschnitten liegt bei der Autorin, und ihre Verwendung in dieser Studie wird durch das im finnische Urheberrechtsgesetz definierte Zitatrecht begründet: "Aus einem veröffentlichten Werk dürfen gemäß den Regeln des guten Brauchs Zitate im durch den Zweck gebotenen Umfang entnommen werden." [meine eigene Übersetzung] (Urheberrechtsgesetz Finnlands 404/1961, § 22). In dieser Arbeit wurde kein vollständiges Werk übersetzt, sondern kurze Abschnitte im Rahmen des Forschungsthemas. Die zitierten Ausgangstextabschnitten werden deutlich von meinem eigenen Text sowie von den maschinellen Übersetzungen abgegrenzt, und die Autorin des Werkes wird im Zusammenhang mit dem Zitat in angemessener Weise genannt.

In der vorliegenden Arbeit soll durch qualitative Mittel untersucht werden, ob zwei kostenlose maschinelle Übersetzer (DeepL und Google Übersetzer) Singularpronomen der dritten Person (*sie* oder *er*, finnisches Äquivalent *hän*) geschlechtsstereotypisch aus dem geschlechtsneutralen Finnischen ins auf grammatisch binäre Geschlechtssystem basierende Deutsche übersetzen und ob das Maskulinum und Femininum in den Übersetzungen gleichermaßen vertreten sind. Da es im Deutsch kein offizielles geschlechtsneutrales Alternativ für traditionelle binäre Personalpronomen ist, die sich in der offiziellen Sprache etabliert hätte, wurde bereits vor der Analyse ausgeschlossen, dass die maschinellen Übersetzer eine andere Übersetzung als *er* oder *sie* vorschlagen würden. Die verwendete Untersuchungsmethode ist eine vergleichende Textanalyse, bei der sowohl der Ausgangstext mit den Übersetzungen als auch die von zwei verschiedenen maschinellen Übersetzern produzierten Übersetzungen verglichen werden.

Die Sammlung des Forschungsmaterials begann mit einem sorgfältigen Lesen des vorher vorgestellten Werkes, wobei auf Sätze geachtet wurde, die für die theoretische Perspektive dieser Arbeit relevant sind. Ziel war es, Elemente von Text zu identifizieren und zu sammeln, in denen 3. Person Singular Pronomen vorkommen, sowie Kontexten, die typischerweise als geschlechtsstereotypisch ausgelegt werden. Die Abschnitte wurden als Material nach zwei Kriterien ausgewählt: Erstens musste der Abschnitt mindestens ein Singularpronomen in der dritten Person enthalten, und zweitens musste mindestens eines der Pronomen auf der strukturellen Ebene des Textes mit einem allgemein bekannten Geschlechtsstereotyp

verbunden werden. Anschließend wurden die ausgewählten Abschnitte mit zwei maschinellen Übersetzern, DeepL und Google Übersetzer ins Deutsche übersetzt.

In der Analyse wurde untersucht, in welchen Kontexten die maskuline Form *er* und in welchen Kontexten die feminine Form *sie* in der deutschen Übersetzung gewählt wurde. Außerdem wurden die von den beiden maschinellen Übersetzern produzierten Übersetzungen miteinander verglichen: ob die Repräsentativität der beiden Geschlechter in den Übersetzungen gleich war und ob die Pronomen in den gleichen Kontexten auf die gleiche Weise übersetzt wurden. In der Analyse wurde auch die Quantifizierung ausgenutzt, um die quantitative Repräsentativität jedes Geschlechts in den Zieltexten zu untersuchen, d. h. die Anzahl der Pronomen wurde aus dem Material berechnet und in numerischer Form in Tabellen dargestellt. Zur weiteren Untersuchung der Stereotypen wurden die aus dem Text gefundene stereotypische Erkenntnisse in zwei Kategorien unterteilt: männliche Stereotypen und weibliche Stereotypen, die in noch spezifischere Unterkategorien (Gewalt und Aggression; Wissenschaft, Mathematik und Naturwissenschaften; Familienleben; Emotionalität) eingeteilt wurden. Bei den männlichen Stereotypen wurde der mögliche Einfluss des generischen Maskulinums berücksichtigt. Schließlich wurden die Ergebnisse der Analyse zusammengefasst.

Ergebnisse der Analyse

Die Analyse der Daten zeigte, dass es repräsentative Gender Bias in deutschen maschinellen Übersetzungen produziert von DeepL und Google Übersetzer gibt. Die Analyse ergab, dass mit beiden maschinellen Übersetzern sowohl bei den Männern als auch bei den Frauen stereotypische Übersetzungen festgestellt wurden, und dass die Übersetzungen beider Übersetzer statistisch mehr männliche als weibliche Formen enthalten. In den Übersetzungen von Google Übersetzer waren 85 % aller Singularpronomen der dritten Person in der maskulinen Form, in den Übersetzungen von DeepL waren 64 % in der maskulinen Form, d. h. besonders Google Übersetzer scheint zu bevorzugen Männer in seinen Übersetzungen. DeepL produzierte deutlich mehr weibliche Formen im Vergleich zu Google Übersetzer, allerdings oft in weiblich stereotypischen Kontexten (Erziehung der Kinder, Emotionalität).

Wie vorausgesehen, sind die nicht-binären Geschlechter überhaupt nicht vertreten, da geschlechtsneutrale Pronomen im Deutschen im offiziellen Sprachgebrauch nicht etabliert sind. In den deutschen Übersetzungen dieses Materials ist es typisch, dass die Verwendung der Pronomen nicht einheitlich ist, also sowohl männliche als auch weibliche Pronomen

gemischt in demselben Abschnitt vorkommen können, auch wenn es keine eindeutigen Hinweise darauf gibt, dass sich die Person, auf die sich das Pronomen bezieht, geändert hat.

Die signifikant höhere Anzahl der maskulinen Formen besonders in den Übersetzungen von Google Übersetzer deutet darauf hin, dass Übersetzer die männliche Form als primäre Übersetzungsoption betrachten, auch wenn es keine eindeutigen Hinweise auf eine männliche Person im Text gibt, d.h. die Verwendung der Form ist generisch. Die generische Verwendung der männlichen Form bedeutet, dass Übersetzungen in männlich stereotypischen Kontexten automatisch geschlechtsstereotypisch sind: In dieser Arbeit wurden Übersetzungen, die sich auf Gewalt, Wissenschaft und akademische Bereiche beziehen, oft mit männerstereotypisch übersetzt. Beide Übersetzer verwendeten maskuline Pronomen in der Übersetzung, die sich auf die (Natur)Wissenschaft bezieht. Beide Übersetzer verwendeten maskuline Pronomen auch in Kontexten, in denen es um Gewalt und Wut geht, aber DeepL verwendete wahrscheinlicher auch feminine Formen, wenn es im Text explizit weibliche Bezüge gab, z. B. einen weiblichen Eigennamen. In den deutschen Übersetzungen bleibt das Bild der Gewalttätigkeit also eindeutig männerzentriert: Unabhängig davon, ob die Übersetzer die maskulinen Pronomen nur aufgrund der generischen Verwendung oder aufgrund von Stereotypen gewählt haben, können die Übersetzungen als männerstereotypisch angesehen werden.

Was die mit Frauen assoziierten Stereotypen angeht, so liefert das Material meistens Kontexte, die mit Emotionalität, insbesondere mit Weinen, zu tun haben. Ein gemeinsames Charakteristikum in mehreren von den beiden Übersetzern produzierten Übersetzungen ist die primäre Verwendung der maskulinen Form am Beginn des Textes, aber beim ersten Frauenstereotyp verändert sich die Form unerwartet zum Femininum und möglicherweise in dem späteren Text wieder zurück zum Maskulinum, wie das folgende Beispiel zeigt (Fettdrücke der Pronomen selbst gemacht):

- (1) Kuolema voisi tulla koska tahansa, ja vaikka se ei tulisi heti, se tulisi joskus, jonain päivänä hänen vanhempansa kuolisivat ja **hänen** pitäisi pärjätä yksin. **Häntä** alkoi itkettää, mutta **hän** pelkäsi, että lähellä makaavat Sara ja Salla kuolisivat. **Hän** pidätteli nyhkytyksensä, mutta ei pystynyt estämään kyyneleitä valumasta, ei pystynyt estämään sydäntään hakkaamasta ja hengitystä juuttumasta kurkkuun. **Hän** puristi silmät kiinni ja yritti pakottaa itsensä nukkumaan, mutta ei voinut olla ajattelematta kuolevaa äitiään, kuolevaa isäänsä, kuolevaa pikkusiskoaan. (Rauma, 2022, 160.)

Der Tod könnte jederzeit kommen, und selbst wenn er nicht sofort käme, würde er irgendwann kommen, eines Tages würden ihre Eltern sterben und **sie** müsste für sich selbst sorgen. **Er** fing an zu

weinen, aber **er** hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, es hören würden. **Sie** unterdrückte ihr Schluchzen, konnte aber nicht verhindern, dass die Tränen flossen, ihr Herz raste und ihr der Atem in der Kehle stockte. **Er** kniff die Augen zusammen und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber **er** konnte nicht anders, als an seine sterbende Mutter, seinen sterbenden Vater, seine sterbende kleine Schwester zu denken. (Übersetzung von Google Übersetzer)

Der Tod konnte jederzeit eintreten, und selbst wenn er nicht sofort eintrat, würde er eines Tages kommen, eines Tages würden seine Eltern sterben und **er** würde für sich selbst sorgen müssen. **Sie** begann zu weinen, aber **sie** hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, **sie** hören würden. **Sie** hielt ihr Schluchzen zurück, aber **sie** konnte die Tränen nicht zurückhalten, konnte nicht verhindern, dass ihr Herz pochte und ihr der Atem im Hals stecken blieb. **Sie** drückte ihre Augen zu und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber **sie** konnte nicht aufhören, an ihre sterbende Mutter, ihren sterbenden Vater, ihre sterbende kleine Schwester zu denken. (Übersetzung von DeepL)

Die Analyse zeigt, dass die Emotionalität, insbesondere Weinen, in maschinellen Übersetzungen stark mit dem weiblichen Geschlecht assoziiert wird, was sich in der Verwendung der femininen Formen widerspiegelt, auch wenn es keine expliziten weiblichen Bezüge im Text gibt: dies wird zu frauenstereotypischen Übersetzungen führen. Im Material gibt es einen Abschnitt, in dem Erziehung von Kindern erwähnt wird, und in den Übersetzungen dieses Abschnitts haben beide Übersetzer einige der Pronomen mit der femininen Form übersetzt. Da insbesondere Google Übersetzer dazu neigt, mehr männliche Formen zu produzieren, ist es offensichtlich, dass irgendetwas in diesem Abschnitt hat den Übersetzer dazu gebracht, das Pronomen von der maskulinen zu der femininen Form zu ändern, und es bleibt zu vermuten, ob es gerade der Kontext Kindererziehung ist, der zu dieser Übersetzungswahl der Pronomen veranlasst hat.

Die Übersetzungswahlen der maschinellen Übersetzer unterscheiden sich voneinander in mehreren Fällen: Obwohl Google Übersetzer und DeepL beide auf neuronalen Netzen basieren und ein ähnliches Funktionsprinzip haben, gibt es wahrscheinlich viele Unterschiede in ihrer Architektur, den verwendeten Sprach- und Übersetzungsmodellen und den Trainingsdaten, was teilweise die unterschiedlichen Übersetzungsergebnisse erklärt. Die Überrepräsentation maskuliner Pronomen in den Übersetzungen beider Übersetzer lässt vermuten, dass maskuline Formen in den Trainingsdaten der neuronalen Netze unabhängig vom Kontext überrepräsentiert sein könnten. Diese Forschungsmethodik gibt jedoch keine Antwort auf die Kriterien, nach denen die Übersetzer ein bestimmtes Pronomen für einen bestimmten Kontext ausgewählt haben, so dass man über die möglichen Gründe nur spekulieren kann.

Aus den Ergebnissen kann eine Schlussforderung ziehen, dass in diesem Material sowohl die deutschen Übersetzungen von Google Übersetzer als auch von DeepL Geschlechtsverzerrungen enthalten: Das männliche Geschlecht ist bei den Pronomen quantitativ stärker vertreten, und die beiden (maskulinen und femininen) Pronomen werden häufig als geschlechtsstereotypisch übersetzt.

Zusammenfassung

In dieser Arbeit ging es um, repräsentative Gender Bias in den deutschen Übersetzungen, die mit zwei kostenlosen maschinellen Übersetzern (Google Übersetzer und DeepL) produziert wurden, durch die Pronomen der dritten Person Singular zu untersuchen und darüber hinaus die Übersetzungen von beiden Übersetzern miteinander zu vergleichen. Das zentrale Ergebnis dieser Arbeit war, dass es in den deutschen Übersetzungen in diesem Forschungsmaterial Gender Bias gibt: Die maskulinen und femininen Formen vertreten quantitativ nicht gleichwertig, und die Zieltexte enthalten sowohl männer- als auch frauenstereotypische Übersetzungen. Diese Arbeit bietet interessante Einblicke in die Weise, wie die verschiedenen Geschlechter in den Übersetzungen der deutschen 3. Person Singular Pronomen quantitativ und in verschiedenen Kontexten repräsentiert werden. Die Ergebnisse stützen die Erkenntnisse aus früheren Studien, in denen festgestellt wurde, dass maschinelle Übersetzer sowohl Maskulinformen bevorzugen als auch sich auf Geschlechtsstereotypen stützen, wenn im Ausgangstext keine oder nur wenig Information über Geschlecht vorhanden ist (z. B. Prates et al., 2020; Rescigno et al., 2020; Piazzolla et al., 2023).

Die wichtigste Einschränkung der Arbeit besteht darin, dass es keinen Zugang zum technischen Prozess der Übersetzungssysteme gibt, sondern die Analyse nur durch die Prüfung der fertigen Übersetzung durchgeführt wird. Diese Forschungsmethode bietet keine Antwort auf die Frage, warum die Übersetzer in bestimmten Kontexten bestimmte Pronomen gewählt haben. Die Repräsentation der Geschlechter könnte auch mit andersartigem Ausgangstext sehr unterschiedlich sein, wo z. B. Themen und Kontexte anders wären. Darüber hinaus wurden die Übersetzungen dieser Arbeit im Dezember 2023 produziert, also wenn dieselben Abschnitte heute wieder übersetzt würden, könnten Übersetzungen potenziell verschieden sein, da die Übersetzer während des Schreibens dieser Arbeit vermutlich weiter trainiert haben.

In dieser Arbeit wurde die Kategorisierung auf der Grundlage der Forschungsmaterial erstellt, weitere Forschungen könnten möglicherweise eine andere Kategorisierung oder

Datensammlungsmethode verwenden. Noch eine Limitation dieser Arbeit ist die beschränkte Datenmenge: Größere Datenmenge könnte zu höherer Generalisierungsfähigkeit zu führen, somit könnte z. B. die Verwendung von Korpora als Forschungsmaterial für die weitere Forschung nützlich sein. Außerdem könnte es sinnvoll sein, den Umfang des Phänomens in anderen Sprachpaaren zu untersuchen.

Im Lichte der Erkenntnisse wie in dieser Arbeit sollten die Entwickler der maschinellen Übersetzungssystemen überlegen, wie sie in maschinellen Übersetzungen die Repräsentation von Frauen und nicht-binären Minderheiten verbessern und Geschlechtsstereotype reduzieren können. Andererseits entstehen nicht alle Bias innerhalb von Systemen, sondern durch die Sprache, die wir im Alltag in unserer Gesellschaft verwenden (Friedman & Nissenbaum, 1996, 334), deshalb es in der Verantwortung jedes Einzelnen liegt, eine gleichberechtigte Sprache zu verwenden und damit Bias zu verringern.

Liite 2. Tutkielmassa käytetty aineisto

Tutkielmassa käytetty aineisto koostuu 14 tekstikatkelmasta, jotka on poimittu Lida Rauman teoksesta *Hävitys: Tapauskertomus* (2022), sekä niiden Google Kääntäjällä ja DeepL:n kääntimellä tuotetuista konekäännöksistä.

Toki unettomuus oli itsessään piina, mutta enemmän häntä vaivasi tunne siitä, että väsymys naarasi esiin jotain, jonka olisi ollut syytä pysyä piilossa. Ei hän pelännyt olevansa huono opettaja, A sanoi, hän tiesi olevansa aivan yhtä keskinkertainen ja kyllästynyt kuin suurin osa muista. Eikä hän pelännyt murtuvansa luokkahuoneessa ja alkavansa itkeä. Mitä kyyneleisiin tuli, hänen kontrollinsa oli vedenpitävä. Mutta jos jotain tapahtuisi, A sanoi, ei hän tiennyt mitä, mutta jotain. Niin silloin, A sanoi. Ei hän tiennyt, mitä silloin. Yhä useammin hänestä tuntui kuin vieras voima olisi ottanut hänet valtaansa, tarttunut ja riepottellut, hän koki aikuisen minuuden huuhtoutuvan yltään, huusi ja löi itseään, oli joutunut pidättelemään, jottei olisi lyönyt myös Henriikkaa, ja kiusallisinta siinä oli, ettei hän voinut edes väittää, ettei olisi ollut oma itsensä. Hän se oli, tuo ulvova ja tärisevä kasa täynnä vihaa ja väkivaltaa, ja sitten se oli ohi, eikä hän ollut varma, mitä oli tapahtunut, mutta tunsu sen yhä sisuksissaan, sen voiman. Siksi hän ei syönyt unilääkkeitä tai muutakaan tasaavaa, A sanoi. (Rauma, 2022, 28.)

Sicher, die Schlaflosigkeit war eine Qual für sich, aber was ihn noch mehr störte, war das Gefühl, dass die Müdigkeit etwas zum Vorschein brachte, das hätte verborgen bleiben sollen. Er hatte keine Angst, ein schlechter Lehrer zu sein, sagte A, er wusste, dass er genauso mittelmäßig und gelangweilt war wie die meisten anderen. Und er hatte keine Angst davor, im Klassenzimmer zusammenzubrechen und zu weinen. Wenn es um die Tränen ging, war seine Kontrolle wasserdicht. Aber wenn etwas passierte, sagte A, wisse er nicht was, sondern etwas. Also dann, sagte A. Er wusste damals nicht, was. Immer öfter hatte er das Gefühl, als ob eine fremde Macht ihn übernommen, gepackt und zerrissen hätte, er spürte, wie sein erwachsenes Ich von ihm weggeschwemmt wurde, er schrie und schlug sich selbst, er hatte sich zurückhalten müssen, damit er es nicht tat Ich habe auch Henrikiä geschlagen, und das Peinlichste war, dass er nicht einmal behaupten konnte, dass er es nicht gewesen wäre. Er war es, dieser heulende und zitternde Haufen Wut und Gewalt, und dann war es vorbei, und er war sich nicht sicher, was passiert war, aber er spürte es immer noch in sich, seine Macht. Deshalb habe er keine Schlaftabletten oder ähnliches zum Ausgleich genommen, sagte A. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Sicher, die Schlaflosigkeit war an sich schon eine Qual, aber was ihn noch mehr beunruhigte, war das Gefühl, dass die Müdigkeit etwas zum Vorschein brachte, das eigentlich hätte verborgen bleiben müssen. Er habe keine Angst davor, ein schlechter Lehrer zu sein, sagte A. Er wusste, dass er genauso mittelmäßig und gelangweilt war wie die meisten anderen. Und sie hatte keine Angst davor, im Klassenzimmer zusammenzubrechen und zu weinen. Was die Tränen betraf, so hatte sie sie fest im Griff. Aber wenn etwas passierte, sagte A. Er wusste nicht, was, aber etwas. Dann, sagte A. Er wisse nicht, was dann. Mehr und mehr fühlte er sich, als hätte eine fremde Macht von ihm Besitz ergriffen, ihn gepackt und geschlagen, er fühlte, wie sein erwachsenes Ich über ihn hinweggeschwemmt wurde, schrie und schlug sich selbst, musste sich zurückhalten, auch Henriika zu schlagen, und das Peinlichste war, dass er nicht einmal behaupten konnte, nicht er selbst zu sein. Er war es, dieser heulende, zitternde Haufen aus Wut und Gewalt, und dann war es vorbei, und er war sich nicht sicher, was passiert war, aber er konnte es immer noch in sich spüren, die Kraft davon. Deshalb nahm er auch keine Schlaftabletten oder irgendetwas anderes, um sich zu beruhigen, sagte A. (DeepL, konekäännös)

Ohi entisen kasarmin puistikon, joka 1950-luvulla oli nimetty Tuomaanpuistoksi Suomen ensimmäisen aikalaislähteissä mainitun piispa Thomaksen mukaan, piispan joka, A sanoi, oli ilmeisesti väärennetyn asiakirjan turvin lahjoittanut mittavan maaomaisuuden sukulaiselleen

ja eronnut virastaan epämääräisen korruption sekaisissa tunnelmissa, ikään kuin lyöden lukkoon, millaista kaupungin maankäyttöpoliitiikka tulisi olemaan seuraavat 800 vuotta. Saattoi olla Tuomaanpuiston jättimäisten tsaarinpoppelien, lehmusten, vuorijalavien ja saarnien syytä, että A oli päätenyt opiskelemaan pääaineenaan juuri poliittista historiaa. Varjoisa puisto ja 1800-luvun puisissa kasarmirakennuksissa sijainnut poliittisen historian laitos olivat abiturienteille järjestetyllä tutustumiskierroksella näyttäneet siltä, kuin aika niiden ympärillä olisi pysähtynyt. A oli hakenut, päässyt ja jos hän vain olisi noudattanut professori Soikkasen neuvoja, hän olisi juuri aloitellut työpäiväänsä laitoksella, sen sijaan että polki ohi kasarmin ja ohi Educariumin ja Publicumin tiedekuntatalojen, jotka vielä vuonna 2003 A:n aloittaessa yliopisto-opintojaan olivat näyttäneet vastavalmistuneita ja hienoilta mutta joiden olemukseen oli vähitellen pinttynyt nuhrisuus ja ankeus, ikään kuin sama menetettyjen mahdollisuuksien haposade olisi syövyttänyt niin rakennuksia kuin häntä. Ohi opiskelijaruokalaneuroosien ja tenttipaniikkimuistojen. Ohi lukusalissa kirjojensa ylle kumartuneiden opiskelijoiden. A sanoi vastaanottaneensa opiskelupaikkansa päättäväisen optimismin vallassa, varmana siitä, että poliittinen historia auttaisi häntä saamaan otteen jostain, mikä tuntui hajoavan hänen ympärillään. Ehkä ajasta, A sanoi. Mutta yliopisto oli osoittautunut uudeksi yläasteeksi. Kaikki ne keskenkasvuiset ja kilpailuhenkiset poliittisen historian opiskelijat, jotka oli yllättäen sysätty aikuiselämään pois vanhempiensa valvonnasta, äkillisestä itsenäisyydestään kiihdyksissä ja sekopäisinä kuin joukko turkistarhasta vapautettuja minkkejä, A sanoi, täynnä hirvittävää tuhovoimaa ja kauhua, kasvatustieteilijöistä puhumattakaan, A sanoi, Luoja paratkoon kasvatustieteilijöitä... (Rauma, 2022, 56–57.)

Vorbei am Park der ehemaligen Kaserne, der in den 1950er-Jahren nach dem ersten finnischen Bischof Thomas Tuomaanpuisto benannt wurde, der in zeitgenössischen Quellen erwähnt wird, dem Bischof, der, wie A sagte, seinem Verwandten mit Hilfe einer offensichtlichen Fälschung ein großes Stück Land gespendet hatte Dokument und trat in einer verwirrten Atmosphäre vager Korruption von seinem Amt zurück, als ob die Landnutzungspolitik der Stadt für die nächsten 800 Jahre gesperrt würde. Möglicherweise waren es die riesigen Pappeln, Linden, Bergulmen und Eschen in Tuomaanpuisto gewesen, die A dazu veranlassten, politische Geschichte als Hauptfach zu studieren. Der schattige Park und die in der Holzbaracke aus dem 19. Jahrhundert untergebrachte Abteilung für politische Geschichte wirkten während der Einführungstour für die Abiturienten, als wäre die Zeit stehen geblieben. A hatte sich beworben, war eingestiegen, und wenn er nur dem Rat von

Professor Soikkanen gefolgt wäre, hätte er einfach seinen Arbeitstag in der Abteilung begonnen, anstatt an den Kasernen und an den Fakultätsgebäuden Educarium und Publicum vorbei zu radeln, was sogar im Jahr 2003 der Fall war. A begann sein Universitätsstudium, hatte wie ein frischgebackener Absolvent ausgesehen und war in Ordnung, aber sein Wesen war nach und nach eintönig und trostlos geworden, als hätte derselbe saure Regen verpasster Gelegenheiten sowohl die Gebäude als auch ihn korrodiert. Über die Mensaneurosen, Prüfungsanxiety-Erinnerungen. Gehen Sie an den über ihre Bücher gebeugten Schülern im Lesesaal vorbei. A sagte, er habe seinen Studienplatz mit entschlossenem Optimismus angenommen, überzeugt davon, dass die politische Geschichte ihm helfen würde, etwas in den Griff zu bekommen, das um ihn herum auseinanderzufallen schien. Vielleicht für die Zeit, sagte A. Aber das College hatte sich als die neue Mittelschule herausgestellt. „All diese unreifen und wettbewerbsorientierten Studenten der politischen Geschichte, die plötzlich ins Erwachsenenleben gedrängt wurden, der Kontrolle ihrer Eltern entzogen, mit ihrer plötzlichen Unabhängigkeit, aufgeregt und verwirrt wie ein Haufen Nerze, die von einer Pelzfarm freigelassen wurden“, sagte A voller schrecklicher Zerstörung Macht und Terror, ganz zu schweigen von den Pädagogen, sagte A, Gott segne die Pädagogen ... (Google Kääntäjä, konekäännös)

Mit Blick auf den ehemaligen Kasernenpark, der in den 1950er Jahren nach Finnlands erstem zeitgenössischen Bischof Thomas in Tuomas-Park umbenannt worden war, einem Bischof, der, wie A sagte, mit einem offenbar gefälschten Dokument einem Verwandten ein riesiges Landgut geschenkt hatte und in einer Stimmung vager Korruption von seinem Amt zurücktrat, als wolle er den Ton für die Flächennutzungspolitik der Stadt für die nächsten 800 Jahre angeben. Vielleicht waren es die riesigen zaristischen Pappeln, die Linden, die Bergpavillons und die Predigten im Tuomas-Park, die A dazu brachten, Politikgeschichte als Hauptfach zu wählen. Bei einem Rundgang durch den schattigen Park und den Fachbereich Politikgeschichte, der in einer Holzkaserne aus dem 19. Jahrhundert untergebracht ist, war es, als wäre die Zeit um sie herum stehen geblieben. A hatte sich beworben, war angenommen worden, und wenn er nur Professor Soikkanens Rat befolgt hätte, hätte er seinen Tag einfach im Fachbereich begonnen, anstatt an den Kasernen und den Fakultätsgebäuden des Educarium und Publicum vorbeizuradeln, die noch neu und schön ausgesehen hatten, als A 2003 sein Studium begann, deren Erscheinungsbild aber allmählich schal und blutarm geworden war, als hätte der gleiche saure Regen verpasster Chancen sowohl die Gebäude als auch ihn selbst zersetzt. Vorbei sind die Neurosen in der Mensa, die Erinnerungen an die Prüfungsangst.

Vorbei sind die Studenten, die im Lesesaal über ihre Bücher gebeugt sitzen. A sagte, er habe seinen Studienplatz mit entschlossenem Optimismus angenommen, in der Gewissheit, dass die politische Geschichte ihm helfen würde, etwas in den Griff zu bekommen, das sich um ihn herum aufzulösen drohte. Vielleicht wird es Zeit, sagte A. Aber die Universität hatte sich als die neue Oberschule erwiesen. All diese unreifen und wetteifernden Studenten der politischen Geschichte, die plötzlich in das Leben der Erwachsenen hineingestoßen wurden, weg von der Aufsicht ihrer Eltern, aufgeregt durch ihre plötzliche Unabhängigkeit und so verrückt wie ein Haufen Nerze, die aus einer Pelztierfarm entlassen wurden, sagte A, voll von schrecklicher Zerstörungswut und Terror, ganz zu schweigen von den Pädagogen, sagte A, Gott segne die Pädagogen... (DeepL, konekäännös)

Ei ihme, että Turussa sanojen ja asioiden väliset viittaussuhteet alkoivat hajota. Puutorin vessa olikin baari, koulu ravintola, tehdas teatteri, vankila eliittiasuinalue. Eteenpäin, joen leventyessä kohti entistä telakkaa, kunnes förin kohdalla - jota joskus aliseksi föriksi kutsuttiin kuin Tuonelan lauttaa ikään - A hyppäsi pyörän selästä ja talutti kyytiin. Ilmassa tuoksui Itämeri ja kylmyys. A oli toivonut sen selvittävän päätään, mutta ei se selvittänyt, sekoitti vain entisestään, ja lipuessaan joen yli hän muisti miten oli kerran förin tuntumassa yrittänyt mitata joen virtausnopeutta. Hän oli saanut sen tehtäväksi lukion fysiikantunnilla ja epäonnistunut, sillä vesi ei kerta kaikkiaan suostunut liikkumaan kaupungin läpi kohti merta, sen sijaan valkoinen koho puski päättäväisesti yläjuoksulle, ja sinne hänenkin kai olisi pitänyt suunnata, A sanoi, kohti alkulähdettä, jollaista ei ollut, koska Turussa edes joki ei suostunut kulkemaan kuten piti. Föri kolahti laituriiin, ja A pujahti ali keltaisen puomin, ohi sateen keskeltä pilkottavan Barkerin ja Bomanin tehdasmiljöön, joka olisi voinut olla kaupungin keulakuva, jollei olisi tullut puretuksi 1960- ja 70-luvuilla. Ylös Tallinmäkeen, jolla kertoman mukaan olivat kohonneet kuninkaalliset hevostallit, ja siellä, hylättynä ja rähjäisenä seisoi hänen entinen lukionsa, hänen ensimmäinen ja toiveikkain yrityksensä päästä irti Irasta. (Rauma, 2022, 79–80.)

Es ist kein Wunder, dass in Turku die Proportionen zwischen Worten und Dingen auseinanderzufallen begannen. Puutors Toilette war eine Bar, eine Schule, ein Restaurant, eine Fabrik, ein Theater, ein Gefängnis, ein Elite-Wohnviertel. Vorwärts, als sich der Fluss in Richtung des ehemaligen Docks verbreiterte, bis A bei För – das manchmal Ali För genannt wurde, wie Tuonelans Fährzeitalter – vom Fahrrad sprang und mitfuhr. Die Luft roch nach Ostsee und Kälte. A hatte gehofft, dass es ihm den Kopf frei machen würde, doch das geschah nicht, es verwirrte ihn nur noch mehr, und während er über den Fluss flog, erinnerte er sich

daran, wie er einmal versucht hatte, die Fließgeschwindigkeit des Flusses in der Nähe von För zu messen. Man hatte ihn im Physikunterricht dazu aufgefordert und scheiterte daran, weil das Wasser sich nicht durch die Stadt in Richtung Meer bewegen wollte, sondern die weiße Dünung entschlossen stromaufwärts drängte, und ich schätze, er hätte auch dorthin gehen sollen, sagte A, in Richtung der Quelle, die es in Turku nicht gab, selbst der Fluss wollte nicht so fließen, wie er sollte. Föri prallte gegen den Bahnsteig, und A rutschte unter dem gelben Baum hindurch, vorbei an der regengespaltenen Fabrikumgebung von Barker und Boman, die das Gesicht der Stadt hätte sein können, wenn sie nicht in den 1960er und 70er Jahren abgerissen worden wäre. Oben auf Tallinmäki, wo der Legende nach die königlichen Stallungen errichtet wurden, und dort, verlassen und schäbig, seine ehemalige Highschool stand, sein erster und hoffnungsvollster Versuch, sich von Ira zu befreien. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Kein Wunder, dass sich in Turku die Proportionen zwischen Worten und Dingen aufzulösen begannen. Die Puutori-Toilette war nun eine Bar, eine Schule ein Restaurant, eine Fabrik ein Theater, ein Gefängnis ein Nobelviertel. Der Fluss verbreiterte sich in Richtung der ehemaligen Werft, bis A an der För - manchmal auch Alisy För genannt, wie das Floß von Tuonela - von seinem Fahrrad absprang und den Weg wählte. Die Luft roch nach Ostsee und Kälte. A hatte gehofft, sie würde seinen Kopf frei machen, aber das tat sie nicht, sie verwirrte ihn nur noch mehr, und während er über den Fluss glitt, erinnerte er sich daran, wie er einmal versucht hatte, die Geschwindigkeit des Flusses in der Nähe der Furt zu messen. Er hatte die Aufgabe im Physikunterricht in der Schule bekommen und war gescheitert, denn das Wasser weigerte sich einfach, sich durch die Stadt in Richtung Meer zu bewegen, stattdessen schob sich die weiße Dünung zielstrebig flussaufwärts, und dorthin hätte er wohl gehen sollen, sagte A, zur Quelle, die es nicht gab, denn auch in Turku weigerte sich der Fluss, so zu fließen, wie er sollte. Die Fähre knallte an den Pier, und A schlüpfte unter dem gelben Mast hindurch, vorbei am Barker- und Boman-Fabrikkomplex, der das Prunkstück der Stadt hätte sein können, wenn er nicht in den 1960er und 70er Jahren abgerissen worden wäre. Hinauf zum Stallhügel, wo sich die königlichen Ställe erhoben hatten, wie es heißt, und dort, verlassen und heruntergekommen, stand seine ehemalige High School, sein erster und hoffnungsvollster Versuch, sich von Ira zu lösen. (DeepL, konekäännös)

A oli varannut makuupussilleen paikan seinän vierestä läheltä ovea, ja kun hän lojui siellä jäykkänä ja unettomana, vihamielisten lasten ja vihamielisen aikuisen piirittämänä kuvitellen aikaa, jolloin hänen olisi opeteltava elämään ilman vanhempiaan, hän tunsu paniikin

puristavan rintaansa. Hän ajatteli äitiään, joka oli samana aamuna vienyt hänet koulun eteen ja toivottanut hauskaa luokkaretkeä. Se voisi olla viimeinen kerta, kun hän näki äitinsä, hän tajusi. Kuolema voisi tulla koska tahansa, ja vaikka se ei tulisi heti, se tulisi joskus, jonain päivänä hänen vanhempansa kuolisivat ja hänen pitäisi pärjätä yksin. Häntä alkoi itkettää, mutta hän pelkäsi, että lähellä makaavat Sara ja Salla kuolisivat. Hän pidätteli nyhkytyksensä, mutta ei pystynyt estämään kyyneleitä valumasta, ei pystynyt estämään sydäntään hakkaamasta ja hengitystä juuttumasta kurkkuun. Hän puristi silmät kiinni ja yritti pakottaa itsensä nukkumaan, mutta ei voinut olla ajattelematta kuolevaa äitiään, kuolevaa isäänsä, kuolevaa pikkusiskoaan. Hänestä alkoi tuntua, että hän kuolisi itse, jollei pääsisi pois. Hän mietti, voisiko lähteä kävelemään keskellä yötä kotiin, hän ei vain ollut varma oikeasta reitistä, kapeat hiekkatiet muodostivat Kuusiston metsiin sokkelon, matkaakin oli varmaan 13 kilometriä, ja entä sitten kun hän olisi kotona? Antaisivatko hänen vanhempansa hänen jäädä vai kuskasivatko ne hänet takaisin toiseksi yöksi? (Rauma, 2022, 160–161.)

A hatte einen Platz für seinen Schlafsack an der Wand in der Nähe der Tür reserviert, und als er dort steif und schlaflos lag, umgeben von feindseligen Kindern und einem feindseligen Erwachsenen, stellte er sich die Zeit vor, in der er lernen müsste, ohne seine Eltern zu leben, er spürte, wie Panik seine Brust erfasste. Er dachte an seine Mutter, die ihn an diesem Morgen vor die Schule geführt hatte und ihm einen schönen Klassenausflug wünschte. Es könnte das letzte Mal sein, dass er seine Mutter sah, wurde ihm klar. Der Tod könnte jederzeit kommen, und selbst wenn er nicht sofort käme, würde er irgendwann kommen, eines Tages würden ihre Eltern sterben und sie müsste für sich selbst sorgen. Er fing an zu weinen, aber er hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, es hören würden. Sie unterdrückte ihr Schluchzen, konnte aber nicht verhindern, dass die Tränen flossen, ihr Herz raste und ihr der Atem in der Kehle stockte. Er kniff die Augen zusammen und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber er konnte nicht anders, als an seine sterbende Mutter, seinen sterbenden Vater, seine sterbende kleine Schwester zu denken. Er begann das Gefühl zu haben, dass er selbst sterben würde, wenn er nicht entkommen würde. Er fragte sich, ob er mitten in der Nacht nach Hause laufen könnte, er war sich nur nicht sicher, welchen Weg er richtig wählte, die schmalen Feldwege bildeten ein Labyrinth in den Wäldern von Kuusisto, die Entfernung betrug wahrscheinlich 13 Kilometer, und wie wäre es, wenn er war zu Hause? Würden ihre Eltern sie bleiben lassen oder würden sie sie für eine weitere Nacht zurückschleppen? (Google Kääntäjä, konekäännös)

A hatte einen Platz für ihren Schlafsack an der Wand in der Nähe der Tür reserviert, und als sie dort lag, steif und schlaflos, umgeben von feindseligen Kindern und einem feindseligen Erwachsenen, und sich die Zeit vorstellte, in der sie lernen müsste, ohne ihre Eltern zu leben, spürte sie, wie sich Panik in ihrer Brust breit machte. Sie dachte an ihre Mutter, die sie an diesem Morgen an der Schule abgesetzt und ihr einen schönen Ausflug gewünscht hatte. Es könnte das letzte Mal sein, dass er seine Mutter sah, wurde ihm klar. Der Tod konnte jederzeit eintreten, und selbst wenn er nicht sofort eintrat, würde er eines Tages kommen, eines Tages würden seine Eltern sterben und er würde für sich selbst sorgen müssen. Sie begann zu weinen, aber sie hatte Angst, dass Sara und Salla, die in der Nähe lagen, sie hören würden. Sie hielt ihr Schluchzen zurück, aber sie konnte die Tränen nicht zurückhalten, konnte nicht verhindern, dass ihr Herz pochte und ihr der Atem im Hals stecken blieb. Sie drückte ihre Augen zu und versuchte, sich zum Schlafen zu zwingen, aber sie konnte nicht aufhören, an ihre sterbende Mutter, ihren sterbenden Vater, ihre sterbende kleine Schwester zu denken. Sie hatte das Gefühl, dass sie selbst sterben würde, wenn sie nicht rauskam. Er fragte sich, ob er mitten in der Nacht nach Hause laufen konnte, er war sich nur nicht sicher, welchen Weg er nehmen sollte, die schmalen Feldwege bildeten ein Labyrinth in den Wäldern von Kuusisto, es mussten 13 Kilometer sein, und was würde passieren, wenn er nach Hause kam? Würden seine Eltern ihn bleiben lassen oder würden sie ihn für eine weitere Nacht zurückfahren? (DeepL, konekäännös)

Epäilemättä Ira oli hänen mieleensä sinäkin iltapäivänä, kun hän jälleen myöhästyttyään koulubussista käveli Kaarinan pääkirjastoon ja vaelteli siellä ympäri tietokirjaosastoa ja melkein kuin vahingossa päätyi kasvatustieteellisen hyllyluokituksen ääreen. Ensinnäkin se tuntui hänestä vitsiltä, A sanoi, sellaiselta, että hän voisi kertoa siitä Saralle ja Sallalle, ja hyvässä tapauksessa se huvittaisi niitä. Mikä riemastuttava ajatus, että hän voisi noin vain ottaa hyllystä kirjan ja lukea, mitä aikuiset heistä sanoivat, voisi vakoilla. Hän poimi kasan kirjoja, istuutui nojatuoliin ja alkoi selailla. Hän luki siitä, miten uhmakasta lasta voi käsitellä antamalla tämän tehdä näennäisiä valintoja. Hän luki lepsun kasvatuksen vaaroista, siitä, miten lapset pohjimmiltaan arvostavat *vahvoja rajoja*, kotiarestoja ja kontrollia, ja miten lasten *ei* tarkoittaa *kyllä*. Hän luki hormonien runtelemista murrosikäistä, joilla ei ollut omaa minuutta vaan ainoastaan vertaisryhmän minuus toisin kuin aikuisilla, jotka olivat jo omasta mielestään sellaisen yläpuolella. (Rauma, 2022, 191.)

Zweifellos beschäftigte er an diesem Nachmittag auch Ira, als er erneut den Schulbus verpasste, zu Kaarinas Hauptbibliothek ging, durch die Sachbuchabteilung schlenderte und

fast zufällig bei der Klassifizierung des Bildungsregals landete. „Erst kam es ihm wie ein Scherz vor“, sagte A, als könne er Sara und Salla davon erzählen, und im guten Fall würde es sie amüsieren. Was für ein aufregender Gedanke, dass er einfach ein Buch aus dem Regal nehmen und lesen könnte, was die Erwachsenen über sie sagten, spionieren könnten. Er nahm einen Stapel Bücher, setzte sich in einen Sessel und begann zu stöbern. Er las, wie man mit einem trotzigem Kind umgeht, indem man es vorgibt, Entscheidungen zu treffen. Sie las über die Gefahren einer faulen Erziehung, wie Kinder grundsätzlich Wert auf strenge Grenzen, Hausarrest und Kontrolle legen und dass das Nein von Kindern ja bedeutet. Er las von hormonell geschädigten Heranwachsenden, die keine eigene Minute, sondern nur das Ego ihrer Peergroup hatten, im Gegensatz zu Erwachsenen, die ihrer eigenen Meinung nach bereits darüber standen. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Zweifellos dachte er auch an diesem Nachmittag an Ira, als er, nachdem er wieder einmal den Schulbus verpasst hatte, in Kaarinas Hauptbibliothek ging und in der Sachbuchabteilung umherirrte und fast zufällig bei der Regaleinteilung der Erziehungswissenschaft landete. Zuerst hielt er es für einen Scherz, sagte A., etwas, das er Sara und Salla erzählen konnte, und das sie auf eine gute Art und Weise amüsieren würde. Was für ein erheiternder Gedanke, dass sie einfach ein Buch aus dem Regal nehmen und lesen könnte, was die Erwachsenen über sie sagten, spionieren könnte. Er nahm einen Stapel Bücher in die Hand, setzte sich in einen Sessel und begann zu schmökern. Er las darüber, wie man mit einem trotzigem Kind umgeht, indem man es scheinbare Entscheidungen treffen lässt. Sie las über die Gefahren einer laxen Erziehung, darüber, dass Kinder grundsätzlich starke Grenzen, häusliche Disziplin und Kontrolle schätzen, und darüber, dass Kinder nicht ja sagen wollen. Sie las über hormonegeplagte Jugendliche, die kein Selbst, sondern nur ein Gleichaltrigen-Ich haben, im Gegensatz zu Erwachsenen, die bereits über ein solches Selbst verfügen. (DeepL, konekäännös)

Häpeä, täsmälleen sama, iskisi häneen vielä monta kertaa hänen elämänsä aikana, A sanoi, kasvatustieteellisen luennoilla, tentteihin lukiessa, sanoma- ja aikakauslehtien koulukiusaamisartikkelien äärellä, tutut asenteet, joskus jopa sanatarkat lainaukset siitä 1990-luvun kirjasta. *Voisiko koulun hoitohenkilökunta kertoa kiusatulle, miten ihmisyhteisö toimii ja opettaa sosiaalisen kanssakäymisen alkeet?* eläköitynyt opettaja kirjoitti humoristisessa oppaassa, jonka A sai kerran kollegoiltaan läksiäislahjaksi. *Lisäämällä itseluottamusta ja itsetuntoa lisäämme usein lapsen kykyä ja halukkuutta päästä mukaan kaveriporukoihin,* kasvatustieteellisen dosentti kirjoitti lasten yksinäisyyttä käsittelevässä tietokirjassa

keskittyen *torjuttuun* yksilöön ja ohittaen itsepintaisesti torjuvan yhteisön. *Kiusatuksi joutumisen riskiä lisäävät esimerkiksi ulkoinen olemus (poikkeava ruumiinrakenne kuten lihavuus tai laihuus, motorinen kömpelyys), tai tietynlainen temperamentti (arkuus, vetäytyvä käyttäytyminen tai toisaalta ”räjähtämisherkyys” provosoitaessa. Kaikkein selkeimmin kiusatuksi joutumista ennustavat arkuus, epävarmuus ja huono itsetunto*, kirjoitti KiVa-kouluhanketta johtava psykologian professori kirjassaan *Koulukiusaamiseen puuttuminen: Kohti tehokkaita toimintamalleja* vaivautumatta kertomaan, miten tämä oli erottanut väkivallan syyt seurauksista, ja olisi voinut kuvitella, ettei häpeä voisi käydä pahemmaksi, A sanoi, mutta se kävi, sillä 2010-luvulla ne todellakin tarttuivat perinnöllisyystieteisiin, KiVa-professorille myönnettäisiin 2,5 miljoonan rahoitus *haastavien koulukiusaamistapausten* tutkimiseksi muun muassa *molekyyligenetiikan* keinoin, ja valtakunnallisessa sanomalehdessä professori puhuisi siitä, miten kiusatuksi tuleminen on *vahvassa geneettisessä kontrollissa*, eikä tätä tuntunut lainkaan huolestuttavan, että juuri hyvin tavallisten inhimillisten ominaisuuksien leimaaminen *poikkeavuuksiksi* tai *psykososiaalisiksi ongelmiksi* loi täydellisen ympäristön sosiaaliselle väkivallalle, kun *normaalius* kävi kovin kapeaksi ja lähes kuka tahansa saatettiin sysätä *epänormaaliuden* piiriin. (Rauma, 2022, 193–194.)

Schade, genau das Gleiche würde ihm im Laufe seines Lebens noch viele Male auffallen“, sagte A, bei pädagogischen Vorlesungen, beim Lernen für Prüfungen, beim Lesen von Schulmobbing-Artikeln in Zeitungen und Zeitschriften, bei vertrauten Einstellungen, manchmal sogar bei exakten Zitaten aus diesem Buch aus den 1990er-Jahren. Könnte das Schulpflegepersonal den Gemobbten erklären, wie die menschliche Gemeinschaft funktioniert, und ihnen die Grundlagen der sozialen Interaktion vermitteln? schrieb der pensionierte Lehrer in einem humorvollen Ratgeber, den A einst von seinen Kollegen als Hausaufgabe geschenkt bekam. Durch die Steigerung des Selbstvertrauens und des Selbstwertgefühls steigern wir häufig die Fähigkeit und Bereitschaft des Kindes, sich Gruppen von Freunden anzuschließen, schrieb der Dozent für Pädagogische Psychologie im Informationsbuch über die Einsamkeit von Kindern, wobei wir uns auf das abgelehnte Individuum konzentrieren und die hartnäckig ablehnende Gemeinschaft umgehen. Das Risiko, gemobbt zu werden, wird beispielsweise durch das äußere Erscheinungsbild (abnorme Körperstruktur wie Fett oder Dünnhheit, motorische Ungeschicklichkeit) oder ein bestimmtes Temperament (Zärtlichkeit, zurückgezogenes Verhalten oder andererseits „Explosionsempfindlichkeit“) erhöht provoziert. Die eindeutigsten Prädiktoren dafür,

gemobbt zu werden, seien Schüchternheit, Unsicherheit und geringes Selbstwertgefühl, schrieb ein führender Psychologieprofessor des KiVa-Schulprojekts in seinem Buch „Intervening in School Bullying: Towards Effective Action Models“, ohne sich die Mühe zu machen, zu erklären, wie dies die beiden voneinander getrennt hatte Ursachen von Gewalt aus den Folgen, und man hätte gedacht, dass die Schande nicht noch schlimmer werden könnte, sagte A, aber das sei der Fall, denn in den 2010er Jahren würden sie sich wirklich mit den Vererbungswissenschaften beschäftigen, KiVa- dem Professor würde eine Finanzierung gewährt werden 2,5 Millionen, um schwierige Fälle von Mobbing in der Schule zu untersuchen, beispielsweise mithilfe der Molekulargenetik, und in einer überregionalen Zeitung sprach der Professor darüber, dass Mobbing einer starken genetischen Kontrolle unterliegt, und dies schien überhaupt nicht beunruhigend zu sein, da die Kennzeichnung von sehr Normale menschliche Merkmale wie Anomalien oder psychosoziale Probleme schufen das perfekte Umfeld für soziale Gewalt, als die Normalität sehr eng wurde und fast jeder in den Kreis der Abnormalität gedrängt werden konnte. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Schade, genau das Gleiche würde ihn noch viele Male in seinem Leben treffen, sagte A, in pädagogischen Vorlesungen, beim Lernen für Prüfungen, bei der Lektüre von Mobbing-Artikeln in Zeitungen und Zeitschriften, bei vertrautenhaltungen, manchmal sogar bei wörtlichen Zitaten aus diesem Buch aus den 1990er Jahren. Könnte das Schulpflegepersonal einem Mobber erklären, wie die menschliche Gesellschaft funktioniert, und ihm die Grundlagen des sozialen Umgangs beibringen?", schrieb ein pensionierter Lehrer in einem humorvollen Leitfaden, den A einst von Kollegen als Abschiedsgeschenk erhielt. Indem wir das Selbstvertrauen und das Selbstwertgefühl stärken, erhöhen wir oft die Fähigkeit und die Bereitschaft eines Kindes, sich Freundesgruppen anzuschließen, schrieb ein außerordentlicher Professor für pädagogische Psychologie in einem Sachbuch über Einsamkeit bei Kindern, wobei er sich auf das zurückgewiesene Individuum konzentriert und die hartnäckig ablehnende Gemeinschaft umgeht. Das Risiko, gemobbt zu werden, wird durch Faktoren wie körperliche Erscheinung (abnormes Aussehen wie Fettleibigkeit oder Dünnheit, motorische Ungeschicklichkeit) oder Temperament (Schüchternheit, Rückzug oder "Explosivität" bei Provokation) erhöht. Die deutlichsten Prädiktoren für Mobbing sind Schüchternheit, Unsicherheit und geringes Selbstwertgefühl", schreibt der Psychologieprofessor, der das KiVa-Schulprojekt leitet, in seinem Buch "Tackling bullying": Towards Effective Policies", ohne sich die Mühe zu machen, zu erklären, wie er die Ursachen der Gewalt von ihren Folgen getrennt hat, und man hätte denken können, dass die Schande nicht noch schlimmer werden

könnte, sagte A, aber das tat sie, denn in den 2010er Jahren würden sie die Genetikwissenschaften wirklich in den Griff bekommen, der KiVa-Professor würde 2,5 Millionen an Fördermitteln erhalten, um schwierige Fälle von Mobbing zu untersuchen, auch durch Molekulargenetik, und in einer überregionalen Zeitung würde der Professor darüber sprechen, dass Mobbing stark genetisch gesteuert ist, und es schien ihn überhaupt nicht zu kümmern, dass es die Stigmatisierung ganz gewöhnlicher menschlicher Eigenschaften als Abnormalitäten oder psychosoziale Probleme war, die das perfekte Umfeld für soziale Gewalt schuf, als Normalität sehr eng wurde und fast jeder in den Bereich der Abnormalität gedrängt werden konnte. (DeepL, konekäännös)

Jotenkin se oli pahinta, A sanoi, jotenkin juuri sitä hän oli pelännyt. Että ne huomaisivat, miten vaikea hänen oli katsoa Anna-Maijaa, toki myös luokkahuoneessa mutta etenkin nytynyt, kun hän yritti kääntää päänsä ja pakottautua katsomaan Anna-Maijaa ja hänen silmänsä alkoivat räpsyä ja häneen sattui. *Mä en voi sil mitään*, hän sanoi ja yritti katsoa neuvottelukupin seiniin, mutta nekin koskivat. *Mul vaa on tämmönen ongelma*. Häpeä siitä, että hän yritti vedota niiden ymmärrykseen. Häpeä siitä, että oli siellä kopissa eikä päässyt pois. Häpeä siitä, että oli luottanut kuraattoriin, vaikka tietenkin aikuinen piti aikuisen puolta, ja hän oli avuton ja häntä itketti, eikä hän taistellut vaan lamaantui, vaikka olisi pitänyt mitä tahansa muuta. Päätös pidätellä itkua, ennemmin hän kuolisi kuin itkisi, eikä hän itkenyt mutta aisti rusementumisen, viimeisen vuosikymmenen puoliskot pusertamassa häntä Anna-Maijan kertoessa hänelle, mikä kaikki hänessä oli pielessä, hänen tietäväisyytensä, hänen itsepäisyytensä, hänen vältteleväisyytensä, kunnes jokin meni rikki, ei helpottavasti niin kuin tietoisuus sammuessaan on kalloon kohdistuneesta iskusta vaan niin kuin luun katketessa, rusahtaen, jokainen vaurioituva hermorata kirkumassa vaaraa, A:kin olisi halunnut kirkua, mutta hänen keuhkoistaan ei tullut mitään, ei ääntä, ei ilmaa, eikä hän ollut varma, miten keskustelu päättyi, muisti vain häpeän ja häviöntunteen, huterat ja tärisevät raajansa, jotka eivät tuntuneet hänen raajoiltaan hänen astellessaan ulos opettajainhuoneesta ja etsiessään vessaa, jossa romahtaa lattialle, vessaa, joista hän ei lähtisi, vaikka välituntivalvoja miten kolistelisi ovea ja hoputtaisi ulos, sitten J-alkuiset, jotka ilmestyivät käytävälle huutelemaan hänen pilkkanimeään, ja A oli liian sekaisin huutaakseen takaisin, *onks kivaa ku Jussi ei pidä sust*, ne kiljuivat, ja A muisti ajatelleensa, että se neuvottelukopissa oli liikaa, sanojen tuolla puolen, siitä hän ei voisi kirjoittaa päiväkirjaansa, eikä kirjoittaisikaan, kirjoittaisi mieluummin J-alkuisista, sen hän pystyi sentään käsittämään. (Rauma, 2022, 226–227.)

Irgendwie war das das Schlimmste, sagte A, irgendwie war es genau das, wovor er Angst gehabt hatte. Dass sie merken würden, wie schwierig es für ihn war, Anna-Maija anzusehen, natürlich auch im Klassenzimmer, aber besonders jetzt, wo er versuchte, den Kopf zu drehen und sich dazu zu zwingen, Anna-Maija anzusehen, und seine Augen anfangen zu tränen und es tat weh. „Ich kann nichts dagegen tun“, sagte er und versuchte, auf die Wände des Konferenzbechers zu schauen, aber auch sie berührten sich. Ich habe so ein Problem. Schade, dass er versucht hat, an ihr Verständnis zu appellieren. Schämen Sie sich, dass Sie dort in der Kabine waren und nicht rauskommen. Schade, dass er dem Kurator vertraut hatte, wo doch natürlich der Erwachsene auf der Seite des Erwachsenen war und er hilflos war und um ihn weinte, und er wehrte sich nicht, sondern brach zusammen, auch wenn er sich alles andere gewünscht hätte. Die Entscheidung, die Tränen zurückzuhalten, sie würde lieber sterben als weinen, und sie weinte nicht, aber sie spürte die Dunkelheit, die Hälfte des letzten Jahrzehnts, die sie drängte, als Anna-Maija ihr erzählte, was mit ihr los war, ihr Wissen, Ihre Sturheit, ihr Ausweichen, bis etwas kaputt ging, nicht so leicht wie das Bewusstsein, wenn es erlischt, durch einen Schlag auf den Schädel, sondern wie wenn ein Knochen bricht, zusammenbricht, jedes Nervensystem beschädigt wird und Gefahr schreit. A wollte auch schreien, aber Nichts kam aus seiner Lunge, kein Ton, keine Luft, und er war sich nicht sicher, wie das Gespräch endete, er erinnerte sich nur an das Gefühl von Scham und Verlust, an die gebrechlichen und zitternden Glieder, die man an seinen Gliedern nicht spüren konnte, als er heraustrat Er ging ins Lehrerzimmer und suchte nach der Toilette, wo er auf dem Boden zusammenbrechen würde, der Toilette, die er nicht verlassen würde, egal wie sehr der Pausenleiter an die Tür klopfte und hinausstürmte, dann die Initialen J, die im Flur auftauchten, um zu schreien sein Spitzname, und A war zu verwirrt, um zurückzuschreien, „Es ist schön, dass Jussi Sust nicht mag“, schrien sie, und A erinnerte sich, dass er dachte, dass es in der Konferenzkabine zu viel sei, jenseits von Worten, er könne nicht darüber schreiben sein Tagebuch, und er würde schreiben, er würde lieber über Buchstaben schreiben, die mit J beginnen, das konnte er sowieso verstehen. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Irgendwie war das das Schlimmste, sagte A, irgendwie hatte er das befürchtet. Dass sie merken würden, wie schwer es ihm fiel, sie anzusehen, sogar im Klassenzimmer, aber besonders jetzt, als er versuchte, den Kopf zu drehen und sich zu zwingen, sie anzusehen, und seine Augen anfangen zu blinzeln und zu schmerzen. Ich kann nichts dafür, sagte er und versuchte, die Wände des Konferenzraums zu betrachten, aber auch sie waren berührt. Ich habe ein Problem wie dieses. Schade, dass er versuchte, an ihr Verständnis zu appellieren.

Schade, dass er in der Kabine saß und nicht herauskam. Schande, dass er dem Kurator vertraut hatte, obwohl dieser natürlich auf der Seite der Erwachsenen stand und er hilflos war und weinte und nicht kämpfte, sondern gelähmt war, obwohl er etwas anderes hätte tun sollen. Sie beschloss, das Weinen zu unterdrücken, sie würde lieber sterben als weinen, und sie weinte nicht, aber sie spürte, wie die Halbkugeln des letzten Jahrzehnts zerbröckelten und sie erdrückten, als Anna-Maija ihr sagte, was mit ihr los war, mit ihrem Wissen, ihre Sturheit, ihr Ausweichen, bis etwas zerbrach, nicht auf eine erlösende Weise, wie das Bewusstsein, wenn es durch einen Schlag auf den Schädel ausgelöscht wird, sondern wie wenn ein Knochen bricht, knackend, jeder einzelne eine beschädigte Nervenbahn, die Gefahr schreit, A: kin hätte gerne geschrien, aber nichts kam aus seiner Lunge, kein Ton, keine Luft, und er war sich nicht sicher, wie das Gespräch endete, er erinnerte sich nur an die Scham und das Gefühl der Niederlage, an seine zittrigen und zitternden Glieder, die er nicht in seinen Gliedern spürte, als er aus dem Lehrerzimmer taumelte und die Toilette suchte, um auf dem Boden zusammenzubrechen, eine Toilette, die er nicht verlassen würde, egal wie der Pausenaufseher an der Tür rüttelte und ihn hinauseilte, dann die J's, die auf dem Flur auftauchten und seinen Spitznamen riefen, und A war zu verwirrt, um zurückzurufen, es ist schön, dass Jussi dich nicht mag, riefen sie, und A erinnerte sich, dass er dachte, dass das im Konferenzraum zu viel war, jenseits der Worte, darüber konnte er nicht in sein Tagebuch schreiben, und das wollte er auch nicht, er würde lieber über die J's schreiben, zumindest konnte er das verstehen. (DeepL, konekäännös)

Sul on iha hyvä mielikuvitus, Anna-Maija sanoi, mut sun täytyy tajuta et sen paikka ei oo täällä. Anna-Maijan vihan ja halveksunnan vääntämät kasvot, *iha hyvä mielikuvitus*, koskaan toiste Anna-Maija ei sanoisi, että hän olisi hyvä missään, eikä A muistanut sanoiko hän jotain, kun Anna-Maija tivasi häneltä selitystä, muisti vain Anna-Maijan tunkemassa, *uskomattoman röyhkeää*, eikä siinä ollut mitään järkeä, miksi A olisi valehdellut päiväkirjalleen, ei missään ollut järkeä, hän oli *hullu ja valehteli*. A ei muistanut, miten kauan se kesti, ehkä vartin, ehkä puoli tuntia tai 40 päivää ja 40 yötä, samea pyörre, jonka reunalla Ira kieppui vainajan vaaleana, Ira, joka niin ikään oli juuri täyttänyt 12 vuotta, ja kun Anna-Maija antoi heille luvan nousta ja lähteä välitunnille, A ei ollut päästä ylös pulpetistaan, vaikka mitään muuta hän ei halunnut kuin päästä ylös pulpetistaan, eikä hän ikinä pääsisi. *Sä olit ihan kuset housuis*, Monika sanoi ohi mennessään ja nauroi, yksi räikeän irrallinen yksityiskohta muiden räikeän irrallisten yksityiskohtien joukossa, ja A oli tukehtumisillaan eikä voinut sanoa takaisin, hän vihasi Monikaa, vihasi niin että olisi halunnut tappaa, joskin myöhemmin

ymmärsi, että iva saattoi olla Monikan yrittystä kerätä itsensä takaisin jonkinlaiseksi yksilönkaltaiseksi. (Rauma, 2022, 250–251.)

Du hast eine wirklich gute Vorstellungskraft, sagte Anna-Maija, aber ich muss erkennen, dass sie nicht hierher gehört. Anna-Maijas Gesicht verzerrt vor Wut und Verachtung, wirklich gute Vorstellungskraft, nie wieder würde Anna-Maija sagen, dass sie in irgendetwas gut sei, und A erinnerte sich nicht. Hat sie etwas gesagt, als Anna-Maija eine Erklärung von ihr verlangte, nur sie Ich erinnerte mich, wie Anna-Maija herumstocherte, unglaublich frech und es machte keinen Sinn, warum A sein Tagebuch angelegen hatte, nichts ergab einen Sinn, er war verrückt und hat gelogen. A konnte sich nicht erinnern, wie lange es dauerte, vielleicht eine Viertelstunde, vielleicht eine halbe Stunde oder 40 Tage und 40 Nächte, ein trüber Wirbel, an dessen Rand Ira in der blassen Farbe des Verstorbenen wirbelte, Ira, der ebenfalls gerade 12 geworden war, und als Anna-Maija ihnen die Erlaubnis gab, aufzustehen und in die Pause zu gehen, konnte A nicht von seinem Schreibtisch aufstehen, obwohl er nichts sehnlicher wollte, als von seinem Schreibtisch aufzustehen, und das tat er auch nie würde. „Du hast dir wirklich in die Hose gemacht“, sagte Monika im Vorbeigehen und lachte, ein offensichtlich irrelevantes Detail unter anderen offensichtlich irrelevanten Details, und A war kurz davor zu ersticken und konnte es nicht erwidern, er hasste Monika, obwohl er sie bis zum Tode hasste. Später wurde ihm klar, dass „Iva“ vielleicht Monikas Versuch gewesen sein könnte, sich wieder zu einer Art Individuum zu entwickeln. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Du hast eine gute Fantasie, sagte Anna-Maija, aber du musst einsehen, dass sie hier nicht hingehört. Anna-Maijas Gesicht verzerrte sich vor Wut und Verachtung, eine gute Vorstellungskraft, nie wieder würde Anna-Maija sagen, dass sie in irgendetwas gut war, und A konnte sich nicht erinnern, ob sie etwas gesagt hatte, als Anna-Maija sie um eine Erklärung bat, sie erinnerte sich nur daran, dass Anna-Maija sie schubste, unglaublich arrogant, und es machte keinen Sinn, warum sollte A ihr Tagebuch anlügen, nichts machte Sinn, sie war verrückt und sie log. A konnte sich nicht erinnern, wie lange es gedauert hatte, vielleicht eine Viertelstunde, vielleicht eine halbe Stunde, oder 40 Tage und 40 Nächte, ein dunstiger Strudel, an dessen Rand Ira in einer Totenbleiche herumwirbelte, Ira, der auch gerade zwölf geworden war, und als Anna-Maija ihnen die Erlaubnis gab, aufzustehen und in die Pause zu gehen, war A nicht von ihrem Schreibtisch aufgestanden, obwohl sie sich nichts sehnlicher wünschte, als von ihrem Schreibtisch aufzustehen, und sie würde es nie tun. Du hast dir total in die Hose gemacht, sagte Monika im Vorbeigehen und lachte, ein eklatant irrelevantes Detail unter anderen eklatant irrelevanten Details, und A erstickte und konnte nichts erwidern,

sie hasste Monika, hasste sie so sehr, dass sie sie umbringen wollte, obwohl ihr später klar wurde, dass der Zauberspruch Monikas Versuch gewesen sein könnte, sich wieder als eine Art Individuum zusammensetzen. (DeepL, konekäännös)

Rehtorikin oli myöhässä. A pyyhki omakuvastaan silmät niin monetta kertaa, että paperin pinta alkoi kulua rikki. *Mul on teille kerrottavaa*, rehtori sanoi ilmestyttyään vihdoinkin paikalle, englanninluokan hiljaisuus jälleen yksi niistä hiljaisuuksista, jotka kasvoivat itseään suuremmiksi, ikään kuin ruokalassa ikuisuuden vallinnut *hiljainen viikko* olisi valmentanut heitä sellaisia varten. Rehtori väännyli lyhyeltä jalaltaan toiselle, sitten asettui ja sanoi, että Anna-Maijan entinen aviopuoliso oli kuollut, tämä oli tehnyt itsemurhan, eikä Anna-Maija tulisi muutaman päivään kouluun. He olivat hiljaa. *Se ampu itteään päähän*, rehtori sanoi. *Se oli yksin sen kotona ja ampu itensä*. A yritti kaivella sisältään järkytystä, mutta hänestä ei tuntunut mitään. Hän katsoi Emmi-Sofiaa ja Terhiä, jotka tuijottivat rehtoria yhtä lailla tylsästi. Iraa, joka vain lojui. Ehkä rehtorilla oli tarve jakaa oma shokkinsa tai ehkä ne olivat Anna-Maijan kanssa päättäneet, että asioista puhuttaisiin niiden oikeilla nimillä. Ihan tosissaan, A sanoi, ne eivät kyenneet pitämään heille asiallista seksivalistusta mutta kertoivat kyllä, millä menetelmällä Anna-Maijan ex-mies oli surmannut itsensä, sellaista se oli 1990-luvulla ja Kaarinassa. (Rauma, 2022, 268–269.)

Auch der Schulleiter kam zu spät. A wischte sich so oft die Augen von seinem Selbstporträt, dass die Oberfläche des Papiers abzunutzen begann. Ich habe Ihnen etwas zu sagen, sagte der Schulleiter, nachdem er endlich erschienen war, die Stille der Englischklasse war eine weitere dieser Stille, die größer wurde als sie selbst, als hätte die Woche der Stille in der Kantine sie darauf vorbereitet. Der Schulleiter wechselte von einem kurzen Bein auf das andere, setzte sich dann hin und sagte, dass Anna-Maijas Ex-Mann gestorben sei, er Selbstmord begangen habe und Anna-Maija in ein paar Tagen nicht zur Schule kommen würde. Sie schwiegen. Es schießt sich selbst in den Kopf, sagte der Direktor. Es war allein in seinem Haus und erschoss sich. A versuchte erschrocken zu graben, aber er spürte nichts. Er blickte Emmi-Sofia und Terhi an, die den Schulleiter gleichermaßen gelangweilt anstarrten. Iraa, der nur faulenzte. Vielleicht musste der Direktor seinen eigenen Schock zum Ausdruck bringen, oder vielleicht hatten sie und Anna-Maija beschlossen, mit ihrem richtigen Namen über die Dinge zu sprechen. Im Ernst, sagte A, sie könnten ihnen keine relevante Sexualaufklärung vermitteln, aber sie hätten ihnen gesagt, mit welcher Methode Anna-Maijas Ex-Mann sich das Leben genommen habe, so sei es in den 1990er-Jahren und in Kaarina gewesen. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Auch der Schulleiter kam zu spät. A wischte so oft über die Augen seines Selbstporträts, dass das Papier abgenutzt wurde. Ich habe euch etwas zu sagen", sagte der Schulleiter, als er endlich erschien, und die Stille in der Englischklasse war wieder eine dieser Stillen, die über sich hinauswachsen, als hätte die stille Woche, die seit Ewigkeiten in der Kantine stattfand, sie auf solche Dinge vorbereitet. Der Schulleiter drehte sein kurzes Bein zur Seite, stand auf und sagte, dass Anna-Maijas Ex-Mann gestorben sei, dass er Selbstmord begangen habe, dass Anna-Maija ein paar Tage lang nicht in die Schule kommen würde. Sie waren still. Er habe sich in den Kopf geschossen, sagte der Schulleiter. Sie war allein in ihrer Wohnung und hat sich erschossen. A versuchte, den Schock in ihr zu verdrängen, aber sie spürte nichts. Er sah Emmi-Sofia und Terh an, die den Schulleiter ebenso gelangweilt anstarrten. Ira, der nur herumlungerte. Vielleicht musste der Schulleiter seinen eigenen Schock teilen, oder er und Anna-Maija hatten beschlossen, die Dinge beim richtigen Namen zu nennen. Im Ernst, sagte A, sie konnten ihnen keinen richtigen Sexualekundeunterricht geben, aber sie erzählten ihnen die Methode, mit der sich Anna-Maijas Ex-Mann umgebracht hatte, so war es in den 1990er Jahren und in Kaarina. (DeepL, konekäännös)

Vaikka jos häneltä kysyttiin, A sanoi, ei mitään *joukkohysteriaksi* kutsuttavaa lääketieteellistä tilaa ollut olemassa, ei *massapsykogeenisiä sairauksia* sen paremmin kuin menneiden aikojen riivaavia demoneita tai tanssimaan pakottavia pyhimyksiä. On vain tunteita, asenteita tai reagoititapoja, jotka jatkuvasti, täysin arkipäiväisesti, virtaavat ihmisestä toiseen. On ahdistusta, joka aina on kehon pettämistä. Riittävästi kuormitusta ja kuka tahansa alkaa rakoilla, A sanoi, ja jos rakoilijat olivatkin useimmiten nuoria naisia, liittyi se epäilemättä siihen, että niillä oli kaikista ahtaita. Pitihän juuri tyttöjen *ymmärtää*, ottaa vastaan muiden tunteet ja turhaumat. Eiköhän sitä olisi itsekin alkanut itkeskellä ja kehittelä ihottumia, jos olisi ollut teinityttö Afganistanissa, A sanoi, ja eiköhän hän olisi itkeskellyt myös Kaarinassa, jos olisi edes jotenkin ollut osa itkevää yhteisöä. Ja jos jokin siinä kevätlukukaudessa 1997 tuntui hänestä kauhealta, niin juuri se, ettei hän itkenyt. Että hän oli liian yksin, liian erillään, sillä juuri koskaan ihmiset eivät ole sellaisia toisistaan irrallisia yksilöitä kuin uskottelevat olevansa, A sanoi. (Rauma, 2022, 275.)

Auf Nachfrage antwortete A jedoch, dass es so etwas wie eine Krankheit namens Massenhysterie nicht gebe, keine psychogenen Massenkrankheiten, genauso wenig wie die heimgesuchten Dämonen oder tanzenden Heiligen der Vergangenheit. Es gibt nur Gefühle, Einstellungen oder Reaktionsweisen, die ständig, ganz alltäglich, von einem Menschen zum anderen fließen. Es gibt Angst, die immer ein Verrat am Körper ist. Genug Ladung, und jeder

fängt an zu knacken, sagte A, und wenn es sich bei den Crackern hauptsächlich um junge Frauen handelte, lag das zweifellos daran, dass sie eng waren. Schließlich sollen Mädchen die Gefühle und Frustrationen anderer Menschen verstehen und akzeptieren. Hätte sie als Teenager in Afghanistan nicht angefangen zu weinen und Ausschläge zu bekommen, sagte A, und hätte sie nicht auch in Kaarina geweint, wenn sie irgendwie Teil einer weinenden Gemeinschaft gewesen wäre? Und wenn ihm irgendetwas an diesem Frühlingssemester 1997 schrecklich vorkam, dann war es die Tatsache, dass er nicht weinte. Dass er zu allein war, zu getrennt, weil Menschen fast nie so getrennte Individuen seien, wie sie glauben, zu sein, sagte A. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Wenn man A fragt, sagt er, dass es keinen medizinischen Zustand gibt, der Massenhysterie genannt wird, keine massenhaften psychogenen Krankheiten, genauso wenig wie es Dämonen gibt, die von Menschen aus der Vergangenheit Besitz ergreifen, oder Heilige, die sie zum Tanzen zwingen. Es gibt nur Emotionen, Haltungen oder Reaktionsweisen, die ständig und ganz alltäglich von einem Menschen zum anderen fließen. Es gibt die Angst, die immer ein Verrat am Körper ist. Wenn man sich genug anstrengt, fängt man an, Blasen zu bekommen, sagte A. Und wenn die Blasenmacher vor allem junge Frauen waren, hatte das zweifellos mit der Tatsache zu tun, dass sie alle verkrampft waren. Es waren die Mädchen, die die Gefühle und Frustrationen der anderen verstehen und akzeptieren mussten. Ich glaube, ich hätte selbst angefangen zu weinen und Ausschlag zu bekommen, wenn ich ein Teenager in Afghanistan gewesen wäre, sagte A, und ich glaube, sie hätte auch in Kaarina geweint, wenn sie in irgendeiner Weise Teil der weinenden Gemeinschaft gewesen wäre. Und wenn es im Frühjahrssemester 1997 irgendetwas gab, weswegen sie sich schrecklich fühlte, dann war es die Tatsache, dass sie nicht weinte. Dass er zu allein war, zu isoliert, denn die Menschen sind nie die ungebundenen Individuen, für die sie sich halten", sagte A. (DeepL, konekäännös)

Oli maata ja verta kysien alla, oksat raapimassa hänen paljaita käsivarsiaan ja pikimusta metsä. Oli puita ja puiden lomasta siintävä Katri-motellin pihapiiri, joka kellertävine valoineen näytti siltä kuin olisi laskeutunut ulkoavaruudesta. Oli mielikuva Joonasta, Samista ja Mikosta huhuilemassa kuin pöllöt kolmikerroksisen hirsituvan portailla. Oli mielikuva polvista, jotka olivat mudassa, ja Mikon Nokia-kännykästä, jonka näyttö hohti puoli neljää aamuyöllä, eikä A tiennyt, mihin tunnit olivat kadonneet ja miksi hänen rystysiinsä sattui, jokin oli iskenyt häntä poskiluuhun, todennäköisesti hän itse. Oli mielikuva Irasta retkottamassa Joonan sängyllä, hirsituvan ylimmässä kerroksessa kuulokkeet litteän rinnan päällä, unisena mutta silmät auki. Iran eläimen silmät poikien huoneen pimeydessä, kuin

metsässä tai suolla tai suonsydämässä, ja joskus, kello neljän ja viiden välillä A:kin makasi Joonan sängyssä Joonan ja Iran väliin puristuneena, ja Joonan maha mourusi ja Iran nenä vinkui, ja kai hän nukkui, sillä seuraavaksi Mikon kännykkä pirisi ja Mikko sammutti pirinän, ja sitten joku alkoi koputtaa oveen, ja Samin äidin ääni huusi, että herätys, *kotimatka alkaa!* (Rauma, 2022, 312–313.)

Unter seinen Fingernägeln waren Schmutz und Blut, Äste kratzten an seinen bloßen Armen und ein pechschwarzer Wald. Es gab Bäume und den Innenhof des Katri-Motels, der voller Bäume war, und mit seinen gelblichen Lichtern sah es aus, als wäre es aus dem Weltraum gelandet. Es gab ein Bild von Joonas, Sam und Miko, die wie Eulen auf der Treppe eines dreistöckigen Blockhauses johlten. Da war ein Bild von Knien, die im Schlamm lagen, und Mikos Nokia-Handy, dessen Bildschirm um halb fünf Uhr morgens leuchtete, und A wusste nicht, wo die Stunden geblieben waren und warum seine Knöchel schmerzten, etwas hatte ihn getroffen im Wangenknochen, wahrscheinlich er selbst. Es gab ein Bild von Ira, wie er mit Kopfhörern auf der flachen Brust auf Joonas Bett im obersten Stockwerk der Blockhütte lag, schläfrig, aber mit offenen Augen. Iras tierische Augen in der Dunkelheit des Jungenzimmers, wie ein Wald oder ein Sumpf oder das Herz eines Sumpfes, und manchmal, zwischen vier und fünf Uhr, lag A auch in Joonas Bett, eingezwängt zwischen Joonas und Ira, und Joonas Magen knurrte und Iras Nase jammerte, und ich schätze, er schlief, denn als nächstes klingelte Mikkos Handy und Mikko schaltete den Klingelton aus, und dann fing jemand an, an die Tür zu klopfen, und die Stimme von Samis Mutter rief, dass der Wecker sei, die Heimreise sei beginnend! (Google Kääntäjä, konekäännös)

Er hatte Schmutz und Blut unter den Nägeln, Äste zerkratzen seine nackten Arme, und der Wald war stockdunkel. Da waren die Bäume und der Innenhof des Katri-Motels, das mit seinen gelblichen Lichtern aussah, als sei es aus dem Weltall gekommen. Da war das Bild von Jonah, Sam und Mikko, die wie Eulen auf der Treppe einer dreistöckigen Blockhütte heulten. Da war das Bild von Knien im Schlamm und Mikkos Nokia-Handy, dessen Display um halb vier Uhr morgens leuchtete, und A wusste nicht, wo die Stunden geblieben waren und warum seine Knöchel schmerzten, irgendetwas hatte ihn am Wangenknochen getroffen, wahrscheinlich er selbst. Da war das Bild von Ira, der auf Jonahs Bett im obersten Stockwerk einer Blockhütte auf und ab ging, die Kopfhörer flach auf der Brust, schläfrig, aber mit offenen Augen. Irans tierische Augen in der Dunkelheit des Jungenzimmers, wie in einem Wald oder einem Sumpf oder einem Moor, und manchmal, zwischen vier und fünf Uhr, lag A in Jonahs Bett, eingezwängt zwischen Jonah und Iran, und Jonahs Magen knurrte und Irans

Nase quietschte, und er muss eingeschlafen sein, denn als Nächstes piepte Mikkos Handy, und Mikko schaltete es aus, und dann klopfte jemand an die Tür, und die Stimme von Sams Mutter rief: "Aufwachen, die Heimfahrt beginnt! (DeepL, konekäännös)

Ohi muinaisten salakapakoiden ja Samosin entisen virvoitusjuomatehtaan, kunnes vihreän postilaatikon kyljessä luki nimi Nordin, ja A:lla oli niin kylmä, ettei häntä edes hävettänyt astella läpi kuolleen pikku puutarhan keltaiselle talolle, jos se nyt oli talo, pikemminkin mökki. A kolkutti, paleli ja kolkutti uudelleen. Hän tuijotti sään runtelemaa puutarhatuolia ja kurkkupurkkia puolillaan tupakan tumppeja, ja juuri kun hän oli vähällä kolkuttaa jälleen, sisältä kuului liikettä, kun jokin tassutteli ovelle.

”Ketä siäl o?”

”Mä...” A vastasi eikä ehtinyt jatkaa, kun ovi paukahti auki, ja Nordin tuijotti häntä julmistuneena suuressa, raidallisessa flanelliyöpaidassa ja yömyssyssä, jollaisia A oli nähnyt ainoastaan Suomi-Filmeissä. Sitten tämä hoputti häntä jo sisälle, ja A horjahti tuulikaappiin, horjahti melkein Nordinin käsivarsille, mutta korjasi sentään viime hetkellä kurssia ja otti tukea seinästä, asunnon lämpö niin ylivoimaisen ihana, että häntä alkoi itkettää, eikä hän tietenkään itkenyt, hoippui vain siinä Nordinin tuulikaapissa kyvyttömänä puhumaan, kyvyttömänä muuta kuin haukkomaan henkeä.

”Jumalsiunakko sua... Kui sää...” Nordin aloitti mutta tajusi ilmeisesti, ettei ollut kysymysten aika, tämä hätyytti A:ta peremmälle ja hoki jotain suihkusta ja kuolemantaudista. (Rauma, 2022, 336–337.)

Vorbei an den antiken Verstecken und der ehemaligen Sodafabrik von Samos, bis der Name Nordin auf der Seite des grünen Briefkastens stand und A so kalt war, dass er sich nicht einmal schämte, durch den toten kleinen Garten zum gelben Haus zu gehen, wenn es ein Haus wäre, dann eher ein Häuschen. A klopfte, erstarrte und klopfte erneut. Er starrte auf den verwitterten Gartenstuhl und das Einmachglas mit der Hälfte voller Zigarettenskippen, und gerade als er wieder klopfen wollte, gab es drinnen eine Bewegung, als etwas an der Tür herumscharrte.

"Wer ist da?"

„Ich...“, antwortete A und hatte keine Zeit weiterzumachen, als die Tür aufgerissen wurde und Nordin ihn in einem großen, gestreiften Flanellnachthemd und einer Nachtmütze, wie sie

A nur in Suomi gesehen hatte, brutal anstarrte -Filme. Dann zog er sie bereits hinein, und A taumelte in den Luftschrank, wäre Nordin fast in die Arme gefallen, aber im letzten Moment korrigierte er seinen Kurs und stützte sich auf die Wand, die Wärme der Wohnung war so überwältigend wunderbar, dass er begann weinte, und natürlich weinte er nicht, er wackelte nur in der Luftkammer dieses Nordins, hilflos beim Sprechen, unfähig, etwas anderes zu tun, als nach Luft zu schnappen.

„Gott segne dich... Kui sää...“, begann Nordin, merkte aber offenbar, dass es nicht die Zeit für Fragen war, er jagte A weg und murmelte etwas über die Dusche und die tödliche Krankheit. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Vorbei an den alten Kneipen und der ehemaligen Limonadenfabrik von Samos, bis zum grünen Briefkasten mit dem Namen Nord an der Seite, und A war so kalt, dass er sich nicht einmal schämte, durch den kleinen, toten Garten zu dem gelben Haus zu schreiten, wenn es denn ein Haus war, oder eher ein Häuschen. A klopfte, fror und klopfte wieder. Er starrte auf den verwitterten Liegestuhl und die Gurkendose mit der halben Schachtel Zigarettenstummel, und gerade als er wieder klopfen wollte, bewegte sich drinnen etwas an der Tür.

"Wer ist da?"

"Ich...", antwortete A. Er hatte keine Zeit weiterzusprechen, als die Tür aufflog und Nordin ihn in einem großen, gestreiften Flanellnachthemd und einem Nachthemd anstarrte, wie er es nur aus finnischen Filmen kannte. Dann war er schon dabei, sie hineinzudrängen, und sie taumelte in den Windelraum, taumelte fast in Nordins Arme, aber im letzten Moment korrigierte sie ihren Kurs und stützte sich an der Wand ab, die Wärme der Wohnung war so überwältigend schön, dass sie zu weinen begann, und natürlich weinte sie nicht, sie hing nur da in Nordins Windelraum, unfähig zu sprechen, unfähig, irgendetwas anderes zu tun, als nach Luft zu schnappen.

"Verdammt noch mal... Wann wirst du...", begann Nordin, aber da er anscheinend merkte, dass es nicht der richtige Zeitpunkt für Fragen war, stürzte er herein und sagte etwas von Duschen und Tod. (DeepL, konekäännös)

Hän astui lähemmäs tärisevin reisin ja tunki sisimmässään kyteväen halun romahtaa asfalttiin, romahtaa lyömään, tappamaan ja tulemaan tapetuksi. Hiekoitussora nirskui Nordinin kumisaappaiden alla, ja A oli vähällä liukastua maassa kiiltävään kiskoon. Hän puuskutti, aisti hahmon jännityksen, ja halusi heittäytyä kiinni sen lihaan. Augustine kouristelemaassa,

kaatuilemassa ja hallusinoimassa purevista rotista ja paosta, A sanoi. Augustine rikkomassa ikkunoita ja repimässä vaatteensa, Augustine raapimassa itsensä verille, hakkaamassa itseään, jotta se menisi ohi, eikä se mennyt, sillä ne olivat tunkeutuneet häneen, A sanoi, niiden inhosta oli tullut hänen inhonsa, niiden äänistä hänen äänensä, eikä hän jättäisi itsestään mitään jäljelle, ei yhtä ainutta elävää riekaletta. Hän kompuroi kohti, näki vaaleanpunaiset lenkkarit hohtamassa mustan keskeltä, ja silloin kuin taiottuna, Ira lehahti auton valokeilaan hengästyksissään ja silmiään räpytellen, koiperhonen, A sanoi. Hän kääntyi, kutsui Iraa hulluksi, ja jo hoiperrellessaan tämän luokse tiesi, että löisi, niin kuin oli aina haaveillut lyövänsä Iraa, Iraa joka kerta, kun oli heijannut jossain keittiönnurkassa ja ulvonut ja yrittänyt hakata riivauksen itsestään irti, sillä myös Ira oli pettänyt hänet, pettänyt sinä päivänä, kun tämä oli ilmestynyt tyhjiin pulpettiin hänen viereensä niin, että kuka tahansa saattoi katsoa ja todeta heidät samanlaisiksi, 11-vuotiaiksi ja avuttomiksi Anna-Maijan alla, avuttomiksi kaikkien niiden lasten ja aikaihminen alla, ja joka kerta kun hän katsoi Iraa, hän näki oman läpikotaisen avuttomuutensa. Mieluummin hän kuolisi kuin kokisi sen jälleen, että ne satuttaisivat ja nöyryyttäisivät häntä. Hän tarttui Iraa ranteesta ja väänsi.” (Rauma, 2022, 366–367.)

Er trat näher an einen zitternden Reis heran und verspürte ein brennendes Verlangen in ihm, auf dem Asphalt zusammenzubrechen, zusammenzubrechen, um zu schlagen, zu töten und getötet zu werden.“ Der Sandkies knirschte unter Nordins Gummistiefeln und A wäre beinahe auf der glänzenden Schiene am Boden ausgerutscht. Er keuchte, spürte die Anspannung der Gestalt und wollte sich am liebsten gegen ihr Fleisch werfen. Augustine zuckte, stürzte und halluzinierte, er hätte Ratten gebissen und sei weggelaufen, sagte A. Augustinus schlug die Fenster ein und zerriss seine Kleider, Augustinus kratzte sich bis zum Blut, schlug sich selbst, damit es verschwand, und das geschah nicht, denn sie waren in ihn eingedrungen, sagte A, ihr Abscheu war zu seinem Abscheu geworden, ihre Stimmen zu seiner Stimme, und er würde nichts von sich zurücklassen, keinen einzigen lebenden Fleck. Er stolperte darauf zu, sah die rosafarbenen Turnschuhe mitten im Schwarz glänzen, und dann starrte Ira wie von Zauberhand keuchend und blinzeln in den Scheinwerfer des Autos, eine Motte, sagte A. Er drehte sich um, nannte Ira verrückt, und schon während er zu ihm hinhumpelte, wusste er, dass er zuschlagen würde, genau wie er immer davon geträumt hatte, Ira zu schlagen, Ira jedes Mal, wenn er in irgendeiner Ecke der Küche nachgedacht hatte und heulte und versuchte zu schlagen den Dämon aus sich selbst, denn auch Ira hatte ihn verraten, betrogen, an dem Tag, an dem sie auf dem leeren Schreibtisch neben ihm aufgetaucht war, damit jeder

hinschauen und sehen konnte, dass sie dieselben waren, 11 Jahre alt und hilflos unter Anna-Maija, hilflos unter all diesen Kindern und Menschen der damaligen Zeit, und jedes Mal, wenn er Ira ansah, sah er seine eigene tiefe Hilflosigkeit. Er würde lieber sterben, als dass sie ihn erneut verletzen und demütigen würden. Er packte Ira am Handgelenk und drehte ihn. (Google Kääntäjä, konekäännös)

Er trat mit zitternden Schenkeln näher und spürte ein brennendes Verlangen in sich, auf dem Asphalt zusammenzubrechen, zusammenzubrechen, um zu schlagen, zu töten, getötet zu werden. Die Sandbank knarrte unter Nordins Gummistiefeln, und A wäre beinahe auf dem glänzenden Geländer am Boden ausgerutscht. Er keuchte, spürte die Spannung in der Gestalt und wollte sich in ihr Fleisch stürzen. Augustinus krampfte, stolperte und halluzinierte von Rattenbissen und Fluchten, sagte A. Augustinus zerschlug Fenster und zerriss seine Kleider, Augustinus kratzte sich blutig, schlug sich selbst, damit es wegging, und das tat es nicht, denn sie waren in ihn eingedrungen, sagte A, ihr Ekel war zu seinem Ekel geworden, ihre Stimmen zu seiner Stimme, und er würde nichts von sich übrig lassen, keinen einzigen lebendigen Fetzen. Er stolperte darauf zu, sah die rosafarbenen Turnschuhe in der Schwärze schimmern, und dann, wie gebeugt, flatterte Ira in den Scheinwerfer des Autos, keuchend und blinzeln, eine Motte, sagte A. Er drehte sich um, nannte Ira verrückt, und selbst als er zu ihr hinüberging, wusste er, dass er sie schlagen würde, so wie er immer davon geträumt hatte, Ira zu schlagen, Ira jedes Mal, wenn er sich irgendwo in der Küchenecke besonnen hatte und heulte und versuchte, die Besessenheit aus sich herauszuprügeln, weil Ira ihn auch betrogen hatte, betrogen an diesem Tag, als sie auf dem leeren Tresen neben ihm aufgetaucht war, so dass jeder sie ansehen konnte und sah, dass sie gleich waren, elf Jahre alt und hilflos unter Anna-Maija, hilflos unter all den Kindern und Echos, und jedes Mal, wenn er Ira ansah, sah er seine eigene Hilflosigkeit durch und durch. Sie würde lieber sterben, als das noch einmal durchzumachen, von ihnen verletzt und gedemütigt zu werden. Er packte Ira am Handgelenk und drehte sich. (DeepL, konekäännös)

”Sattuu...” Ira uikutti.

”Luuletsä et sä oot ainoo? Luuletsä et mä en tienny miten siin käy jos ne näkee ees vilauksen kivusta”, A huusi ja hakkasi Iraa auton penkkiä vasten. Hän löi. Vuoroin Iraa, vuoroin itseään. ”Pahin tulee ku on heikko. Pahin tulee ku pyytää apuu... Ne iskee kahta lujemmin, itekin sanoit. Luuletsä et mä en oo sata kertaa halunnu halkaista mun pään? Et mä en oo hakannu ja hakannu mun päätä seinään ja toivonu et se halkeis. Mä halun pois. Mä halun pois. Mut mä

en pääse pois ja tulee kuraattorit ja kansliat ja luotettavat aikuiset ku uskoo et ongelma on se et muhun sattuu eikä se et mua satutetaan. Tulee kasvatustieteilijät, tulee psykologit ja iha sama kuka tulee ku vaiks mä tekisin mitä niin ne tekee mul mitä haluaa ja muhun sattuu, muhun sattuu, mä haluun kuolla, mä haluun et tää loppuu, mä..." (Rauma, 2022, 368.)

„Es tut weh...“ Ira seufzte.

„Du denkst, du bist nicht der Einzige? „Du denkst, ich weiß nicht, wie es sein wird, wenn du sie vor Schmerz siehst“, schrie A und schlug Ira gegen den Autositz. Er schlug. Ich wechselte mich mit Ira ab, wechselte mich mit mir selbst ab. „Das Schlimmste kommt, wenn man schwach ist. Das Schlimmste ist, um Hilfe zu bitten ... Sie haben zwei härter getroffen, wie Sie sagten. Glaubst du, ich wollte mir nicht schon hundertmal den Kopf spalten? Ich habe nicht mit dem Kopf gegen die Wand geknallt und gehofft, dass sie nicht bricht. Ich will raus. Ich will raus. Aber ich kann nicht entkommen, und es kommen Kuratoren, Büros und vertrauenswürdige Erwachsene, die glauben, dass das Problem darin besteht, dass ich verletzt bin und nicht darin, dass ich verletzt werde. Pädagogische Wissenschaftler werden kommen, Psychologen werden kommen, und egal wer kommt, wenn ich nicht was tue, werden sie mit mir machen, was sie wollen, und es tut weh, es tut weh, ich möchte sterben, ich möchte, dass dies geschieht Ende, ich..." (Google Kääntäjä, konekäännös)

"Es tut weh...", wimmerte Ira.

"Glaubst du, du bist der Einzige? Glaubst du, ich wüsste nicht, was passiert, wenn sie auch nur einen Hauch von Schmerz sehen?", schrie A und schlug Ira gegen den Autositz. Er schlug sie. Manchmal Ira, manchmal sich selbst. "Das Schlimmste kommt, wenn du schwach bist. Das Schlimmste kommt, wenn du um Hilfe bittest... Sie schlagen härter zu als du, das hast du selbst gesagt. Glaubst du, ich wollte mir nicht schon hundertmal den Kopf abschlagen? Ich habe meinen Kopf gegen die Wand geschlagen und gehofft, er würde brechen. Ich will raus. Ich will raus. Aber ich kann nicht weg, und es gibt Kuratoren und Ämter und vertrauenswürdige Erwachsene, die denken, das Problem sei, dass ich verletze und nicht, dass ich verletzt werde. Es wird Pädagogen geben, es wird Psychologen geben, und es ist mir egal, wer sie sind, aber selbst wenn ich tue, was sie wollen, werden sie tun, was sie wollen, und ich werde verletzt werden, ich werde verletzt werden, ich will sterben, ich will, dass das aufhört, ich..." (DeepL, konekäännös)